

XIV. évfolyam
2015
Foly: 100 Ft

CSALÁD GYERMEK IFJÚSÁG

■ A FANTÁZIÁ
KÖZVETÍTŐSÉGE

■ AZ ÉRZÉSEK ÉS A
KÖZVETÍTŐSÉGE
KÖZVETÍTŐSÉGE

■ FANTÁZIÁ
KÖZVETÍTŐSÉGE

■ A GYERMEK ÉS A
KÖZVETÍTŐSÉGE

Tartalom

■ BEVEZETŐ

- Szilvási Léna: Örökbefogadás – Identitás – Sajtó – Botrány 4

■ FÓKUSZBAN

- Rosta Andrea: A fiatalkori bűnözés etiológiája a kriminológiai elméletek tükrében 7

■ MÉRLEG-SEGÍTŐ KAMERA

- Makra Judit: Figyelemzavar – hiperaktivitás 24

■ NÉZŐPONT

- Dr. Csere Péter: Katarzis nélkül. S. K. története 35

■ BESZÁMOLÓ

- Krámer Veronika: A gyermekbántalmazás költségei 42

- Gyurkó Szilvia: Erre tartsunk!

Beszámoló a 2004. októberében, Budapesten rendezett nemzetközi helyreállító igazságszolgálati konferenciáról 44

■ BEMUTATJUK

- Tóth Katalin–Tóth Csaba–Dr. Lőrincz András: Hozzáadott érték és a lehető legtöbb hozzáadható érték: tapasztalatgyűjtés és személyre szabás 46

■ IRODALMI JOGESETEK

- Kiss Anna: A közösség feladata és szerepe, avagy búcsú a petárdáktól. Gondolatok Antonie de Saint-Exupéry Citadella című műve kapcsán az igazságszolgálatás erőviszonyainak újratemtéséről 49

■ MOZAIK

54

Örökbefogadás – Identitás – Sajtó – Botrány

Az örökbefogadásról, mint általában arról, ami családon belül történik, keveset tudunk. Évente kb. 800–1000 gyermeket fogadnak örökbe Magyarországon. És minden évben kb. 15–20 örökbefogadó szülő kéri az örökbefogadás felbontását, többnyire a kamaszkor körüli krízis kezelhetetlensége miatt. Tény az is, hogy a roma vagy vélhetően roma származású gyerekek messze felülprezentáltak az örökbe adható gyerekek között. Az örökbefogadás sikerességéről nincsenek hazai adatok. Gyermekpszichiátriai rendeléseket felkereső családok panaszából lehet arra következtetni, hogy sok gond van az örökbefogadások körül, s a gondok különös élességgel merülnek fel kamaszkorban. A kamaszkorban felmerülő nehézségek eredetét már nehéz egyértelműen tisztázni: ezek származhatnak korai, örökbefogadás előtti sérülésekből, nem megfelelő nevelési módszerekből, az örökbefogadással járó dilemmák sikertelen kezeléséből, az örökbefogadás körüli titkolódzásból vagy a nagy erővel felszínre kerülő identitáskeresésről. Gyakran tapasztalható, hogy a problémák hátterében az örökbefogadott fiatalok roma származása és a szülők bizonytalansága áll e kérdés kezelésében.

A Roma Sajtóközpont akciója, melynek keretében örökbefogadó szülőnek álcázott újságírók érdeklődtek örökbeadható gyerekek iránt, felhívta a figyelmet az örökbefogadási gyakorlat részleteire és arra, hogy a szakemberek esetleg nem védik megfelelően a roma kisebbséghez tartozó gyerekek jogait. Kaltenbach Jenő, a kisebbségi jogok országgyűlési biztosa törvénysértőnek nevezte azt a gyakorlatot (Szólás szabadsága, MTV1, 2004. november 21.), mely szerint az örökbefogadás során tájékoztatják a potenciális örökbefogadó szülőket a gyermek származásáról. A sajtó azonban csak rövid ideig foglalkozott a kérdéssel, az örökbeadható gyerekek származásáról és a kívánatos diszkriminációmentes gyakorlat kérdéseiről érdemi beszélgetés nem folyt. A közvélemény csak a botrányról értesült, nem lett tájékozottabb az örökbefogadást, a gyermeki jogokat, illetve a kisebbségi jogokat illetően.

A közvélemény nem szerzett tudomást arról sem, hogy az örökbefogadás gyakorlata az utóbbi húsz évben itthon is sokat változott, és a nálunk fejlettebb gyermekvédelmi rendszerrel rendelkező országokban komoly változásokon ment keresztül az utóbbi ötven évben. A változások éppen a származás és az ahhoz való viszony kérdése mentén történtek. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk is kötelez arra, hogy tájékozottabbak legyünk ebben a (látszólag) csak keveseket érintő kérdésben.

A közvélemény nem tudhatta meg azt sem, hogy az 1997. évi gyermekvédelmi törvény alapján a gyerekeknek „joga van származása, vér szerinti családjának megismeréséhez” és „figyelemmel kell lenni nemzetiségi, etnikai és kulturális hovatartozására” (1997/XXXI.Tv.7§).

Tekintsük át röviden az örökbefogadás gyakorlatában és szemléletében az utóbbi ötven évben történt változásokat:

„Gyermektelen szülőknek keresünk gyereket” vagy „rászoruló gyerekeknek keresünk megfelelő családot”? A korábbi

gyakorlat azt jelentette, hogy a szülők bejelentették igényüket: többségük szőke, kékszemű gyermeket akart. Az örökbe adható gyerekek között azonban mindig több volt olyan, aki – akármilyen okból kifolyólag – kevésbé volt kívánatos a potenciális örökbefogadó szülők szemében. A gyerekek szükségleteiből kiindulva a gyermekvédelmi szakemberek elérték az elmúlt évtizedekben azt, hogy az örökbefogadás mottója megváltozzon: ma már a **gyerek számára keresnek megfelelő szülőket**, akik elfogadják őket adottságaikkal, esetleges betegségeikkel, érzelmi sérüléseikkel együtt. Ma már nem ritka, hogy kamaszkorú gyermeket is örökbe fogadnak, ami a gyermek szempontjából óriási lehetőség, és ami egy-két évtizeddel ezelőtt még elérhetetlen célnak tűnt. E szemléletváltás eredménye az, hogy fejlettebb országokban lehetséges a sérült, tartósan beteg gyerekek örökbefogadása is.

Maradjon titok a gyermek előtt az örökbefogadás vagy beszéljünk róla? Az örökbeadással foglalkozó szakemberek már nagyon hamar felismerték annak szükségességét, hogy a gyermek előtt nem maradhat titok az örökbefogadás ténye. Az örökbefogadó szülőknél azonban ezt több okból is nehéz volt elfogadni: félték attól, hogy a vér szerinti szülő visszaigénylik a gyermeket; azok, akiknek nem lehetett saját gyerekük, szegyenként élték meg saját m eddőségüket; félték attól is, hogy a gyermek kötődése gyengébb lesz; illetve, hogy másságát a gyermek nehezen fogja viselni. A változás lassú volt ezen a területen. A szakemberek fontosnak tartották az örökbefogadásról való mielőbbi beszélgetést, a szülők halogatták. Ma már általánosnak mondható az a szemlélet, hogy az örökbefogadás eltitkolása káros.

Mennyi információt kapjon az örökbefogadó család a vér szerinti szülőkről? Ebben is sokat változott a gyakorlat. Eleinte csak a legszükségesebb információkkal látták el a szakemberek az örökbefogadó szülőket. Később bővült az átadott információk köre. A szakemberek vigyáztak arra, hogy ne legyen a vér szerinti szülő beazonosítható és ne mondjanak negatív információt róluk. Az a feltételezés állt e mögött, hogy a szülő kötődését a gyermekhez erősíti, ha nem terhelik információval a vér szerinti szülő esetleges betegségeiről (pl. pszichiátriai betegség), életformájának problémás részéről (pl. alkoholfüggőség). A családterápiás és gyermekpszichológiai klinikai tapasztalatok azonban azt igazolták, hogy a titok romboló hatású és előbb utóbb kiderül. Célszerűbb az örökbefogadó szülők előtt mindent feltárni, mert így jobban tudják segíteni a gyermeket. Csak a folyamatos nyílt kommunikáció vezet bizalmas kapcsolat kialakulásához. Klinikai tapasztalatok támasztják alá azt is, hogy az örökbefogadott gyerekek két családjá van: örökbefogadó és eredeti családjá. Az előbbivel kapcsolata élő. Vér szerinti családjá lehet, hogy csak gondolatban van vele, de fontos számára. Jobb, ha ezt az örökbefogadó szülők is tudják és elfogadják. A nyílt kommunikáció fontosságának to-

vábgondolása vezetett az örökbeadás egy sajátos formájának, a nyitott örökbeadásnak a kialakulásához. Nyitott örökbeadás esetén megmarad a kapcsolat és információáramlás az örökbeadó és örökbefogadó család között, és ebben az örökbeadással foglalkozó szervezet közvetítő és támogató szerepet tölt be.

Mi a jobb a gyerek személyiségfejlődése szempontjából: ha külsőségeiben és kulturális gyökereiben hozzá hasonló családba kerül, vagy ez nem feltétlenül szükséges? A szakemberek szerint vitathatatlan, hogy könnyebb az azonosulás olyan szülővel, akivel több a külső és a kulturális hasonlóság, ám a különbség nem lehet kizáró ok. Párhuzamosan létezik mind a két gyakorlat. Vannak intézmények, amelyek fontosnak tartják, hogy egy gyerek eredeti családjához hasonló kulturális, etnikai, szociális háttérrel rendelkező örökbefogadó szülőkhöz kerüljön, és vannak intézmények, amelyek szerint az alkalmasság megállapításánál ez nem elsődleges szempont.

Megtudhatja-e az örökbefogadott gyerek szülei kilétét vagy nem? Hozzáférhet-e aktáihoz? A korai gyermekvédelmi gyakorlat titkosan kezelte az aktákat. A felnőtt örökbefogadottak azonban mélyen érdeklődtek vér szerinti szüleik iránt. Ez az érdeklődés kifejeződött abban, hogy egyre többen keresték meg eredeti szüleiket és civil szervezetekben tömörülve is képviselték a titkosított akták felnyitásának szükségességét. A korszerű gyermekvédelmi gyakorlattal rendelkező országokban a hetvenes években egy bizonyos életkor után az adatok hozzáférhetővé váltak az érdeklődő örökbefogadott számára. Ma már egyértelműen elfogadott, hogy az örökbefogadott fiatalnak törvényben szabályozott életkor elérése után joga van hozzáférni a származási családjára vonatkozó információkhoz. A szakirodalom sok újratalálkozásról számol be örökbeadók és örökbe adottak között.

Mindezek a változások az örökbefogadott személy identitásának megőrzéséről, az erre vonatkozó adatok meglétének fontosságáról szólnak. A felsorolt általános tendenciák érvényessége mellett az örökbefogadási gyakorlat sokféle és minden örökbeadási helyzet egyéni megközelítést igényel.

Megváltozott az örökbefogadási gyakorlat társadalmi környezete is. Az ötvenes évekig a „bűnös” szülők gyerekei kerültek örökbefogadó családokba. Az örökbefogadó családok „mentték meg őket”. (Tudnunk kell, hogy ebben az időben az örökbeadók többsége olyan leányanya volt, aki házassági kapcsolaton kívül esett teherbe és a társadalom morális normái nem tették lehetővé számára a gyerek vállalását.) A fejlett országokban ma már minimálisra csökkent a „nem tervezett terhességekből” következő örökbeadás. Az örökbeadás társadalmi háttere egyértelműen a szegénység. A világ „örökbefogadási térképén” vannak jellemzően örökbefogadó, gazdaságilag fejlettebb és családtámogató programokban is gazdagabb országok és szegény, a rászorult családokkal és gyerekeikkel nem törődő, tipikusan örökbeadó országok. Az örökbefogadások túlnyomó része egyben kultúrákat is összeköt. A világ ma egyszerre toleránsabb és elő-

ítéletesebb a mássággal szemben. A viszonylag homogén lakossági összetételű skandináv államokban aligha jelent problémát egy harmadik világbeli gyerek örökbefogadása. Az olyan országokban azonban, ahol a lakosság etnikai, kulturális összetétele heterogén (mint pl. Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Hollandia) szükséges annak végiggondolása, hogyan tudják megvédeni az örökbefogadó szülők a diszkriminált kisebbséghez tartozó gyermeket a hétköznapok során tapasztalt előítéletességtől. Az országok különböznek a tekintetben, hogy mely kisebbségi csoportokkal szemben nagyobb az előítéletesség és az milyen formákban jelenik meg. Az örökbeadás gyakorlata is az adott társadalmi környezethez igazodik.

Térjünk vissza Magyarországra. A roma kérdés társadalmunk egyik legsúlyosabb kérdése. A roma kisebbség súlyosan diszkriminált, a roma gyerekek szempontjából szegregáló az iskolarendszerünk. A roma szülők többségének iskolázottsága alacsony, az átlagosnál gyakoribb körükben a munkanélküliség. Szegénységükből következik, hogy több roma gyerek kerül be az állami gyermekvédelmi gondoskodás rendszerébe. A „többségi” társadalom előítéletes a roma kisebbséggel szemben.

Romának lenni ma Magyarországon nem könnyű. Van, aki felvállalja, van, aki nem. Egy örökbefogadott gyerek az örökbeadás pillanatában és még évekig utána nem tudhatja, felvállalja-e roma származását vagy nem. (Szülei teszik ezt meg helyette.) Ez érett döntést igényel. Olyan döntést, amit mindenki a felnövekedése során szerzett ismeretei, jó és rossz tapasztalatai alapján hoz meg. Fiala felnőtt korunkra döntjük el, hogy identitásunk mely részeit tartjuk meghatározónak, hogy mely kulturális gyökerekkel azonosulunk elsősorban. Kétféle másság van: látható és nem látható másság. Ha valaki (félíg vagy egészen) orosz, zsidó vagy német származású, az nem látható másság. Nem látható az sem, ha valaki súlyos cukorbeteg. De látható, ha valaki mozgássérült és látható, ha borszíne erősen különbözik a többségtől. A hazai romák esetében egyikről sem beszélhetünk. Látható is meg nem is, ha valaki roma. Közismert, hogy a többségi társadalom igenis ítélkezik a külső jegyek alapján. Akár roma az illető, akár csak annak látszik. Az örökbe adható gyerekről csecsemőkorában nem tudhatjuk, hogyan fog kinézni és mennyire lesz előítéletes az őt körülvevő társadalmi környezet őt vagy húsz év múlva. Nem tudhatjuk ma, hogyan fogja őt látni és megítélni közvetlen környezete. És azt sem tudhatjuk előre, ő hogy dönt: vállalja-e valós vagy látszólagos roma származását. A roma szervezetek tevékenysége következtében a roma kultúra, a roma identitás egyre több ember számára vállalható másság. De a ma romának kinéző gyereket nevelő örökbeadó és nem örökbeadó szülők nagyon jól tudják, hogy a környezet súlyosan ítélkező, megbélyegző, és nem kíméli a gyerekeket. Könnyen mondják a szemükbe vagy a hátuk mögött, hogy „te cigány”, de gondolkodás nélkül mondanak megbélyegző véleményt a romákról az előtt a gyerek előtt, akin látható vagy nem látható, hogy roma. Ha a gyerek történetesen roma származású, és ez számára fontos is, akkor az ilyen vélemény bántja őt. A roma gyerekek életében ma a rossz tapasztalat több, mint a jó. A több rossz tapasztalatot csak nagyon jó örökbeadó szülők tudják kompenzálni. Akik a gyerek örökbefogadásá-

nak pillanatától tudatosan vállalják ezt a különleges szülői szerepet.

Az örökbefogadó családok jelentős része nem roma. Amikor egy potenciális örökbefogadó szülő jelentkezik, a beszélgetések során szükségszerűen merül fel a kérdés, hogy vállalna-e roma gyereket vagy sem. A beszélgetés erről a kérdéstről hazai viszonyok között elengedhetetlen. Csak egy felkészült szakember által vezetett beszélgetés-sorozat eredményeképpen derülhet ki, hogy az adott szülőpár alkalmas-e örökbefogadói szerepre. Előfordulhat, hogy a roma gyerek el nem fogadása olyan előítéletességet és rugalmatlan gondolkodást takar, ami miatt egyáltalán nem alkalmasak örökbefogadó szülőnek. De lehet, hogy örökbefogadó szülőnek alkalmasak, viszont nem érzik magukat képesnek arra, hogy a környezetükben tapasztalt romákkal szembeni előítéletektől megvédjenek egy roma gyereket. És nem kizárt az sem, hogy megváltozik a potenciális örökbefogadó szülők véleménye a beszélgetések eredményeképpen: nyitottá válnak arra, hogy olyan gyereket is vállaljanak, akit eredeti szándékuk szerint nem szerettek volna. Tehát fontos az örökbeadással foglalkozó szakemberek feladata: úgy kell beszélgetniük a szülőkkel, hogy az az örökbeadható gyerekek esélyeit növelje. Szűrjék ki azokat a szülőket, akik nem alkalmasak a feladatra és tegyenek meg mindent azért, hogy egyre több örökbeadható szülő vállaljon felelősen nehezebb sorsú gyereket is. (Ha nem ezt teszik, akkor nem jól végzik a dolgukat.) A roma gyerek is nehezebb sorsú gyerek, akit élete során meg kell védeni a környezet előítéletességétől.

Hogyan lehet megvédeni a diszkriminált kisebbséghez tartozó gyereket a bántásoktól? Azzal nem, hogy származásáról nem beszélünk. Beszélni kell róla, de nem mindegy, hogyan. A diszkriminált kisebbséghez tartozó örökbeadott gyermek leendő szüleinek tudniuk kell, hogy az előítélet része lesz életüknek és különösen a gyerek életének. Végig kell gondolniuk, hogy a gyerek nevelkedése során mire számíthatnak, és mivel tudják csökkenteni a gyereket érő előítéletes hatásokat. Képesnek kell lenniük arra, hogy „túlélési” stratégiákat tanítsanak meg a gyereknek az esetleges bántásokkal szemben. Ezek a hatások egy csecsemő vagy picit gyereket életében még nem jelennek meg, de illúzió és szakmai tévedés abban a hitben elengedni az örökbeadott családot, hogy ez így is marad. Erről az örökbeadott vállalás előtt kell beszélni. Ehhez pedig jól képzett, érzékeny, az előítéle-

tességgel tudatosan bánó és az örökbeadott dilemmáit jól ismerő szakemberekre van szükség.

Illúzió azt hinni, hogy egy örökbeadható gyerekekkel való találkozás ereje felülírja előítéleteinket. Valóban fontos ez a találkozás. Előfordulhat, hogy azonnal beleszeretünk egy gyerekbe annak ellenére, hogy nem olyan, amilyent elképzeltünk magunknak. De előfordulhat az is, hogy meglátjuk és nem kérjük. Elutasítjuk. Kitehetjük-e a gyereket ilyen elutasításnak? Hány ilyen elutasításnak tehetjük ki? Milyen korú az a gyerek, aki még nem érzékeli és milyen idős az, aki már érzékeli ezt az elutasítást? Megtehetik a gyermekvédelemben dolgozók, hogy ilyen elutasításoknak kitegyék a gyerekeket? Egyértelműen nem. Épp ellenkezőleg: meg kell védeniük a gyerekeket az ilyen elutasításoktól. Az örökbeadott folyamat fontos része az első találkozás. De az első találkozást egy hosszas előkészítő folyamat előzi meg az örökbeadott szülőkkel. Az örökbeadott szülőkkel beszélni kell. Beszélni kell először az örökbeadott gyerekekről általában, majd később, az alkalmasság megállapítása után, az éppen örökbeadott gyerekről.

Van javítani való a jelenlegi gyermekvédelmi gyakorlaton. A gyermekvédelmi rendszer is része társadalmunknak. Hazugság lenne azt állítani, hogy a rendszer jól működik és hogy képes lenne megvédeni a társadalom peremére szorult gyerekeket a további ártalmaktól. Tovább kell fejleszteni a gyerekekre vonatkozó információk rendszerét is, de a származásra vonatkozó adatok eltörlése káros lehet. Végig kell gondolni a mikéntjét. Nem csak romák lehetnek érintettek, de miért ne támogathatnánk egy ukrán származású örökbeadott szándékozó igényét, hogy – ha egyébként minden feltételnek megfelel – ukrán gyereket fogadjon családjába. A határok megnyitásával egyre kevésbé esik majd egybe az állampolgárság a kulturális hovatartozással. A vegyes házasságok is egyre színesebb kulturális hátteret jelentenek. Az eredeti család kulturális hátterére vonatkozó információk az egészséges énefejlődés miatt mindig fontosak lesznek. A gyermekvédelmi rendszer egy intézmény. Feladata az, hogy az átmenetileg szülő nélkül maradt gyereket gondozza és nevelje. Felelőssége az, hogy a szülőt pótolva megőrizze a gyerek származására vonatkozó tényszerű és személyes információkat szakszerűen készített dokumentumok formájában és azt a kellő időben a gyerek illetve örökbeadott szülei rendelkezésére bocsássa.

A romákkal szembeni előítélet és a (gyermekvédelmi gondoskodásban élő vagy örökbeadott) roma gyerekek sorsa nem szorítható be egy rubrikába az örökbeadott adatlapon. A kérdéstről szóló vitát sem lehet erre leszűkíteni. A Roma Sajtóközpont által elindított hír felkavarta az érzelmeket. Erdemi vitával és válaszokkal azonban nem lett gazdagabb a hazai közvélemény. Megint sikerült a vitát megtartani a botrány szintjén. Ismét kihagytunk egy lehetőséget, hogy egy kérdést érdemben megvitatva több ön- és társadalomismeretre tegyünk szert.

Szilvási Léna

A fiatalkori bűnözés etiológiája a kriminológiai elméletek tükrében

A fiatalkori kriminalitás mögött elsősorban a mikrostrukturális körülmények játsszák a főszerepet, s mindezekelőtt a különböző szocializációs csatornák elégtelen, illetve hibás működése okolható a bűnelkövetések bekövetkeztéért. Ugyanakkor a makrostrukturális hatások szerepe sem mellőzhető, annál inkább, mivel a szocializáló közegek, mindenekelőtt a család helyzetében bekövetkezett változásokért ezek a makrokörnyezeti alakulások a felelősek. Rosta Andrea¹ tanulmánya.

■ A KRIMINOLÓGIAI GONDOLKODÁS ALAKULÁSÁRÓL

A bűnözés okozatosságának problémája váltotta ki a kriminológia fejlődése során a legtöbb vitát, s az okság kérdésében időközben bekövetkezett nézetkülönbségek csökkenése, s magának a tudománynak jelentős fejlődése ellenére a kriminológiai vizsgálatoknak ma is alapvető terepe az okság kérdése.

A bűnözés etiológiájáról való gondolkodás fejlődése több szakaszon ment keresztül. A kriminológia tudományán belül az okozatosság kérdéskörében az első időszak a XVIII. századra nyúlik vissza, ez a kriminológia klasszikus időszaka. A kriminológia klasszikus iskolája szerint az egyénnek szabad akarata van, illetve képes a racionális döntésre. „Az iskola azon a feltételezésen alapult, hogy az egyén azután dönt a bűncselekmény elkövetése mellett, hogy mérlegelte tetteinek következményeit. ... Hogy megszerezze, amit akar, választhat törvényes és törvénytelen eszközöket; a büntetéstől való félelem elrettentheti a bűnelkövetéstől; a társadalom pedig azáltal befolyásolhatja a magatartását, hogy a büntetéssel járó fájdalmat a bűnelkövetésből nyerhető élvezetnél erősebbé teszi.”² A klasszikus kriminológia iskoláját váltotta fel a XIX. századi pozitivisták kriminológia. Ez egyben a filozófiai jellegű kriminológiából a tudományosabb, az emberrel foglalkozó tudományokra támaszkodó, valamint a statisztika eszközét is alkalmazó kriminológia felé való elmozdulást jelentette. A determinizmust, vagyis az emberi akarat és cselekvés szabadságának korlátozott voltát valló új kriminológia felfogás oksági magyarázatot követelt meg, vont maga után. A determinista szemlélet úgy tartja, hogy a bűnöző magatartás éppen úgy, mint általában az emberi magatartás a cselekvés idején meghatározott, vagyis „az emberi viselkedést olyan erők határozzák meg, amelyeket az egyén nem képes irányítani”³ „...a pozitivisták kriminológusok úgy tekintenek a bűnözői magatartásra, mint ami biológiai, pszichológiai és társadalmi tényezőkből ered.”⁴

„A kriminológiai és a büntetőjog szempontjából a determinista felfogás lényege abban sűrítethető össze, hogy a bűnöző magatartása az elkövetés idején szubjektív és objektív körülmények által teljesen meghatározott, azaz az elkövetőnek nincs választási lehetősége, nem választhat a büntető normáknak megfelelő és az ezzel ellentétes magatartás tanúsítása között. E felfogás szerint a bűncselekmény a büntetett elkövetését megelőző tudati állapot és a külső hatások szükségszerű következménye. Ez természetesen nem zárja ki annak elismerését, hogy a tudat viszonylagos önállósággal rendelkezik, vagyis képes arra, hogy értékelje a körülményeket, mérlegelje a cselekmény várható következményeit, s hogy a szubjektumban eddig felhalmozott ismereteknek, a szubjektum sajátosságainak megfelelően döntsön.”⁵ Napjainkban a kriminológia kapcsán a pozitivisták megközelítés az uralkodó, vagyis a bűnözés determinizmusát, okait kívánják feltárni. A bűnözés okaira vonatkozólag napjainkig bezárólag számtalan válasz él, céljuk azonban azonos, a kriminalitás okainak feltárása, akár antropológiai, akár egyéb biológiai, esetleg pszichológiai vagy szociológiai magyarázatot nyújtva. Különös jelentőséget ad ezeknek a kriminológiai irányzatoknak a megjelenése abban, hogy a klasszikus kriminológiai iskola tanaival szemben való fellépés olyan iskolákat alapozott meg, amelyek alaptörekvése a bűnözés megelőzése. Abból a tényből, hogy az emberi magatartás, az emberi tudat determinált következik, hogy determinálható, formálható, alakítható, befolyásolható. A megelőző szemlélet megköveteli, hogy először feltárják a bűnelkövetésnek az okait, majd gondoskodjanak azok kiküszöböléséről. A kriminológiát hosszú-hosszú évtizedekig ez a gondolkodás jellemezte, vagyis a bűnözés magyarázatára vonatkozóan megkeresni azokat a jelenségeket és tényezőket, amelyekre visszavezethető a bűnözés és/vagy bűnelkövetés. Lényegében a klasszikus kriminológiai időszakától kezdve születtek meg a legkülönbözőbb kriminológiai elméletek. Így vált magyarázó elvvé a differenciális asszociáció kriminológiai elméletében a tanulás során „átörökített” bűnözői magatartás, vagy a szubkultúra elmélet révén a kortárs csoportok sajátos kulturális közege, vagy a nevelési helyzet szabta kriminogén tényezők, hogy

¹ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológiai Intézetének oktatója.

² Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer (eds.), (2000): *Kriminológia*. Osiris Kiadó, Budapest. p. 87. (Kiemelés tőlem: R.A.)

³ op. cit. p. 88. (Kiemelés tőlem: R.A.)

⁴ ibid. (Kiemelés tőlem: R.A.)

⁵ Vigh József: A fiatalkori bűnözéssel kapcsolatos kriminológiai kutatások főbb elméleti eredményei. In: Csomor Béla – Hajda Károly (eds.), (1966): *Fiatalkori bűnözéséről* cikkgyűjtemény. BM. Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség. pp. 49-64. (p. 55.)

csak a legismertebb fiatakori bűnözésre vonatkozó kriminológiai elméleteket említsük. Ebbe a rendszerbe hozott némi szemléletváltást a stigmatizációs elmélet, illetve a társadalmi kontroll elmélet.⁶ Ez utóbbi elméletet azért is fontos, mert valami teljesen újat hozott a bűnözésről való gondolkodás történetébe, már ami a bűnözés etiológiáját illeti.

A hazai kriminológiai gondolkodás fejlődése⁷ bizonyos tekintetben szerényebb, mint az egyetemes kriminológiai gondolkodás, más tekintetben azonban gazdagabb és differenciáltabb a története.

Egyfelől némi megkéséssel (de nem lemaradva) jelent meg hazánkban a kriminológia tudománya a XIX. század végén a XX. század elején. Akkor, amikor a nemzetközi kriminológiai gondolkodást már jellemezte a pozitivista kriminológiai szemlélet, jelen voltak már a szociológiai tudományának külföldi eredményei, megkezdődtek hazánkban is a hivatalos statisztikai adatközlések és eredményeik tudományos célú felhasználása. Így a kezdetektől fogva elsősorban a pozitivista kriminológia eszméi uralkodtak hazánkban, ami aztán évtizedekre jellemezte, és máig jellemzi hazai kriminológiánkat. Ennek megfelelően „...a „társadalmi pozitivizmus” dominanciája következtében a külső erők, a szociális körülmények hatására bűncselekményt elkövető képe”⁸ a jellemző bűnözőkép kriminológiánkban. Ez egyben azt is jelenti, hogy a bűnözés és a bűnözői magatartás magyarázataira szolgáló újabb, illetve legújabb nézetek, illetve az alternatív magyarázó elvek nem jellemzőek (legtöbbjük többnyire tankönyvi ismertetésben fullad ki), illetve csekély a magyar kriminalitás alakulására vonatkozó magyarázó hatásuk (például olyanok, mint a kontroll elmélet, a kritikai kriminológia, a környezeti kriminológia stb.). Másfelől igen szűk körűek a bűnelkövetést biológiai-antropológiai, illetve a pszichológiai nézőpontból tárgyaló elméleteink is. Különösen az első megközelítés elhanyagolt, míg a pszichológiai megközelítésű kriminológiai megfontolások a szocialista jellegű kriminológia kezdeti időszakában voltak jellemzőek, ekkor egyedülállóan gazdag kriminálpszichológiai munkák készültek. Azóta sem jelentkezett együttesen ennyi, a bűncselekményt mint egyedi jelenséget tanulmányozó, az emberi magatartás lélektani törvényszerűségeivel foglalkozó publikációk.

Kijelenthetjük tehát, hogy a magyar kriminológiai gondolkodást elsősorban a pozitivista nézet uralja, azaz a bűncselekmény úgy jelenik meg, mint az emberi magatartás bizonyos körülmények által történő befolyásoltságának, meghatározottságának eredménye.

Másfelől a pozitivista paradigmán belül a társadalmi determináció érvényesül, vagyis a bűnözői magatartás társadalmi meghatározottságú. Ebben az értelemben mondhatjuk azt, hogy szűkebb a hazai kriminológia tárháza az egyetemeshez képest. Másfelől a hazai kriminológiai története gazdagabb és színesebb, ami egyéb jellemzőit illeti. Különösen kiemelendő, hogy a magyar kriminológiai gondolkodás fejlődéséért és általában a kriminológiai egész létéért meg kellett „küzdeni”. Jelenti ez azt, hogy hazánk sajátos XIX. és XX. századi történelme erőteljesen befolyásolta a tudomány művelhetőségének lehetőségét, illetve a művelés milyenségét. A magyar kriminológiai fejlődés megszakításokkal terhes, s minden ilyen megszakítás után többszörös tenni akarással kellett eljutni az előző csúcstra, illetve megközelíteni és szinkronban lenni a vezető hazai idősorhoz képest közben változó, alakuló, fejlődő nemzetközi tudománybeli tendenciákkal. Ilyen megtorpanást jelentett például a két világháború közötti időszak, vagy az 1948-56-ig terjedő évek. Ez utóbbi idő volt a hazai kriminológiai fejlődés legcsúfabb korszaka, amelyről az enyhébben fogalmazó Szabó András azt írja: „az államszocializmus időszakában sem a kriminológia, sem a lélektan nem volt tiltott tudomány”.⁹ „A helyzet az volt, hogy a vulgármarxista ideológia tartalmi korlátokat állított a megismerés, a tudományos megismerés elé.”¹⁰ Ez a tartalmi korlát az az ideológiailag kötelező tétel volt, miszerint: „a bűnözés idegen a szocializmustól, mert megszüntek társadalmi okai”¹¹, „...a bűnözés okai a kapitalista tudati maradványok”.¹² „...a bűnözés társadalmi jelenségként való kezelésének tételét a magyar kriminológusok marxista alapon, a vulgármarxista ideológiai tételnek bírálatával végezték el”.¹³

Lévay Miklós elismerve az előbbieket hozzáfűzi, hogy „hazánkban a politikai hatalom lényegében az ötvenes évek végéig „számuzta” a kriminológiát a diszciplínák köréből”¹⁴, hogy aztán a '60-as években újjászülethessen.

A hazai kriminológia gazdagságának és színességének másik erejét jelenti kriminológiánk nyitottsága. Ez megnyilvánul mind a külföldi teóriák hazai megismertetése és adaptálása felől, mind a nemzetközi kriminológiai kapcsolatokban való részvételünkkel.

A kriminológiai gondolkodásról szóló e rövid elméleti kitérő után, visszatérve a kriminológiában ma is uralkodó pozitivis-

⁶ Az említett elméletek bemutatására (több másikkal együtt) a későbbiekben sor kerül.

⁷ A hazai kriminológiai tudományának fejlődéséről olvashatunk bővebben:

Lévay Miklós: A magyar kriminológiai gondolkodás fejlődése a kialakulástól a XX. század nyolcvanas éveinek végéig. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévay Miklós (eds.), (1996): *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll*. Corvina Kiadó, Budapest. pp. 9-44.

Szabó András: A kriminológiai gondolkodás fejlődése Magyarországon. *Beltügyi Szemle* 2003/1. pp. 35-56.

⁸ Lévay Miklós: A kriminológiai jellemzői Magyarországon. In: Farkas Ákos (ed.), (2003): *Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) Tiszteletére. Tanulmánykötet*. Bótor Kiadó, Miskolc. pp. 161-173. (p. 165.)

⁹ Szabó A., 2003. p. 35.

¹⁰ op. cit. pp. 35-36. (Kiemelés tőlem: R.A.)

¹¹ op. cit. p. 36. (Kiemelés tőlem: R.A.)

¹² ibid. (Kiemelés tőlem: R.A.)

¹³ ibid. (Kiemelés tőlem: R.A.)

¹⁴ Lévay 2003. p. 168. (Kiemelés tőlem: R.A.)

ta kriminológiai irányzatokhoz, azokat a körülményeket igyekszünk bemutatni, amelyek a fiatalkori bűnözés kialakulásában mint kriminogén tényezők különösen jelentősek lehetnek. Ezek közül mi elsősorban a szociológiai-társadalmi, a környezet meghatározta oksági tényezőkre épített kriminológia elméletekre (elsősorban a fiatalkorúakra vonatkozó megállapításokra) térünk ki, amely nézőpont, mint fentebb láthattuk különösen jellemző a magyar kriminológiára. Nem foglalkozunk az egyéni bűnelkövetést befolyásoló pszichikai, esetlegesen biológiai tényezőkre, bár elismerjük ezek hatását is.¹⁵ A fiatalkori bűnözésről szóló hazai és nemzetközi elméletek és a hozzájuk fűzött szakirodalom mennyisége feldolgozhatatlan, a témában született munkák hatalmas száma miatt az ismertetésre szánt anyagok, szükségszerűen csak korlátozott mértékben és jelen sorok írójának szubjektív válogatását követően kerülhetnek megismertetésre, szükségszerű tehát a rendszerezés. Ennek egyik alapja, hogy nemzetközi vagy hazai kriminológiai elméletekről, nézetekről van-e szó. Itt és most teljesíthető feladatként csak azt tűzhetjük magunk elé, hogy a külföldi szakirodalmi feldolgozás során azon munkák vázaltszerű bemutatására kerül sor, amelyek valamilyen elméleti alapját adták a fiatalkori bűnözés téma feldolgozásának szerte a világban, illetve amely magyarzó elvek, megközelítési módok esetében többnyire megtörtént a hazai adaptáció is. Miért van szükség ezekre az elméletekre? – ve-

tődhet fel az olvasóban a kérdés. Tegyük hozzá jogosan, hiszen előttünk nemegyszer már összefoglalásra kerültek ezek az elméletek. Ugyanakkor amellet, hogy igaznak találjuk azt a mondatot, miszerint az ismétlés a tudás – és tegyük hozzá a megismerés – anyja, másfelől a legfőbb indok bemutatásuknak, hogy a most ismertetésre szánt gondolatok nem veszítettek érvényességükből. Ha megkérdeznénk több laikus embert, miben látják a fiatalkori bűnözés okát, valószínű, hogy legtöbbször olyan kijelentések ismétlődnének meg, mint a szegénység, a rossz neveltetési és nevelési helyzet, a fiatalkorú rossz társasága, a szülői minta. Ezek a felismerések a most sorra kerülő elméletekben már összegzésre kerültek. Vagyis a következő nézetek nagy részében ma is találhatunk olyan értékes elemeket, amik úgy mond használhatóak a fiatalkori kriminalitás elleni harcban, mindamellet, hogy az elméletek számos felismerése a jelenben is hasznosításra kerül, az egyes gyakorlati intézkedésben ma is fellelhető. Konkrét bűnöző elméletekről lesz tehát mindenekelőtt szó, emellet a feldolgozásra szánt munkák többnyire az amerikai kutatók tollából származnak (lévén, hogy a probléma súlyosságára, társadalmi szerepére a legkorábbi időpontban felügyelő kutatók innen származnak, illetve munkájuk során a fiatalkori bűnözéssel kapcsolatban keletkezett, s mindenekelőtt a gangbűnözéssel kapcsolatos irodalom ebben az országban a legkimunkáltabb). A hazai anyagok válogatásában mindenekelőtt azokat érintjük, amelyek magyarzó elveit napjaink fiatalkori bűnözésére is igaznak találjuk, illetve amelyek a fiatalkori kriminalitás oksági kérdésében visszatérő hazai nézetek. A kiválasztás szempontjai között további jellemző, hogy elsősorban a szociológiai-társadalmi beállítottságú anyagokra koncentráltunk, illetve igyekeztünk azokból válogatni, amelyek részleteiben vagy teljesen magyar nyelven is hozzáférhetőek az érdeklődő olvasóközönség számára. Nem érintjük az elméletek tuda-

¹⁵ A gyermek- és fiatalkori bűnözéshez vezető pszichológiai folyamatokról olvashatunk többek között a következő szakirodalmakban:

Bartha Lajos: A gyermek és fiatalkorúak bűnözővé válásának pszichológiai problémái. In: Csomor Béla – Hajda Károly (eds.), (1966): *Fiatalkorúak bűnözéséről cikkgyűjtemény*. BM. Tanulmányi és Képzési Csoportfőnökség. pp. 157-172.

Münnich Iván – Szakács Ferenc (eds.), (1977): *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás pszichológiai tanulmányokból. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.*

mányos értékelését, illetve azok kritikáját, az elméletekhez hozzá szóló valamennyi jelentős szerzőt, ahogy nem érinthetjük az elméletek minden tovább gondolásait, kiegészítéseit sem. Arra törekszünk, hogy magukról az elméletekről mondjunk pár gondolatot, hogy ezzel megalapozzuk azt, hogy jelen dolgozat keretében melyik elméletet tekintjük irányadónak, illetve értelmezési keretnek a fiatalkori bűnözés magyarázatában, illetve a bűnmegelőzés szempontjából mi a meghatározó tartalma a hazai fiatalkorú bűnözésnek.

■ A FIATALKORI BŰNÖZÉssel FOGLALKOZÓ KÜLFÖLDI ELMÉLETEK

A gyermekek bűnelkövetésével foglalkozó legkorábbi (s máig élő) nézőpont egyikét képviselte **Gabriel Tarde** francia bírósági írástudó, aki figyelmét már a kriminológia hajnalán a társadalmi tényezőknél a bűnözésre gyakorolt hatására fordította. Tanítása szerint a gyermek születésekor nem rendelkezik se érényekkel, se eredendő bűnöző tulajdonságokkal. A környezet az, amely eldönti, hogy abból a kis emberből bűnöző vagy erkölcsös ember válik e. Ebben a folyamatban Tarde az utánzásnak szentelt külön figyelmet, amely minden ember sajátja, különösen a gyermekek kezdeti fejlődésében meghatározó elem. Megalkotta az utánzás törvényei fogalmát, amely olyan alapelveket takar, amelyek az emberek bűnözővé válásának folyamatát szabályozzák. Az emberekben meglévő, különböző viselkedésmódokat utánzás csak a bűnöző környezetben vezetnek bűncselekmény elkövetéséhez, míg olyan szociális milióban, amely figyelemmel van a társadalmilag helyes viselkedésre és a társadalmilag jóváhagyott értékekre és normákra, ott az utánzás elfogadott, sőt elismerésre méltó cselekedetekben nyilvánulhat meg.

Tarde az utánzás, a követés mintájára is kidolgozott egy sémát. Eszerint „1. az emberek kapcsolatuk intenzitásának és gyakoriságának arányában utánoznak másokat; 2. az alul lévők utánozzák a felül lévőket – vagyis a tendenciák a városból falu felé, a magasabb osztályoktól az alacsonyabb osztályok felé terjednek; és 3. amikor két viselkedési minta összeütközésbe kerül, az egyik elfoglalja a másik helyét...”¹⁶

Tarde munkásságának e kicsiny szeletéből két megállapítást tehetünk. Egyfelől Tarde a bűnözést tanult viselkedésként írta le – nagy szerepet tulajdonítva benne az utánzásnak, – ezzel megalapozza a későbbi nagy hatású differenciális asszociáció elméletét. Másfelől azzal, hogy a bűnös viselkedésben alapvető a közvetlen környezet dominanciáját emelte ki, kétségtelenül azt is megfogalmazta, hogy a gyermekek esetében a rossz családi környezetnek, nevelésnek nem elhanyagolható

szerepe van a későbbi bűnöző pályafutásban. Ahogy fogalmaz: „*a gyilkosok és megrögzött tolvajok többsége elhagyott gyermekként kezdte a pályafutását ... fecskesapatokként verődnek össze, először azért, hogy portyázzanak, később pedig azért, hogy lopjanak, mivel otthonukban híján vannak az ételnek és a nevelésnek is*”.¹⁷

Bár kifejezetten a differenciális asszociáció elmélete nem kötődik közvetlenül a fiatalkori bűnözés problémájához, annyiban azonban szükséges megismernünk, amennyiben bizonyos tekintetben a szubkultúra elmélet első megfogalmazásaként, mintegy előfutáraként értelmezhető, másfelől a fiatalkori bűnözésre nézve is meg vannak a maga konzekvenciái. A differenciális asszociáció elmélete, vagy más néven az eltérő képzetek irányzata adja elméleti alapját a szubkultúra elméletnek, amely a „kulturkonfliktus” fogalma köré épül, s amely a bűnözés okát a differenciális asszociációban keresi.¹⁸

A differenciális asszociáció elmélet szerint a bűnöző magatartás tanult viselkedési forma, a társadalmi adaptációs folyamatban elsajátított, megtanult tulajdonság (lényegében nem különbözik a konform viselkedés megtanulásától). A bűnöző magatartási formát az elkövetők más emberekkel való kapcsolataik útján sajátítják el, s adott társadalmi feltételek mellett kulturálisan átöröklődik generációról generációra.

Vagyis nem biológiailag örökölt, hanem a társadalmi interakció révén tanult viselkedés. Az egyes emberek szűkebb és tágabb környezetükben különböző nézetekkel találkoznak, amelyek befolyásolják viselkedési módjuk megválasztását. Egyes hatások a hivatalos felfogás szerint helyesnek minősülő viselkedésre ösztönzik, mások az azzal szemben álló cselekedetek elkövetésére készítetik. Az hogy valaki közülük elkövet-e bűncselekményt vagy nem, attól függ, hogy milyen nézetekkel, milyen kultúrával azonosul. A stabil bűnöző szerepekhez való hozzájutás elsősorban attól függ, hogy rendelkezésre állnak-e bűnöző-tanulási struktúrák. Vagyis a stabil bűnöző szerepekhez való hozzájutás attól függ, hogy vannak-e stabil asszociációk, bensőséges kapcsolatok olyan személyekkel, akiktől a szükséges technikákat, normákat el lehet sajátítani.

A bűnöző viselkedés az általánostól eltérő, negatív jellegű norma- és értékrendszer képviselő csoportok befolyása, vagy utánzása útján válik a személyiség jellemzőjévé. Más szóval a személy egy olyan csoport hatására kezd normasértő tevékenységet folytatni, amelynek légköre, kultúrája ezt a tevékenységet maga is folytatja, értékeli. Ez a csoport az egyén számára refe-

¹⁷ Idézi: F. Adler et al., p. 107. (Kiemelés tőlem: R.A.) Eredeti forrás: Gabriel Tarde (1912): „Penal Philosophy”. (Fordította: R. Howell.) Little, Brown, Boston. p. 252.

¹⁸ Az elmélet megalapítója Edwin H. Sutherland amerikai szociológus. Sutherland elméleti tézisét az 1939-es, „A kriminológiai alapelvei” című munkájában jelentette meg. (Eredeti cím: The Theory of Differential Association. In: Sutherland, E. (1939): Principles of Criminology. J. B. Lippincott Company, Philadelphia.) Magyarul lásd: Edwin H. Sutherland: A differenciális asszociáció elmélete. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (eds.), (1974): A deviáns viselkedés szociológiája. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 159-163.

¹⁶ F. Adler et al. p. 107. Eredeti forrás: Gabriel Tarde (1907): „Social Laws: An Outline of Sociology”. Macmillan, New York.

rencia jellegű, amelybe be akar kerülni, amelynek elismerését ki akarja vívni, amelynek viselkedésmintáit átveszi s ezúton a személyiség mintegy megtanulja a bűnözést. Nagyon leegyszerűsítve az elméletet: attól válik valaki bűnözővé, hogy többet van rossz társaságban, többet érintkezik („több asszociációja van”) bűnözőkkel, mint nem-bűnözőkkel. Vagyis e folyamatban, az egyes személyeknél kialakulnak és megerősödnek a társadalmi elvárással szembenálló viselkedést kiváltó képzetek. Bűnelkövetésre akkor kerül sor, ha a bűnözés irányába ható képzetek erősebbek, mint a hivatalos felfogás szerint helyes magatartást támogató képzetek. A bűnözővé válás individuális folyamatát az elmélet, mint „kultúraátvételt” jellemzi, amelynek során a személy eltanulja, és magáévá teszi a csoportot jellemző magatartásformákat.

Az eltérő képzetek elmélete az általános emberi viselkedés törvényszerűségeinek tükrében magyarázta azokat a sajátos jegeket, amelyek a bűnözés sajátjai. Eszerint a bűnözés tanult viselkedés, amelyet a másokkal való kölcsönös kapcsolatban sajátítanak el. A kriminális viselkedés megtanulásának a folyamata legnagyobb részben intim személyi csoportok, kapcsolatok keretében megy végbe. A tanulás tartalmazza a társadalmi és pszichikai mechanizmusok összességét, a technikai eszközök megismerése mellett a motívumok és érzelmek kiforrásodását. A motívumok, ösztönzések speciális iránya a jogszabályok kedvező és kedvezőtlen rendelkezései alapján formálódik. Valaki bűnözővé válik, ha a normasértésre ösztönző hatások erősebbek, mint a normakövetésre ösztönzőké. Ez a differenciális asszociáció elve. Mindenki elkerülhetetlenül asszimilálja a környező kultúrát, s egyben asszimilálódik az őt körülvevő kultúrával. Amikor egyes személyek bűnözőkké válnak, ez azért alakulhat ki, mert bűnöző viselkedés-mintákkal kerülnek érintkezésbe, mert el vannak szigetelve más mintáktól, esetleg ritkán szembesülnek a bűnözőellenes-viselkedésmintákkal. Az ember születésétől fogva különböző hatásokkal szembesül. Ezek a benyomások különböző képzeteket eredményeznek. A bűnözést előidéző képzetek kialakulását társadalmi körülmények, ellentmondások szülik. Ennek forrása, hogy a modern társadalmi élet tele van kulturális konfliktusokkal, ellentmondásokkal az ideológiák, világnézetek, eszmék körül. A társadalmi életben megnyilvánuló kulturális konfliktusok bűnözést szító hatásának hirdetése a bűnözés társadalmi eredetének elismerését is jelenti. A differenciális asszociációk gyakorisága, időtartama, prioritása és intenzitása változó lehet. A bűnöző viselkedés elsajátításának mechanizmusa megegyezik a nem bűnözőével. Az elmélet szerint a bűncselekménynek minősülő emberi magatartás kialakulását és lefolyását tekintve semmiben sem különbözik az egyéb emberi magatartásoktól. A bűncselekmény felfogható úgy is, mint az általános szükségletek és értékek individuális kifejeződése, amely ösztönzők igazak a nem bűnös magatartásra is, s amely így nem különbözteti meg a két eltérő viselkedést, így nem lehet magyarázó elv. Az eredeti elmélet azonban azt is megjegyezte, hogy a differenciális asszociáció nem ad teljes magyarázatot a bűnöző tevékenységre.

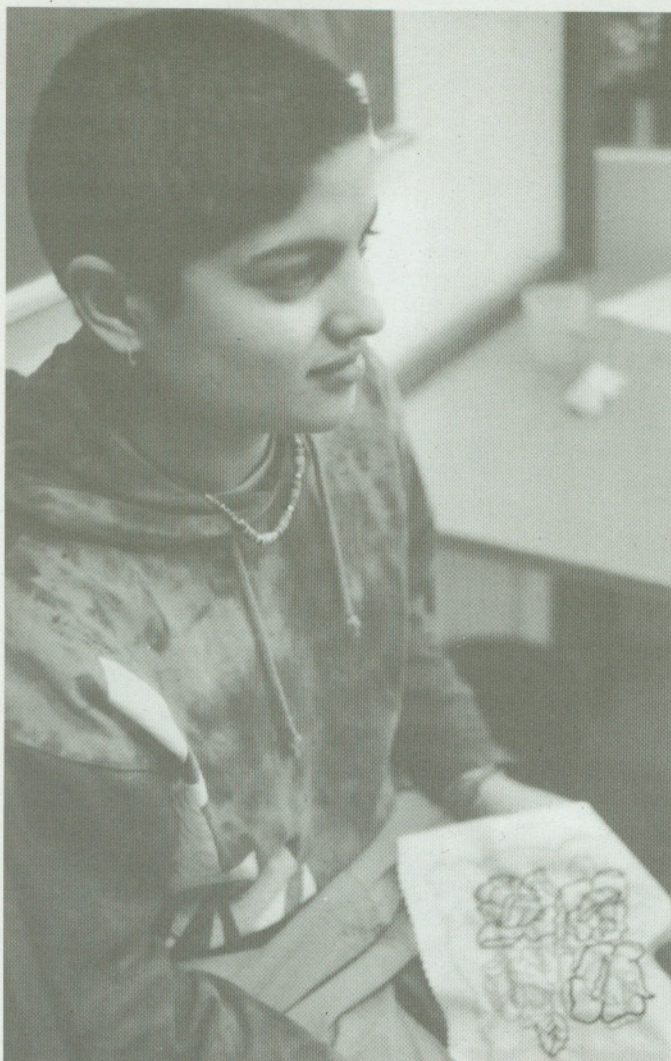
A bűncselekmény elkövetése két feltételtől függ. Egyrészt a specializált bűnöző értékek, szakismeretek és technikák elsajátítását elősegítő differenciális asszociációktól. Másrészt a bűnöző tevékenységben való részvételre motiváló feltételektől, a bűncselekmény elkövetésének lehetőségétől.

Kétféle „eszköz” szükséges tehát a bűnöző karrier megindulásához. Először egy-egy meghatározott szerep betöltéséhez szükséges értékek és szakismeretek megszerzése, megfelelő tanulmányi környezetben való elsajátítása. Másodszor a felkészült egyén lehetősége a szerep sikeres eljátszására. Ezzel különböztetik meg a tanulási és lehetőség struktúrákat.

A polgári kriminológia elméleti köréből, a fiatalkori bűnözés magyarázatában az egyik legjelentősebb elméletként számon tartott, az úgynevezett **szubkultúra elmélet**. Ennek hazai adaptációja az 1960–70-es években következett be. A szubkultúra elméleten belül a devianciák terjedése úgy jelenik meg, mint a domináns, uralkodó kultúrák és az egyes szubkultúrák küzdelmében a szubkultúrák sikere.¹⁹ A szubkultúra a domináns kultúra egyik önálló rész, amelyhez saját normák és értékek társulnak. Az ilyenfajta szubkultúrák hosszú történelmi múlttal és folytonossággal rendelkeznek, s mint „látens, további társadalmak” húzódnak meg a „valós” kultúra mögött. A szubkultúra elmélet – a hagyományos „szociológiai faktor” elmélettel szemben, amely iskolák szerint a negatív környezeti feltételek között az egyén automatikusan bűnözővé válik – nagy szerepet tulajdonít a pszichológiai tényezőknek, s nem hagyja figyelmen kívül a bűnözővé válás individuális folyamatát sem. Számos pszichológiai szükséglet magyarázza a deviáns szubkultúrák kialakulását. A deviáns magatartásmód következtében a társadalmi izoláció, az egyén stigmatizációja, a személyiség negatív megítélése, s önértékelésében az ebből fakadó elbizonytalanodás akaratlanul utat nyit a szubkulturális beilleszkedésre, hiszen e körök egyfajta érzelmi védeltséget biztosítanak tagjainak, sajátos szocializációs normákkal rendelkeznek, speciális identitást biztosítanak a hozzájuk tartozóknak. Új kultúraformák, szubkultúrák felmerülésének döntő feltétele, hasonló alkalmazkodási problémákkal küszködő több olyan cselekvő személy létezése, akik tényleges interakcióban állnak egymással.

¹⁹ A szubkultúra elmélet legismertebb képviselője Albert K. Cohen. Cohen szerint a deviáns szubkultúrák a nagyobb amerikai városok nyomornegyedeiben, gettóiban keletkeznek. Ezek a szülői törekvés osztálykülönbségeiben, a gyerekevelési gyakorlatban és az iskolai sztereotípekben gyökereznek. Cohen a kriminális szubkultúrákról szóló elméletének megalapozását 1955-ben, a „Bűnöző fiúk: A gang kultúra” című munkájában végezte el. (Eredeti címe: *A Delinquent Boys The Culture of the Gang*. The Free Press, Glencoe, Illinois. 1955.)

Cohen eredeti munkájának magyarul megjelent fejezeteit lásd: Albert K. Cohen: *Fiatalkori bűnözők. A bűnöző szubkultúra*. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (eds.), (1974): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 164-177. (A lefordított fejezet eredeti címe: *What the Delinquent Subculture has to Offer*.) Illetve ugyanezen eredeti munka egy másik fejezet részlet magyar nyelvű fordítását lásd: Albert K. Cohen: *A szubkultúrák általános elmélete*. In: Huszár Tibor – Sükösd Mihály (eds.), (1969): *Ifjúságszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest*. pp. 264-286. (A lefordított fejezet eredeti címe: *A General Theory of Subcultures*.)

Önmagukban a pszichológiai szükségletek nem magyarázzák a deviáns szubkultúrák létét és erejét. A tipikus deviáns szituációk egyben a társadalmi struktúra, a kulturális formák függvényei is.

A szubkultúra egy alosztály az uralkodó kultúrán belül, annak saját normáival, hiedelmeivel és értékrendjével. Szubkultúrák nagyobb csoportokon, társadalmakon belül léteznek, s nem azoktól függetlenül. A társadalmi értékrendek egy része ennek következtében a szubkultúráknál is megmarad. Mindazonáltal a szubkultúrák tagjainak életstílusa jelentősen különbözik a domináns kultúra tagjaiétól. Közösén új normákat, új státuszkritériumokat hoznak létre, amelyeket az érdekeltek teljesíteni képesek, dicséretesnek látják azokat a tulajdonságokat, amelyekkel rendelkeznek, a magatartást, amelyre képesek. Az ilyen új normák a tágabb értelemben vett társadalmi rendszer értékeitől eltérő, esetleg azokkal ellentétes új szubkultúra-értékeket képviselnek.

A fiatalok szubkultúrák egyik legfőbb ereje, hogy csoportba tömörülve tagjaiknak státuszbiztonságot, önbecsülést, férfiaság érzetét nyújtanak, vagyis mindazt, amit társadalmi hely-

zetük alapján a társadalom intézményi kereteiből kiszorulva elérni nem tudtak. Maga a banda szolidaritásra törekszik, mert a tagság előnye csak a csoporttagokkal való aktív közvetlen kapcsolatokban lehet megvalósítani. Így bármely szubkulturális megoldás kísérő jelensége a csoportszolidaritás megjelenése s a résztvevők fokozott interakciója. Ez adja egyben a szubkultúrák életképességét, hasznosságát és értékét. Mindemellett eltanulják egymástól az antiszociális magatartást, illetve megtanulják egymástól, hogyan kell lopni, rabolni, értékesíteni. A fiatalok szubkultúra másik vonzereje a megalkuvás elutasításában van, nem engedi meg a fiatalok szubkultúrák státuszának kétértelműségét senki mással szemben. E szubkultúra egy másik fontos funkciója az agresszió legitimálása, szentesítése. A bandák elnézik az erőszakos, büntetendő cselekedeteket, azokat a rang, az elismerés megszerzéséhez rendelkezésre álló eszközöknek tekintve. Emellett a szubkulturális megoldások egyik leggyorsabb árá, hogy amilyen mértékben kivívja a kívülállók ellenséges érzületét, olyan mértékben a csoport tagjai motiválva érzik magukat, hogy még jobban egymás felé közelítsenek, hogy egymásban keressék az együttműködési kapcsolatokat, előnyöket, amelyet korábban a külvilágban élveztek, amelyek lehetőségek már megszakadtak számukra. Minél erőteljesebben él ez a dolog, annál erőteljesebb a csoport különállása, a csoporttagok függése, a csoport szubkultúrájának egyedisége. Egy további lépést jelent, mikor az új szubkultúra lassanként megvetett, ellenséges képet alkot azokról a csoportokról, amelyeknek elutasítását kiérdemelte. Mindezek következtében a bandán kívüli státuszhelyzete még gyengébb, mint valaha. Ez eljuthat egészen odáig, hogy a kívülállók elvárásaival szembeni konformista álláspont a csoporton belüli státusz pozitív kritériumává válik. Az új csoporton belüli státusz megszerzése együtt jár a csoporton kívüli státusz elvesztésével.

Szintén a '60-70-es években történt meg hazai adaptálása a **stigmatizáció elméletnek**, vagy más elnevezéssel a minősítési, címkézési, labeling vagy interakcionista elméletnek. Ez az elmélet teljesen szakított a korábbi elméleti magyarázatokkal, amelyek hagyományosan vagy az elkövető, vagy a társadalmi struktúra jellemzőivel magyarázták a bűnözést. Az elmélet teoretikusai azt vizsgálják, hogy milyen cselekedeteket kik, hogyan és miért minősítenek társadalomellenesnek, másokat miért nem, illetve bizonyos személyeket miért és hogyan minősítenek (stigmatizálnak) bűnözővé, másokat miért nem. Vagyis az elmélet hívei mindenekelőtt a normákat alakító tényezőkre, s még inkább a normasértést követő társadalmi reagálásokra fordították figyelmüket. Az elmélet lényege, ahogy az elnevezése is mutatja, a minősítés, a megbélyegzés, a stigmatizáció folyamatában van. Témánk szempontjából az elméletnek azért van (lehet) jelentősége, mert többek között ez az elmélet is hozzájárult, illetve megerősítette azt az állásfoglalást, miszerint a fiatalok büntetőügyét (eljárás és végrehajtás szakaszában) a felnőttkorúaktól elkülönítve, és enyhébb, esetleg más szabályokkal kell végig vinni. Egyrészt azért, mert fenn áll a veszélye a negatív szocializációnak, vagyis, hogy az intézményi fogvatartás esetén, tapasztaltabb sorstársuktól megtanulják a bűnözés minden fortélyát, nem

beszélve a kedvezőtlen emocionális hatásokról. Másfelől a fiatalok elkövetőnél eredmény, – kinél nagyobb mértékben adott a visszaesés elkerülése és a sikeres reszocializáció csak úgy érhető el, ha idejekorán nem tudatosítjuk benne a társadalmi kiközösítését, kirekesztését a stigmatizáció eszközeivel és a jog adta kereten belül adunk nekik egy második lehetőséget. Ezt célozza meg a fiatalok jogrendszerében a különböző enyhébb ítéletnek számító intézkedések, illetve a halmozott és összbüntetések, valamint a büntetett előélethez fűződő hátrányok alóli mentesítés kedvezőbb elbírálása. Hozzá kell tennünk azonban, hogy az előbbi egy vélemény csupán a sok közül, hiszen a címkézésemélet '70-es évekből jelentkező már azt emelte ki, hogy például a fiatalok bűnelkövetők külön jogi kezelése, az önálló fiatalok bíróságának létrehozása, az általunk már korábban említett büntetőjogi társadalmi reformok jót akaró munkája, ellentétes eredményhez vezetett. Azzal ugyanis, hogy létrehozták ezt a sajátos intézményt az antiszociális, problémás gyerekek számára, pusztán azt érték el, hogy intézményesítették a problémát, kiszélesítették azoknak a hatósági intézményeknek a körét, amelyeknek hatalmukban áll a gyerekeket deviánsra, fiatalok bűnözővé minősíteni, mintegy megteremtve és kitalálva a fiatalok bűnözését, hozzájárulva annak súlyosbodásához.²⁰

A címkézés elmélet hívei a devianciát a deviánsok és nem deviánsok közötti interakció folyamatoként fogják fel.

Ebben az értelemben a kiindulópont az a feltevés, hogy semmilyen cselekedet nem minősül önmagában eredendően bűnös vagy normális tettnek. Azt, hogy mi számít bűnnek, a normálistól eltérőnek a mindenkori hatalom birtokosai szabják meg. Vagyis az elmélet szerint egy-egy normasértés megértéséhez egyfelől szükség van magának a norma születésének megismeréséhez, így feltárható az, hogy a norma mely társadalmi csoport érdekeit szolgálja, illetve értékeit tükrözi. Másfelől fontos a társadalmi reakcióformálás folyamatának ismerete is, amennyiben nyilvánvalóvá teheti, hogy deviánsra az lesz, akit annak minősítenek. A társadalmi stigmatizáció irányzatának képviselői szerint, sok tényezőtől függ, hogy kiket és milyen magatartásmódokat ítél meg a társadalom deviánsként. Önmagában a normaszegés nem elég ok a minősítésre. A magatartás deviánsként való értelmezése nem annyira az elhajlás állandó társadalmi reakciójának, a társadalmi kontrollnak, mint inkább független változónak tekinthető.

²⁰ Hogy milyen veszélye lehet a megőrzésnek egy fiatalok bűnelkövető esetében, mutatja be Frank Tannenbaum történész, aki az interakcionizmus első megfogalmazójának tekinthető. A témához kapcsolódó munka eredeti címe: *The Dramatization of Evil*. In: Rubington, E. – Weinberg, M. S. (eds.): *Deviance. The interactionist perspective*. New York, Macmillan. pp. 214-215.) Magyarul lásd: Frank Tannenbaum: A „rosszaság” dramatizálása. In: Rácz József (eds.), (2001): *Szabálykövet(él)ők és bajkeverők. Devianciák. Bevezetés a devianciák szociológiájába. Új Mandátum Kiadó, Budapest. pp. 118-120.* Tannenbaum ebben a tanulmányában a címkézés folyamatát tartja, vagy, ahogy ő nevezi a „rossz dramatizálását” annak a folyamatnak, amelynek során az elválttól eltérően viselkedő gyermeket a bűnelkövető szerepébe zárják.

Adott társadalom, kultúra deviánsra minősítő tevékenysége mögött számos társadalmi érték és érdek vezéreltség van (hatalmi-társadalmi helyzet szabta erőviszonyok, adott kultúra állapota, szociális szempontok), nem pusztán az általános normativitásra vonatkozó megfontolások.

A kultúra általában azokkal szemben helyezkedik a deviánsra minősítés készenléti állapotába, illetve címkézi meg őket, akiknek lojalitásában a csoportnorma tekintetében nem feltétlenül lehet megbízni. A stigmatizációs elmélet egyik alapvető kérdése, hogy kik a szabályalkotók, kik azok, akik a deviánsra, a bűnözővé minősítést elvégzik, kiknek a definiálás hatalma kezükben van. Alapvetően ez gazdasági és politikai kérdés. A mindenkori hatalom az, amely ezt megteszi, megteheti, ők azok, akik társadalmi pozíciójuk folytán a hatalom birtoklásával, illetve ahhoz közelségével képesek arra, hogy megalkossák, érvényre juttassák, s saját maguk be is tartásuk azokat a társadalmi szabályokat, amelyek között a közösség tagjainak élniük kell.

A stigmatizálás káros hatásai közül szokták kiemelni, hogy a deviáns mivolt állandó szem előtt tartása a megtevényt embe- reket a deviáns életpályára, a deviáns karrier felé sodorja.²¹ A címkézett mivolt rögzül, beleivódik az elkövetőbe, s kis idő elteltevel azonosul azzal. A stigmatizált személy korábbi normális társadalmi kapcsolatai meglazulnak, majd felbomlanak, a családtagok, rokonok, barátok elhúzódnak tőlük, közömbössé vagy gyanakvóvá válnak. Kirekesztettsége miatt nagy esélye van, hogy a hasonló címkével ellátottak társaságába kerül. Különösen erőteljesen jelentkezik a társadalmi kiközösítés intézményesített keretek között, ha a normasértést intézeti fogvatartás követi. Alkoholelvonó intézetből, börtönből, drogfüggést kezelő intézményekből való „szabadulás” s egyben stigmatizáló hatása megnehezíti vagy lehetetlenné teszi a társadalmi kapcsolatok kialakítását, fenntartását, munkaviszony létesítését, általában véve a megfelelő társadalmi beilleszkedést. A normasértő adott deviánsra minősítése egész életre megnehezíti a normakövető viselkedést, sőt egy negatív nevelő hatás is érvényesülhet (például a fiatalok első büntényes a börtönből, a profi bűnözők között a bűnözés iskolájából veheti ki részét). Az intézményes keretek mellett a deviáns szubkultúrák is hozzájárulnak ahhoz, hogy az egyén elsajátítsa a deviáns tevékenység sikeres elvégzéséhez szükséges ismereteket, készségeket, megismerteti velük a közösséget összetartó értékeket, legendákat is. A korai címkézés sok esetben nem visszariasztó, rádöbbentő hatású a normaszegő viselkedési kör közelébe került személy számára, hanem éppen ellenkezőleg az esetleges korábbi érzelmi-morális vívódásainak, bi-

²¹ Az irányzat alapfeltevéseinek legkimmunkáltabb megfogalmazását Howard S. Becker 1963-as és 1974-es munkái nyújtják. (Eredeti címe: *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. The Free Press, New York. 1963. pp. 1-39., illetve *Labeling theory reconsidered*. In: Rock, P – McIntosh, M. (ed.), (1974): *Deviance and Social control*. Tavistock Publications.) Magyarul lásd: Howard S. Becker: A kivülálló. Tanulmányok a deviancia szociológiai problémaköréből. In: Andorka Rudolf – Buda Béla – Cseh-Szombathy László (eds.), (1974): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 80-113., illetve Howard S. Becker: Újragondolt címkézésemélet. In: Rácz József (ed.), (2001): *Szabálykövet(él)ők és bajkeverők. Devianciák. Bevezetés a devianciák szociológiájába. Új Mandátum Kiadó, Budapest. pp. 121-142.*

zonytalan szociális státuszának, frusztrációjának szüneteltetésével egy átmenetileg kiegyensúlyozottabb, kockázatmentesebb alternatívát nyújt: az izolációtól való megszabadulást, az érzelmi biztonságot, védeltséget nyújtó deviáns szubkulturális beilleszkedést.

Emellett a deviáns közösségek az általuk kidolgozott önigazoló nézetek, ideológiák által segítséget adnak az egyénnek marginális helyzete értelmezéséhez, igazolásához, valamint a többségi társadalom iránti egykori kötelezettségéből adódó, magatartását illető esetleges kételyeinek eloszlatásához, illetve a kritikus hangok elfojtásához. Ez utóbbi kör emocionális támogatást ígér, amelyért viszonzásként és egyúttal menekülésként is, a személy saját azonosságát új környezetéhez konformálja, vagyis deviánssá formálja át.

Témánk felől több szempontból is figyelemre méltó a **társadalmi dezorganizáció elmélete**. Egyfelől azok közé az elméletek közé tartozik, amellyel kapcsolatban a fiatalok bűnelkövetőkre vonatkozólag nagyszabású kutatás-sorozat áll rendelkezésünkre, másfelől elméletünk inspiráló szerepet játszott más irányzat megteremtésében, többek között a szubkultúra és a differenciális asszociáció elméletek kiterjesztésének is tekinthetők bizonyos szempontból. Végül a társadalmi dezorganizáció teóriájának gyakorlati hasznosítása megteremtette az első fiatalok bűnelkövetőkre irányuló közösségi alapú bűnmegelőzési programot. Az elmélet gyökerei az 1920-as évek Chicagójához vezet vissza, amikor is a chicagói egyetemhez tartozó tudósok közül páran érdeklődni kezdtek Chicago városának bűnözési fertőzöttsége iránt, s az empirikus kutatások olyan társadalmilag dezorganizált környékek és sajátosságainak feltárásához vezettek, ahol bűnözői értékek és hagyományok váltották fel a konvencionális értékeket. Társadalmi dezorganizáció alatt értve azt a jelenséget, mikor a korábbi hatékony társadalmi kötelékek, – mint a családi-, baráti- és lakó- közösségek és a közösségben érvényesülő társadalmi kontroll – felbomlanak, megannyi negatív következménnyel járva a közösség és a személy életében. A társadalmi dezorganizáció elmélete a városi, s mindenekelőtt a nagyvárosi életformának a bűnözésre gyakorolt hatását tartja alapvető kriminogén tényezőnek. A dezorganizáció jelenti a nagyvárosi élet anonim jellegét, a meggyengült szociális kontrollt, a különböző itt élő világok és képviselőjük közötti eltéréseket, összeütközéseket, az amoralitást. Az ilyen életformában élő személyek heterogén tömege él egymás mellett idegenül, ismeretlenül, közömbösen. A személytelen emberi kapcsolatok nem képesek kibontani a legminimálisabb társadalmi ellenőrzést sem, ezt a különböző hatósági közegek látják el. A kontroll hiánya, a nagyvárosi élet kínáló alkalmával kitermeli a bűnözés különböző formáit.²²

²² A témában folyó kutatások sorából kiemelendő a Clifford R. Shaw és Henry D. McKay szerzőpáros nevéhez fűződő kutatás. A chicagói Ifjúságkutató Intézet két munkatársa mintegy 33 éves munkájuk során, közel 60 000 fiatalok bírósági aktájából dolgozva, azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy megvizsgálják, hogyan változik ezeknek a bűnöző fiúknak az aránya körzetenként Chicago városában, milyen a szobánforgó fiúk földrajzi eloszlása. A szerzőpáros munkájuk során felhasználták a chicagói egyetem másik két munkatársának kutatási eredményeit. Robert Park és Ernest Burgess koncepciójáról van szó, amelyben megalkották a „természetes városi körzetek” elgondolást, Shawék lényegében ezt a modellt igyekeztek alkalmazni a fiatalok bűnözés alakulására, illetve Shawék is hasonló összefüggésre leltek. Park és Burgess koncepciója Chicago „természetes városi körzeteiről” az 1925-ös, „A város” (eredeti cím: *The City*. University of Chicago Press, Chicago, 1925.) című munkájukban került először publikálásra.

Tanulmányunk szempontjából a társadalmi dezorganizáció elméletének megismerése, megismertetése azért különösen fontos, mivel az elmélet gyakorlati hasznosítása a bűnmegelőzés tefén eddig nem jellemző módszerek alkalmazását eredményezte. Az új gondolat az elmélet központi gondolatából adódott, miszerint ha a bűnözés problémájának gyökerét a társadalmi dezorganizáció jelenti, akkor a bűnözés elleni harcban is kiemelt szerephez kell jutnia a társadalomszervezésnek. Mivel a társadalmi dezorganizáció okozta deviancia többlet bizonyos területeken jelenik meg, a bűnelkövetők nagy része néhány körzeten belül kerül ki, ahhoz kell vezetnie, hogy a körzetre vagy a közösségre, mint társadalmi cselekvés megfelelő egységére irányuljon a figyelem. Vagyis nem az egyes egyén, hanem a közösség igényel kezelést. Olyan eszközök bevetéséről van szó, amelyek a bűnözés visszaszorítására irányulnak, mint a hátrányos körzetekben élők aktiválásának elősegítése a közösség és a körzet életében; az itt élő fiatalok iskoláztatási, szabadidős és foglalkozási körének tágítása; az általános higiénia és az utcakép javítása; a lehetőségek nyújtása és az értelmes szerepek esélyeinek elősegítése; a már létező közösségek összefogása; hatékonyabb bűnüldözés. A közösségi alapú bűnmegelőzési program abból indul ki, hogy ha segítjük a közösséget, csökkennie kell a bűnözési rátának is. A felkínált programokkal, illetve a szociális munkások révén olyan lehetőséget kívánnak nyújtania a fiataloknak, amelyekkel olyan normákat sajátíthatnak el, amelyek mások, mint a bűncselekményeket elkövető kortársak normái. A társadalmi dezorganizáció elméletén alapuló programok arra tesznek kísérletet, hogy a konvencionális társadalmi értékeket megismertessék, és közelebb hozzák a dezorganizált területeken élőkhez.

Végül, de nem utolsó sorban kell megemlítenünk a **társadalmi kontroll elméletét**, amely elsősorban a fiatalok bűnelkövetést igyekszik magyarázni, így témánkhoz szorosabban kötődik. Az előző kriminológiai iskolák a bűnözés okainak feltárása során azt a kérdést boncolgatják, hogy miért követnek el bizonyos személyek bűncselekményeket, miért és mi vezet a törvénytörő magatartásokhoz. Ahogy tudjuk, ez lehet társadalmi, biológiai, pszichológiai körülményeket, vagy ezek együttes befolyását hangsúlyozó, azok determináló hatását valló válasz. A társadalmi kontroll elméletének hívei a bűnözés magyarázatában megcserélik a kérdést, s azt vizsgálják, hogy az emberek miért tartják be a normákat. Ahogy a klasszikus iskola hívei magától érthetőnek találták, hogy az ember képes szabad akaratából dönteni cselekvése felől, addig ez a megközelítés például azt tartja magától érthetőnek, hogy „a kábítószer még a legfiatalabb iskolásokra is csábítólag hat; hogy az iskolakerülés az egyébként jó gyerekeket is a bukás és a munkanélküliség útjára viheti; hogy az okatlan verekedések, a pitiáner lopások és a szórakozással párosuló ivás a serdülőkor és a korai felnőttkor vonzó vejejárói”.²³ A kérdés adott, mi segíti az embereket abban, hogy ellent tudjanak állni az erős csábításnak. Mint a legtöbb elméletnek ennek is több képviselője akadt, s magának a társadalmi kontrollnak is több, különböző felfogása létezik.²⁴ Ezekre most nem térnénk

²³ F. Adler et al., p. 227.

²⁴ Többek között: Travis Hirschi: *Causes of Delinquency*. University of California Press 30., Berkeley 1969.; Albert J. Reiss: *Delinquency as the Failure of Personal and Social Controls*. *American Sociological Review* 16. 1951.

ki, mindössze az elmélet lényegi mondanivalóját szeretnénk bemutatni. A XX. század fordulóján megjelenő „társadalmi kontroll” mint terminus technicust sokféle jelentést vett fel az idő múlásával. Általánosságban minden olyan tényező leírására szolgál, amely a társadalmi normák követéséhez vezet. A társadalmi kontroll fogalma tehát minden olyan jelenség reprezentálására szolgál, amely a konformitást elősegíti. Jelen esetben tehát nem arról van szó, hogy milyen családi körülmények, pedagógiai sikertelenségek, milyen vérmérséklet, vagy jellemalkat vezet a bűnözés útjára. A kérdés az, hogy milyen erők, kiépültek és interiorizáltak a család, az iskola, a barátok, a nagy társadalom által nyújtott, azzal kapcsolatos erkölcsi értékek, hitek, népi hagyományok, szokások, általában véve mindenféle normák. A társadalom tagjaival való kapcsolattartás erőssége, intenzitása mennyire erősíti meg ezek betartását, az előbb felsorolt bizonyos kontrollt gyakorló erők hatására mennyire tarják be az emberek a törvényeket, előírásokat. Ez utóbbi mondat egyben utal arra, hogy a társadalmi kontroll elméletének hívei úgy látják, hogy a társadalmi kontroll legkülönbözőbb formái a felelősek a normák betartásáért, ezek azok a mechanizmusok, amelyek révén a társadalom irányítás alá vonható. Vagyis a bűnözés oka ebben az esetben a nem megfelelő társadalmi kontroll, azok gyengesége vagy hiánya. Szigorú értelemben ez az elmélet nem a bűnözés okaira vonatkozik, hanem a társadalmi viselkedésre, ugyanakkor alkalmas arra, hogy a későbbiek során a bűnözés és egyéb devianciák magyarázatára szolgáljon. Az elmélet hívei a társadalmi kontrollt makroszociológiai és mikroszociológiai nézőpontból egyaránt vizsgálják, és a kutató álláspontjától függően hol egyiknek, hol a másiknak tulajdonítanak nagyobb jelentőséget a konformitásra való hajlandóság kiépítésében, kiépülésében. A makroszociológiai kutatások a csoportok irányításának formális rendszereit vizsgálják, köztük olyanokat, mint a jogrendszer, a törvények, a bűnüldözés, a társadalom hatalommal rendelkező csoportjai, a kormányzati és a magánjellegű csoportok társadalmi és gazdasági irányítási gyakorlata. E körben azt vizsgálják, hogy az előbbi intézmények működésükkel mennyire sikeresek a kívánatos normák hatékonyra és működővé tételében. A mikroszociológiai vizsgálatok az informális rendszerekre összpontosítanak, olyanokat vizsgálnak, mint a kötődés a szülőkhöz, iskolához, kortársakhoz, szeretteikhez, vagy hogy milyen mértékben vesznek részt az emberek mindennapi életükben konvencionális tevékenységekben, miben hisznek, mi és ki iránt éreznek elkötelezettséget, merre irányulnak törekvéseik.²⁵ Ezeknek a feltárása új követelményként jelentkezik a kriminológiában és teljesen eltérő jellegét adja a korábbiakhoz képest. A pozitivisták kriminológiai iskola ösztönözte kriminológiai vizsgálatok abból indultak ki, hogy az egyén magatartása valamilyen szempontból determinált, témánk szempontjából most lényegtelen, hogy a magatartás irányítása mögött az egyén pszichikális-, biológiai- vagy társadalom-környezeti adottságai játszanak szerepet. Vagyis a bűnözésre fogékonyak köre ezeknek a determináló tényezőknek a segítségével

²⁵ F. Adler et al., pp. 227-253.

kiszűrhető. A társadalmi kontroll elmélet hívei szerint a veszélyeztetettek köre szintén körülhatárolható, az okok tekintetében azonban a vizsgálatoknak olyan tényezőkre (is) kell kitérni, miszerint az egyén elkötelezettsége a normák irányában milyen mértékű, mennyire tudatosult létezésük és követésük eredményessége, az életmódban mennyire realizálható követésük, mennyire a meggyőződés vagy a kényszer eredménye követésük. Mindezek vizsgálata feltételezi azt a kiinduló álláspontot, hogy a személyiség nem (olyan) kiszolgáltatott az őt körülvevő tényezőknek, hanem saját akaratából dönteni képes személy, ez nagyfokú „összecsengést” mutat a klasszikus iskola hasonló tanáival. Korábban már volt szó arról, hogy a társadalmi kontroll elmélet kimondottan a fiatalkori bűnözés magyarázatául szolgál, illetve főleg e körben folytak a vizsgálatok. Ennek egyik oka abban áll, hogy a bűnözéssel fenyegetettség, a veszélyhelyzet (az előbbi szempontokra tekintettel) elsősorban a fiatalabb személyek esetében szűrhető ki olyan szinten, hogy az ellene tett befolyásolásnak nagyobb eredményt előlegezünk meg. Ez oda vezethető vissza, hogy a szocializáció a személy egész életét végig kísérő folyamat, ugyanakkor intenzitása és hatása életkoronként változik, az életkor előrehaladtával egyre szűrtebb és kevésbé erőteljes a befolyásoló képessége. A társadalmi kontroll elméletének a bűnözést kiváltó okok tekintetében igen újszerű következményei lettek. Tudjuk, hogy a bűnmegelőzés általában véve olyan intézkedések halmaza, amelyek közvetlen célja, hogy a bűnözést visszaszorítsák, de legalábbis pozitív irányba befolyásolják úgy, hogy a bűnözéshez vezető okokat kedvező irányba mozdítsák el. A társadalmi kontroll elmélete sem kíván mást, de míg a korábbiak a feltárt kriminogén okok megszüntetésében, illetve azok megváltoztatásában látták a megoldást, addig a kontroll elmélet a bűnözést megakadályozó, a kriminalitás be nem következését elősegítő okok megerősítésében. Az elmélet számos kritikája mellett a bűnmegelőzés terén egy újfajta gondolkodást idézett elő, és segítségével bekövetkezett a megelőzési feladatok körvonalazása. Amennyiben igaz a társadalmi kontroll elméletének azaz állásfoglalása, miszerint az „*emberek akkor követnek el bűncselekményeket, ha nem alakítottak ki megfelelő kötődéseket, nem váltak részeseivé konvencionális tevékenységeknek, nem kötelezték el magukat az ilyen tevékenységek mellett, és nem interiorizálták a társadalom szabályait (vagy nem törődtek a szabályokkal)*”²⁶, akkor a bűnmegelőzés harcának ki kell terjednie a konvencionális értékek elsajátítására. Ki kell alakítani azokat a technikákat és stratégiákat, amelyek elősegítik az egyén kötődését a társadalomhoz, motiválják a konvencionális tevékenységekben való részvételre, elősegítik a normák interiorizálását, egyezőval amelyek megerősítik, és sikeresebbé teszik a szocializáló közösségek szocializáló munkáját. Ez mindenképpen össztársadalmi feladat és nagyarányban igényli a társadalmi kohéziót és szolidaritást. A társadalmi kontroll elmélete tehát az elsők között hirdeti a társadalomszervezés, társadalomtervezés feladatait, köztük azoknak a társadalmi folyamatoknak a befolyásolását és ellenőrzését, amelyek szerepet játsza-

²⁶ op. cit., p. 245.

nak a bűnözés és általában véve a devianciák keletkezésében, mindenekelőtt azok igazságtalan társadalmi megosztásában és a hátrányos társadalmi helyzet alakításában. Az elmélet másfelől a további feladatok körébe sorolja azoknak a normáknak és azt kezelő intézményeknek megerősítését, működésük elősegítését, amelyek a normális szocializáló intézményrendszerek szerepét töltik be, és elősegítik az egyenlőbb esélyek elvének érvényesülését, a társadalmi javak (materiális, szellemi és emocionális javak) egyenlőbb hozzáférhetőséget. Az elmélet egyben arra is alkalmas, hogy értékelje, hogy a felnőtt társadalom egyik legfontosabb feladatának, a „kicsik” nevelésének mennyire tud megfelelni, illetve a normakövetésre ösztönző kontrollmechanizmus aktuális állapotából szűrhetőnek véli, hogy milyen a társadalom integrációs képessége, az egyént és a közösséget megtartó képessége. Bár a társadalmi kontroll elmélete évtizedek óta kiemelkedő helyet foglal el a kriminológiai gondolkodásban, ami az elmélet bűnözés okaira vonatkozó magyarázó elvek hazai adaptációját illeti, nem jellemző az itthoni szakemberek körében alkalmazásuk. Bizonyos elemeit a bűnözés oksági kérdésében átvettük, (mint a nem megfelelő szocializálás bűnözésre gyakorolt hatását), de az elmélet következetes alkalmazására, többek között a hazai társadalmi és egyéni kontrollrendszerek vizsgálatára, illetve az elmélet gyakorlati tesztelésére még nem került sor a hazai kriminológiában. Inkább jellemzőbb a hagyományos, a bűnözést determináló körülmények feltárására irányuló kutatások.

■ A FIATALKORI BŰNÖZÉSSEL FOGLALKOZÓ HAZAI KRIMINOLÓGIA TÖRTÉNETI HÁTTERE

Magyarország történetében először a huszadik század elején került a fiatalkori bűnözés ügye a szakemberek és vele együtt a társadalom érdeklődésének középpontjába. A dualizmus kori hazai kriminológiában e témában **Balogh Jenő**, egykori igazságügyminiszter személye említhető, aki a fiatalkori bűnözéshez fűződő büntetőjogi reformtörekvésekkel vívta ki helyét a téma klasszikusai között. Az ő nevéhez fűződik az 1908. évi Büntető Novella (I. Bn.) megalkotása, amelyben a fiatalkorúakra vonatkozó fejezetben bevezették a prevencióra és a nevelés eszméjére alapozva a fiatalkorú bűnelkövetők felnőttektől eltérő felelősségi rendszerét. Ekkortájt a fiatalkori bűnözéssel kapcsolatban a fő hangsúly a fiatalkorúak külön büntetőjogi elbírálására, a fiatalkorú tettesek kezelésének elkülönítésére esett. Az I. Bn., és az azt megalapozó Balogh írások voltak az elsők, amelyekben a fiatalkori bűnözés, mint megoldandó anomália hangsúlyozottan szóba került. Az I. Bn. egyúttal megalapozott egy később számos szerző által inspirált vizsgálati területet: a fiatalkori kriminalitás jelenségét. Ez az időszak a hazai kriminológia újjászületésének és önálló szaktudománnyá válásának idején, az 1950-60-as években köszönt be. Az ekkor meginduló és szervezett intézményi keretek között folyó ténykutatások „kedvenc” témájává lett a fiatalkori bűnözés szocialista szellemű tanulmányozása, megemlítve többek között a kutatók közül **Szabó András**, **Huszár Tibor**, **Vígh József** vagy **Molnár József** nevét.

A hazai kriminológia fejlődési állomásaként értékelhető a rendszerátalakulás időszaka. Ez idő tájt nemcsak egyszerűen

egy gazdasági-politikai rend megváltozásáról volt szó, hanem ezzel együtt egy világnézet, egy filozófia, egy életmód, egy szokásrend megváltozásáról is. A mindent elérő változások negatív következményeként jelentkezett a bűnözés kedvezőtlen mennyiségi és minőségi alakulása.²⁷ Különösen szembeötlő volt ez a fiatalkori bűnözés soha nem látott emelkedésében, s az újonnan (és újból) megjelenő gyermekkori bűnözés kihívásában. Ahogy a XIX–XX. század fordulójának változásai, majd a '60-as években a magyarországi bűnözés újbóli felfedezése, úgy a rendszerváltozás utáni bűnözés alakulása is újfajta válaszokat sürgetett a fiatalkori bűnözés társadalmi problémájának megoldása ügyében. Ezeknek a kihívásoknak próbáltak megfelelni a magyar kriminológia művelői. A rendszerváltozással előtérbe kerülő gyermek- és fiatalkori bűnözés problémájával foglalkozó visszatérő szerzők többek között **Váradi Erika**, **Nagy Ferenc**, **Lévay Miklós**, **Kerecsi Klára**, **Gönczöl Katalin**, **Németh Zsolt**.

Összegezve az előzőket elmondható, hogy a gyermek- és fiatalkori kriminalitással foglalkozó hazai szakirodalom – ha történetiségében kezeljük azt – három nagyobb korszakra bontható. A kezdetek, vagyis a 20. század eleje, amely a probléma jelenségségére hívta fel a figyelmet, majd a '60-as – 70-es évek ténykutatásai, amelyek a probléma elmélyülését taglalták bőséggel, s végül a rendszerváltozás időszaka, amely a jelenség megváltozott arculatára és a problémára irányuló állami és egyéb kezdeményezésekre reagált. Ez utóbbi időszak több szempontból is eltérést mutat az előzőekhez képest. Egyfelől a fiatalkori bűnözés kutatása mellé, arányaiban és hangsúlyozottságában is felzárkózott a gyermekkori bűnelkövetőkkel kapcsolatos vizsgálatok. Korábban ez a terület – a probléma kevésbé súlyossága miatt – szinte fehér foltnak tekinthető a hazai szakirodalomban, s legfeljebb együtt mint gyermek- és fiatalkori bűnözés került az érdeklődés középpontjába. A rendszerváltást követően azonban önálló kutatási területként „gazdagította” a hazai kriminológiai gondolkodást.²⁸ Másfelől, míg a '60-as – 70-es évek témát érintő szakirodalma jelentős és irányt szabó monografikus művekben

²⁷ A témában több jeles anyag megjelent, példának okáért: Kövér Ágnes: *Női bűnözés a rendszerváltozás előtt és után*. Belügyi Szemle 1998/3. pp. 5-13.

Irk Ferenc: *A társadalmi-politikai változások és a bűnözés struktúrája, dinamikája*. Belügyi Szemle 1994/6. pp. 3-10.

Irk Ferenc: *Rendszerváltozás Közép Európában, a bűnözésmegelőzés és a kriminálpolitika kérdőjelei*. Belügyi Szemle 1992/10. pp. 26-35.

Lévay Miklós: *Társadalmi-politikai változások és a bűnözés; állami és társadalmi reagálás a növekvő bűnözésre*. Belügyi Szemle 1994/7. pp. 3-19.

²⁸ A gazdag hazai szakirodalomból a gyermekkori elkövetők problémájával foglalkozik többek között:

Váradi Erika: *A gyermek- és fiatalkori bűnözés – tendenciák, elméletek, okok*. In: Domokos Andrea (ed.), (2001): *Kriminológiai Közlemények 59. Magyar Kriminológiai Társaság*, Budapest. pp. 55-91.

Váradi Erika: *A gyermekkori bűnözés és a bűnözés. Sectio Juridica et Politica. Tomus XVII.* Miskolc University Press, Miskolc. 2000. pp. 311-332.

Orell Ferenc: *A gyermekkori bűnözés helyzetéről és megelőzéséről ügyészi szemmel*. Belügyi Szemle 1995/7-8. pp. 24-36.

Király Réka: *A gyermekbűnözésről*. Collega IV. évfolyam 5. szám. 2000. december. pp. 46-48.

Gibicsár Gyula: *A gyermek- és fiatalkorúak devianciájának okai és főbb jellemzői*. Magyar Jog 1996/9. pp. 539-544.

Gibicsár Gyula: *Ügyészi látólat a kiskorúak devianciájáról*. Magyar Jog 1998/12. pp. 744-747.

bővelkedett, addig a társadalmi-politikai váltás utáni időszak szintén gazdag gyermek- és fiatalkori bűnözéssel foglalkozó irodalmában alig találunk nagyobb lélegzetű munkákat, monográfiákat, inkább a szakfolyóiratokban, a különböző szakmát képviselő szerzők tollából megjelenő cikkek a jellemzőbbek. (Korábban a téma interpretálásában egyértelmű volt a büntetőjogászok, a joggal foglalkozók túlsúlya, ami érthető abból kiindulva, hogy a hazai kriminológiai művelése szorosan kötődik a büntetőjog-tudományhoz, illetve a kriminológusok jobbra a büntetőjogászközből kerültek(nek) ki.) Végül, de nem utolsó sorban a rendszerváltozás és az azt megelőző időszak(ok) közötti különbségtevést indokolja a téma eltérő részleteiben való kutá-

kodás. Korábban, elsősorban a fiatalkori bűnözés mögött zajló mikrofolymatok vizsgálata volt jellemző, amellet, hogy szinte elhagyhatatlanul újabb és újabb fejezeteket szenteltek a különböző bűnözéseméletek – köztük a fiatalkori bűnözést magyarázó kriminológiai elvek – bemutatásának. A '90-es évektől kezdve a mikrofolymatok – mindenekelőtt a család helyzete, a családi szocializáció – vizsgálatai kibővültek a makrofolymatok alakulásának a bűnözésre – köztük a fiatalabb korosztályok bűnelkövetésére – gyakorolt hatásainak vizsgálatával. Emellet visszatérve a gyökerekhez – az általunk Balogh Jenő nevével fémjelzett kezdeti időszakra –, ismét előtérbe kerültek a fiatalkorúak büntetőjogának és büntetőjogi kezelésének (az eljárás és

²⁹ A fiatalkorúak büntetőjogának kérdésével foglalkozó irodalom például: Lévai Miklós: A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntetőszankciók reformja.

In: Gönczöl Katalin (ed.), (1994): Büntetőpolitika, bűnmegelőzés.

ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke, Budapest. pp. 30-47.

Lévai Miklós: From welfare to modified justice model – development of juvenile justice in Hungary.

In: Gellér Balázs (ed.), (2000): Békés Imre Ünnepi Kötet.

Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam és Jogtudományi Kar, Budapest. pp. 288-302.

Herczog Mária: Fiatalkorú bűnelkövetők családi háttere, in: Kriminológiai és Kriminológiai Évkönyv XXXI. BM Kiadó, Budapest. 1994. 29-43. old

Orell Ferenc: A gyermekvédelem rendszerének, illetve a fiatalkorúak büntetőjogának gyakorlatából ügyészi szemmel. Magyar Jog 1994/8. pp. 491-494.

Orell Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjogi változásának gyakorlatából. Család, gyermek, ifjúság 1998/3. pp. 8-11.

Orell Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjogi reformjáról ügyészi szemmel. Belügyi Szemle 1996/10. pp. 11-19.

Csemáné Váradi Erika – Lévai Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. Büntetőjogi Kodifikáció 2002/1. pp. 12-27.

Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségességéről. Magyar Jog 1994/5. pp. 285-293.

³⁰ A témához kapcsolódóan az irányadó nemzetközi egyezmények, és azok hazai adaptációjának vizsgálatával foglalkozik többek között:

Lévai Miklós: A Pekíngi Szabályok. Gyermek- és ifjúságvédelem 1990/2. pp. 26-36.

Lévai Miklós: Pekíngi Szabályok – hazai gyakorlat. Gyermek- és ifjúságvédelem 1990/3. pp. 31-34.

Lévai Miklós: A gyermekek jogai és a gyermekek helyzete Magyarországon.

Gyermekvédelem – Nevelőközösségek 1993/1.

³¹ Többek között:

Kerezi Klára: A gyermekek jogait és érdekeit sértő bűncselekmények. In: Gödöny József (ed.): Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok XXVIII. BM Kiadó, Budapest. 1991. pp. 197-215.

Kerezi Klára: A kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények viktimológiai megközelítése.

In: Gödöny József (ed.): Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok XXVII. BM Kiadó, Budapest. 1990.

Kerezi Klára: A gyermek- és fiatalkorúak bűnözése és a gyermekkorú sértettek Magyarországon.

In: Pusztai László (ed.): Kriminológiai és Kriminológiai Évkönyv XXXII. BM Kiadó, Budapest. 1995. pp. 114-140.

Kerezi Klára (1995): A védtelen gyermek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Kacziba Antal: A „megerőszakolt” gyermekkor. Belügyi Szemle 1989/2.

végrehajtás folyamatait is érintve) elméleti és gyakorlati kérdései, illetve megjelentek a gyermekkorú bűnelkövetőket érintő hatósági intézkedések s az ezzel kapcsolatos eszközök vizsgálataival összefüggő publikációk.²⁹ Ennek az időszaknak új fejleményeként a vizsgálat tárgyát képezte, s napjainkban is képezi a gyermek- és fiatalkori bűnelkövetőkkel és bűnözésükkel kapcsolatos különböző nemzetközi ajánlások, törvények hazai adaptációjának kutatása, illetve a hazai normák, jogszabályok hatékonyság vizsgálata.³⁰ További új momentum, hogy a gyermekek és fiatalkorúak már nemcsak elkövetőként, hanem mint a bűncselekmények sértettjei, áldozatai is megjelennek a témához kapcsolódó vizsgálatokban.³¹ Végül, de nem utolsó sorban – a 90-es években a bűnözés terén bekövetkező mennyiségi és minőségi változásokra tekintettel – szinte valamennyi, a témában született cikkre jellemző, hogy kiemelten foglalkozik a gyermek- és fiatalkori kriminalitás morfológiájával.

A hazai fiatalkori bűnelkövetőkkel foglalkozó irodalom rövid történeti összefoglalója után, tallózzunk kicsit az említett korok szakanyagának gondolataiban, kiemelve a máig jellemző motívumokat, illetve külön figyelmet szentelve a szerzők kutatási tapasztalataiból származó bűnmegelőzési javaslatokra.

■ ELMÉLETI JELLEGŰ TAPASZTALATOK A FIATALKORI BŰNÖZÉssel FOGLALKOZÓ HAZAI SZAKIRODALOMBÓL

A fiatalkorúakkal foglalkozó hazai jelentős szakirodalmak többsége (különösen a '60-as évektől a rendszerváltást megelőző időszakig terjedően) a fiatalkori bűnözés mögöttes okaként a nevelési helyzet hiányos vagy kedvezőtlen voltát említi. Többek között így tett Szabó András számos e témában született munkáiban. Közülük mindenekelőtt az egyik legelső, az 1961-es *„Fiatalkorúak és a büntetőjog”* című művet emelnénk ki máig ható érvei miatt.³² A bűnözővé válás kialakulásának folyamatában, alapvető jelentőséget tulajdonít az emberi magatartás determináltságának.

„Az emberi magatartás determináltsága mindenekelőtt a tudat determináltságát jelenti és a magatartás determinációja a különböző magatartás-meghatározó tényezők tudatra gyakorolt hatásán keresztül érvényesül.”³³

Ezen az elvi tételen tovább haladva, a fiatalkorúak magatartásának determinációját két körülmény alakítja. Egyfelől döntő szempont, hogy a *„fiatalkorúak fejlődésben levő, felnőtté érő emberek”,* másfelől tény, hogy *„egy történelmileg meghatározott kor felnövekvő új nemzedékeinek tagjai”.*³⁴ Az előző jelenti a gyermekkortól a felnőttkorig történő mennyiségi és minőségi növekedést is elért sokoldalú személyiségfejlődést (szellemi, érzelmi, indulati élet, illetve tulajdonságok és képességek folyamatos kibontakozása), amely egységes folyamaton belül minőségileg különböző fejlődési szakaszokból áll, amelyben a gyermek saját te-

vékenységének folyamatában fejlődik. A kijelentés, miszerint a *„gyermek egy új nemzedék tagja”* azt takarja, hogy a gyermeki személyiségfejlődés nem spontán folyamat, hanem a felnőttek által meghatározott, tudatosan szervezett, a felnőtt társadalom történelmileg és társadalmilag meghatározott szükséglete és lehetősége szerint alakuló képzési és nevelési folyamat, vagyis társadalmilag determinált. *„A gyermek életmódja és létezési formája, mint a felnőttek által meghatározott külső létfeltétel, egyben nevelési helyzet is.”³⁵* S ez a kulcsfogalom, a nevelési helyzet mint a társadalmi helyzetet, konkrét emberi kapcsolatokat és a nevelő ráhatásokat magába foglaló *„pozitív értelmű függő helyzet”.*³⁶ Ebben történik a tapasztalás és intellektualitás útján a megfelelő tudás és magatartás elsajátítása egy kétoldalú kapcsolat folyamán, amelyben a magatartás és a tudat meghatározottsága és befolyásolása a felnövekvő generáció többnyire tudatos, aktív közreműködése és tevékenysége során valósul meg, célként megfogalmazva a társadalmi alkalmazkodásra való előkészítést, a társadalmi adaptáció elősegítését. A nevelési helyzet életmód, életforma, interperszonális viszonyok szövevénye, a követelmények és ezek kikényszerítésének módszere, egyéni tapasztalatszerzés, ráhatás és tanulás komplex rendszere.

Nilvánvaló, hogy a tudatosság és szervezettség még nem zárja ki a hibákat, s ha elfogadjuk, hogy a gyermek- és fiatalkorúak magatartását a fentebb említett nevelési helyzet határozza meg, akkor ugyanezen nevelési helyzet adta hibák determinálják a gyermek magatartás hibáit. Mint ahogy sokszínű a nevelési helyzet (ahány felnőtt szocializáló, annyiféle szocializációs tér), úgy a nevelési hibák is igen sokszínűek. A szerző interpretációjában, a nevelési hibák közé sorolandóak a nevelés módszerében, tartalmában elkövetett hibák (például valódi teljesítőképességnek meg nem felelő feladatok felállítása). A nevelők nem megfelelő pedagógiai és pszichológiai felkészültsége (például a nevelői támogatás hiánya; bizalmatlanság; a szocializálók türelmének és idejének csökkenése). A gyermek élethelyzetében bekövetkező olyan kedvezőtlen változás, ami a nevelők és a közvetlen társadalmi környezet életvitelére és életstílusára vezethető vissza (például családi és baráti körben szerzett negatív élettapasztalat: alkoholos, csavargó, deviáns, munkátlan életmód; feldúlt családi élet: csonka család, családi konfliktus).

A szerző gondolatmenetének végső összegzése, hogy a nevelési helyzetben bekövetkezett nevelési hiba, a nevelési helyzetben valamilyen oknál fogva beálló kedvezőtlen helyzet alakulása determinálja a fiatalkorúak bűnözését. Vagyis a fiatalkori kriminalitás külső körülmények által, társadalmilag determinált. Ha a nevelési helyzet nem az elvártan megfelelően alakul, zavar áll (állhat) elő a fiatalkorúak társadalmi adaptációjában, amely abnormalis viszonyulási struktúrákat hoz létre. Elindítja a nem megfelelő társadalmi alkalmazkodás folyamatát azzal, hogy az alkalmazkodás értelmi és érzelmi összefüggéseit torzítja el, a társadalmi követelmények tudatos érvényesítésének ké-

³² Szabó András (1961): *A fiatalkorúak és a büntetőjog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

³³ *op. cit.* p. 167.

³⁴ *ibid.*

³⁵ *op. cit.* pp. 170-171.

³⁶ *op. cit.* p. 173.

³⁷ *op. cit.* p. 204.

³⁸ *Objektív feltételek alatt érti a szerző a szocialista építés során keletkező ellentmondásokat: az antagonisztikus ellentmondásokat és az újon belüli ellentmondásokat.* – *op. cit.* p. 211.

³⁹ *ibid.*

pességét és erre való készséget ássa alá, s így a folyamat végső állomásaként létrehozta a bűnözővé válás szubjektív feltételeit.

Hozzátéve azt is, hogy „a bűnözővé válás szubjektív feltételeit – a hiányos vagy hiányzó társadalmi adaptációból – a hibás nevelés és a kedvezőtlen irányban fejlődő nevelési helyzet alakítja ugyan ki, a szubjektív feltételek azonban objektív talajon hatnak”.³⁷ „Az objektív³⁸ lehetőségek, mint reális feltételek és a szubjektív tényezők együtthatása idézi elő (váltja ki) a bűntetteket”.³⁹

Összegezve: a bűnözés oka a hibás nevelési helyzet okozta hibás személyiség szerkezet. A hibás személyiség szerkezet hibás viszonyulási struktúra: a követelményekhez való kognitív és emocionális viszony hibái. Ez nem azt jelenti, hogy a bűnöző fiatalok ne ismernék a szabályokat, törvényeket, azt, hogy mit szabad tenni és mit nem. A probléma abból adódik, hogy az ismert, tanult, sokat hallott szabályoknak nem tulajdonítanak fontosságot (értelmi viszony), érzelmileg pedig nincsenek motiválva a teljesítésben. Ahogy az előzőkben már szó volt róla a nevelési helyzet kedvezőtlen alakulása, a nevelési hibák olyan magatartásbeli hibákat váltanak ki, amelyek az erkölcsi züllés és a bűnözés alapelemeit hordozzák magukban. A nevelési helyzet hibái okozta magatartáshibák, a bűnözővé válás előstádiumát jelentik, a bűnözővé válás szubjektív feltételeit. Olyan kriminogén tényező, amely a társadalmi adaptáció hiányos teljesítését, vagy káros irányú teljesítését eredményezi.

Jelen tanulmány szempontjából, a fentebb ismertetett elképzelések bűnmegelőzésre vonatkozó hasznosítható tézisei a következők. Szabó András szerint a gyermek- és fiatalkori bűnözés determináltsága a helytelen és/ vagy hiányos neveletésből adódik, ennek megfelelően „a fiatalkorú bűnözés további csökkentésének kérdése tehát alapvetően pedagógiai kérdés”.⁴⁰ Mivel folyamatosan számolnunk kell a nevelési hibákkal és az ebből fakadó magatartáshibákkal, a kriminogén tényezőkkel és deviáns viselkedésekkel, folyamatosan tökéletesíteni kell a gyermek- és ifjúságvédelem területét. Ha a fiatalkori bűnözés csökkentésének kérdése pedagógiai kérdés és mivel a pedagógiai eljárások, szemléletmód, módszerek társadalmilag meghatározottak, így mint pedagógiai kérdés nem választható el a társadalom általános fejlődésétől. Szabó András a bűnmegelőzés elsődleges eszközének tekinti a pedagógiát, a helyes nevelést, másodlagos eszköznek a büntetőjogot. De a büntetőjognak mint másodlagos eszköznek is pedagógiai módszereket és elveket kell követnie. A jogon belül érvényesíteni kell a fiatalkorúakkal szemben a nevelés szempontjait. Szükséges az újból és újból bekövetkező kodifikációs munkák során fenntartani a pedagógiai gondolat központúságát. Szabó András állásfoglalása a (napjainkban is folyó) vitában – miszerint a fiatalkorúak büntetőjogának szigorítása versus enyhítése – az, hogy a büntetési rendszer enyhítésének nem a büntetőjog felelősségének szigorítása felé kell haladnia, hanem a nevelő jellegű állami és társadalmi rendszabályok maximálaló igénybevétele felé.

⁴⁰ Szabó A., 1961. p. 236.

⁴¹ Vigh József (1964): *Fiatalkori bűnözés és a társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

A gyermek- és ifjúságvédelem rendszerének alapvető feladata a bűnözővé válás szubjektív feltételeit megtestesítő, kedvezőtlenül alakuló nevelési helyzet időben való korrigálása, vagyis ez esetben megelőző korrekcióról van szó. Addig a büntetőjog rendszere utólag korrigál.

Mindkettő fontos feladatot lát el, ilyenformán elengedhetetlen a fiatalkorúak büntetőjogának a gyermek- és ifjúságvédelemmel való szoros kapcsolata. Általában véve a fiatalkori bűnözés elleni harc kriminálpolitikai programjában alapvetően nevelési elveknek kell érvényesülniük, benne az érintett szervek összehangolt munkájával.

Hasonló eredményeket kapott Vigh József is. 1964-ben jelent meg Vigh Józsefnek a fiatalkori bűnözés témájában íródott „A fiatalkori bűnözés és a társadalom” című jelentős monográfiája.⁴¹

A szóban forgó kutatók mindegyike, a fiatalkori bűnözést előidéző körülmények között, a fiatalkori bűnözés alapvető sajátosságai körében említi, hogy „közvetlen kapcsolat van a családdal, az iskolával, a baráti körrel és a munkahelyi nevelési hibáival, azaz az „abnormis nevelési helyzettel”.⁴² A hibás nevelési helyzet problémája pedig abban ragadható meg, hogy olyan magatartási hibákat alakít ki, amelyek megakadályozzák a társadalmi adaptációt. „A fiatalkorú bűnözés objektív okait és feltételeit tehát a fiatalkorú fejlődését meghatározó körülményekben, nevelésének és képzésének hibáiban kell keresnünk”.⁴³

A nevelési, szocializációs problémák – mint a fiatalkori bűnözés lehetséges kriminogén tényezői – mellett hazánkban is vannak olyan nézetek, amelyek a fiatalkori szubkultúrákban, nevezetesen a galeriben látják a fiatalkori kriminalitás okait. E nézetek legjelentősebb hazai bibliográfiája közé tartozik Molnár Józsefnek, az 1971-es „Galeribűnözés. Antiszociális fiatalkori csoportok, a fiatalkori csoportos bűnözés” című munkája.⁴⁴ Molnárnál a galeri mint antiszociális csoport, azoknak a fiataloknak a szervezete, akiknek rendellenes viszonyulási struktúráját a családi, szociális, nevelési rendellenességek hozzák létre mint kriminogén tényezők. Molnár verziójában az előbb említett kriminogén faktorok nem a galerik mellett, hanem csoportképződés esetén azon belül helyezkednek el és vezetnek jogszabályba ütköző cselekedetekhez. A fiatalkorú csoportok tömeges elterjedése és az általuk elkövetett bűnesetek megnyilvánulási módja, a bűncselekmények elkövetéséhez vezető motivációs szerkezet a fiatalkori bűnözés egészéhez képest speciális, újkeletű, vizsgálatra érdemes jellemvonásokkal rendelkezik. A szerző szerint hazánkban nem tulajdonítanak nagy jelentőséget a galeri bűnözésnek, amely a nyugati társadalmak helyzetéhez képest tényleg kedvezőbb, de mégis csak optimista állásfoglalás az, miszerint „társadalmi rendszerünkél fogva nálunk a galeribűnözés sohasem válhat a bűnűldöző szervezetünk központi kérdésévé”.⁴⁵ Ezt egy meghaladott álláspontnak

⁴² op. cit. p. 273.

⁴³ op. cit. p. 173.

⁴⁴ Molnár József (1971): *Galeribűnözés. Antiszociális fiatalkori csoportok, a fiatalkori csoportos bűnözés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

⁴⁵ op. cit. p. 472.

véli a szerző, ráadásul ennek mond ellent, hogy a galeri jelensége meggyökeresedett, – mindenekelőtt a fővárosban – társadalmi tömegjelenségként fordul elő s egyre jelentősebb részt vállal az összburjánzás alakításában. Az azóta eltelt több mint harminc év csak alátámasztani tudja az előbbi kijelentést. A galerikkal alapszóban nem az a baj, hogy galerik, hiszen az ilyen csoportosulások többsége nem bűnöző jellegű, a tartósabb együttlét azonban valószínűsíti a későbbi bűnelkövetéseket. A galeri negatív tartalmát az adja, hogy a fiatalok számára a bűnelkövetés felé sodródást biztosítja. Ráadásul jellemző vonásuk, hogy míg a belépés, a becsábulás egy pillanat alatt megtörténik, addig a kilépés szinte lehetetlen, s a büntetésben való részvétel kötelező.

Mindezek után „a galerit tehát elsősorban olyan antiszociális beállítottságú társadalmi csoportnak tekintettük, amelybe megközelítőleg azonos korú fiatalok tartoznak. Társulásuk vagy csatlakozásuk nélkül a hivatalos vagy szülői felügyeleti szervek kezdeményezését vagy jóváhagyását. A belépők egyéni törekvései vagy a csoport által kitűzött célok rendkívül eltérőek lehetnek, a valóságban azonban minden effajta csoport tevékenység a szabadidő felhasználásának sajátos módját jelenti.”⁴⁶ A szerző a galeri megalakulásában szerepet játszó körülmények közül kitér az életkor, a család, a lakóterület, az iskola, az ifjúsági nevelőintézetek, a szórakozóhelyek, a politikai szembenállás, illetve a motívumok és a törekvések szerepére. A bandaalkotás szempontjából az életkorának egyértelműen szerepe van, pontosabban a serdülőkor jelenti a galeriképződés legkritikusabb éveit. Ennek elismerése mellett, a szerző mindenekelőtt a család és az iskola funkcióinak elégtelen ellátásában, illetve a lakóterület csoportformáló erejében látja azokat a körülményeket, amelyek a galeriképződésben hangsúlyozott szerepet játszanak.

Molnár József a több tucat galeri vizsgálatával részletekbe menőleg állította fel a fiatalok galerik általános arcát. Hogyan is néznek ki ezek a fiatalok galeribűnöző csoportok a kutatás fényében? A kezdeti véletlen formálódást idővel, s az új tagok folyamatos belépésével már tudatosan alakítják, s az újonnan belépők számára már objektíve létező csoportstruktúra az adott. Amikor egy fiatal valamilyen oknál fogva csatlakozik egy ilyen csoporthoz, akkor szubjektív vonzódásának tesz eleget. A csatlakozással egy időben azonban fel kell adnia bizonyos mértékig vagy teljesen saját elképzeléseit, nemegyszer önmagát és el kell fogadnia azokat az objektív kategóriákat, amelyek a csoportban eddig már kialakultak. Ez a legmagasabb fokú szolidaritást követeli meg tőle. Ugyanakkor ez egy ambivalens helyzet, hiszen a fiatal feladja énjét, de egyúttal ebben a körben találja meg az általa kívánt egyéniséget, a vágyott közösséget, személyének tisztetét, a valahova tartozás s az ott teljesítés ígérését. Mindezen lehetőségek újfajta érzések, vágyak és törekvések irányába hajlítják, amelyek megvalósítására a csoportstruktúrát már maga is igyekszik alkalmassá tenni cselekedeteivel. A struktúra fennmaradását sok minden védi. Alapvető megfigyelés, hogy a galeri többségét a szubjektív kapcsolatok s ezek érzelmi alapjai szilárdítják meg, amelyet tovább erősítenek a csoportra jellemző

szabályrendszer; a tárgyiasult szervezeti forma mint a galeri hierarchikus szervezeti felépítése; a vezér alakja s a köré csoportosuló alá- és fölérendeltség; a tagság megszerzésének processzusa; a galeri írott és íratlan belső szabály- és normarendszere a maga erkölcsi kódexével; a galerin belüli munkamegosztás. Mint egy miniatűr társadalom, amelynek értékei, érdekei és érdekeltségei vannak. Minél régebbre visszatekinthető története van egy galerinek, minél több legális megnyilvánulási formák jellemzik, minél karakteresebb a vezér személye, minél ismertebb a galeri elnevezése, minél nagyobb és értékesebb a galeri által uralt terület, minél jellemzőbb és egyedibb a galeri tagok által használt megkülönböztető jegyek, minél több külső kapcsolatai vannak, annál inkább erősebb, ismertebb, elismertebb és életképebb formációt alkot.

Témánk, a bűnmegelőzés kérdése itt is említésre kerül. Molnár lényegében nem lát különbséget a fiatalok galerik kezelésének útjai és a fiatalok büntetéses átnevelését célzó általános érvényű megoldási formák között. Mindkettő esetében fellelhetők a galeri tagok személyes befolyásolására irányuló, az állam által kezdeményezett adminisztratív kényszerintézkedések, és a társadalmi szervezetek által direkt a megoldás érdekében létrehozott pártfogó, preventív intézmények. Általában véve a fiatalok bűnelkövetők különleges kezelésének gondolatát, illetve hazánkban az I. Bn. óta bizonyos változatban élő gyakorlatát a büntetőjogi felelősségre vonásban a nevelő jellegű koncepció elterjedését a szerző általánosságban véve helyesli. Ugyanakkor óva int azoktól a megoldásoktól (egyes svájci kantonok és az USA bizonyos államait hozva fel példaként), amelyek gátolnák, vagy csökkentenék a bíróságoknak a törvényesség alapján nyugvó jogkörét, igazságügyi funkcióját, illetve a garanciális elveket.

A fejlődés jelenlegi szintjén azt sem támogatná a szerző, hogy a fiatalok elítélését, a neveléshez szükséges intézkedések kiválasztását ne a bíróság, hanem valamilyen egyéb társadalmi szerv végezze el.

A szerző is elfogadja, hogy a fiatalok bűnözés elleni harc nem nélkülözheti a társadalmi erők legszélesebb bevonását a feladat végrehajtásába, ennek azonban csak az általános prevenciót kell érintenie. A speciális igazságügyi eljárás keretén belül a prevenciónak a szakértelemre és alapvető emberi jogokat figyelembe vevő bíróságokra kell hárulnia. Kora tudományos hitvallása szerint természetesen Molnár is lehetőséget lát arra, hogy az egyes állami feladatokat ellátó szervek és funkciók társadalmassodnak a társadalmi fejlődés során. Jelen esetben úgy gondolja, hogy „az eredményes bírói tevékenység hatására is kialakulnak azok a társadalmi viszonyok, amelyek később a kriminális emberi viselkedés elkülönült állami kezelését feleslegessé teszi és annak megoldását a tömegek együttélése során kialakult természetes hatáskörébe adják.”⁴⁷

Mindaddig, míg ez az idő eljön a legfontosabb feladat, hogy

⁴⁶ op. cit. pp. 334-335.

⁴⁷ op.cit. p. 461.

a fiatalok büntetőjogi nevelése már a lehető legkorábbi időpontban meginduljon, kihasználva a helyzet adta pszichológiai-leléktani-emocionális beállítottságra építhető pedagógiai sikerek feltételeit, nemcsak a végrehajtásban, hanem a bírósági tárgyalás, az eljárás során, sőt annak megkezdése előtt is. A kijelentése alátámasztására vizsgálta meg Molnár az új pozitív hatások kifejlesztéséhez feltétlenül szükséges nevelési alaphelyzet meglétének vagy hiányának problémáját egyfelől a bírói eljárás keltette élmények felderítésével, másfelől a bírósági határozat jogosságaról vallott felfogással szoros összefüggésben, harmadrészt pedig a bűncselekmény elkövetésében a saját, a mások, illetve a külső körülmények szerepének elismerésével kapcsolatban.

A vizsgálat következtetése arra utal, hogy a bírósági tárgyalások jelenlegi formájukban nem képesek olyan helyzetet teremteni, amely már az átnevelő folyamat kezdetén támaszt tudna nyújtani a személyiségfejlesztés pedagógiai feladatának.

Még rosszabbnak találja a szerző a helyzetet a fiatalok galerik esetében. Ahogy az empirikus kutatásból kiderült a bíróságok és a nyomozási hatóságok szinte egyáltalán nem fordítanak figyelmet a galeribűnözés kriminológiai–szociológiai és így a reszocializációhoz, az átneveléshez szükséges társadalmi háttérre. Ez napjainkban sem változott sokat, hiszen ezeknek a csoportosulásoknak a belső élete, működése csak annyiban érdeklí a különböző hatóságokat, amennyiben mint bizonyos elkövetési forma az ítéletet befolyásolhatja, illetve, olyan bűnelkövetési formaként értékeli, amely fokozottabb társadalomra veszélyességet rejt magában. Ilyenformában ezek a hatóságok mellőzik a galeri belső életének és működésének szabályaival való foglalkozást, ahogyan nem fordítanak figyelmet a galeri és a környezet kapcsolatára sem. Ez nagy hiányosságra utal, egyrészt azért, mert ahogy számos pszichológiai, pedagógiai, szociálpszichológiai tanulmány bizonyítja, az e csoportban cselekvő fiatalok viselkedése sokban eltérhet a reá jellemző személyiségképtől. Másfelől a szerző sejtetni véli, hogy e csoportosulásokba bekerült fiatalok bűnözési problémáit akár a galeri szervezete szintjén is megoldani lehet, amennyiben „a galeri szervezete valamilyen – pozitív megoldást segítő – szerepet kapna”.⁴⁸ Ez az újszerű gondolat még napjainkban is csak elvétve fordul elő szakirodalom szintjén, pláne gyakorlati megvalósításában.

Mind a nevelési, szociális helyzet kedvezőtlen vagy hiányos voltával magyarázó elvek, mind a kortárs csoportok hatása – többek között a fiatalok galerikén át – a fiatalok bűnözés mikrostrukturális okai közé tartoznak. Általában véve elmondható, hogy a fiatalok bűnözés etiológiájában nagyobb szerep jut a mikrokörnyezeti okoknak és feltételeknek, mint a makrokörnyezetnek. Ennek persze megvan a maga magyarázat, hiszen

a kiskorúak a társadalom hatásait, változásait szüleik helyzetén és adottságain keresztül érzékelik. Így a család szociális-gazdasági lehetőségei, esetleges hátrányos társadalmi helyzete alapvetően határozza meg a fiatalok életének alakulását. Mindez kikerülhetlenné teszi a fiatalok bűnözés magyarázatában is némi makrostrukturális összefüggések felfedését. Ez érhető tetten többek között Gönczöl Katalin munkáiban. A szerzőn több munkájában is leírja a bűnözés oksága kapcsán annak társadalmi reprodukcióját.⁴⁹ Sőt a bűnözés társadalmi reprodukcióját két szinten is megragadja. Makrostrukturális szinten, amikor is olyan intézmények, mint az iskola, a szociálpolitika, a gyermekvédelem intézményei, sőt maga a büntető igazságszolgáltatás diszfunkcionális működésük folytán felerősítik a kriminalitás reprodukcióját.⁵⁰ Gondoljunk itt az iskola kapcsán arra, hogy a mai közoktatás képtelen az érintett gyerekek esetén az iskolai eredményeket befolyásoló hátrányos körülményeket kiegyenlíteni, s egyáltalán magához a megfelelő, de legalábbis egyenlő oktatási színvonalhoz jutásban az esélyegyenlőséget biztosítani. Vagy a szociálpolitika terén a mind nagyobb létszámú szegények támogatásában mutatkozó hiányra. Az igazságszolgáltatás kapcsán, s különösen annak bevezetését követően nem egyszer tapasztalható stigmatizációra, s annak a társadalmi beilleszkedést megnehezítő következményeire. De még inkább jelentkezik a bűnözés társadalmi reprodukciója a mikroszintet jelentő családi helyzet generációs átadása során. S itt nemcsak a család gazdasági helyzetén van a hangsúly, hanem azon a milió, amely közege át történik a társadalmi értékek, normák, szabályok, az egészséges társadalmi szemléletmód, a cselekvési és magatartási affinitás átadása. Ráadásul a már Magyarországon is komoly gondnak számító családon belüli konfliktusok – nemegyszer erőszakos jelleggel – növekvő száma is arra utal, hogy az ilyen szocializáló közegek, a családi nevelés hiánya vagy kedvezőtlen volta tovább gerjesztik, tovább örökítik hatásukat a felnövekvő ifjúság körében, megismételve a már maga is párral élő, gyereket nevelő fiatal családjában a devianciákat. Nemcsak a Gönczöl által vizsgált a rendszerváltozás átmeneti időszakának tartott 90-es évek elejére, hanem napjainkra is igaz az, hogy a család gazdasági valamint normaközvetítő és értékvilágot alakító adottságai, meghatározzák a szülők és különösen a fiatalok iskolai és kulturális helyzetét, ezzel a munkapiaci lehetőségeit, ezzel későbbi saját sikeres családi karrierjüket. S ehhez már csak annyit tehetünk hozzá, hogy a bűnmegelőzés szempontjából a legátütőbb sikerrel kecsegtető és egyben a legnehezebb terep: a családi anomáliák felfedése és megszüntetése. Ez legtöbbször a társadalmi mechanizmusok objektív akadályaiba ütközik, vagyis megoldásának össz-társadalmi feladatnak kell lennie.

Ahogy a bevezetőben említettük és Gönczöl Katalin munkája is ezt erősíti, a rendszerváltozás utáni kriminológiai gondolkodás egyik újszerűségét az adta, hogy a mikrokörnyezet lehetséges kriminogén tényezőinek vizsgálata, kibővült a makrotényezők bűnözésre gyakorolt hatásának kutatásával. Ez annál is fontosabb volt, mivel a korábbi korok ideologikus gondolkodása hosszú évtizedekre lehetetlenné tette, hogy hazai viszonyok kö-

⁴⁸ op. cit. p. 456.

⁴⁹ Többek között:

Gönczöl Katalin: *Bűnös szegények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.*

Gönczöl Katalin: *A bűnözés társadalmi reprodukciója.* In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (eds.), (1996): *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll.* pp. 108–118. Corvina Kiadó, Budapest.

⁵⁰ op. cit. p. 115.

zött egyes makrostrukturális jellemzőket mint lehetséges kriminogén tényezőket vizsgáljanak. Másfelől, a hazánk történetében bekövetkezett politikai-társadalmi rendszerváltozás a maga ezernyi következményével – köztük a rendszerváltozást követő bűnözés alakulása – felkínálta, sőt megkövetelte az e téren végzett kutakodást. Jelentős az az irodalom mennyiség, amely a rendszerváltozás után bekövetkezett állapotot igyekezett megmagyarázni, s amelyekben a szerzők más-más jelenség dominanciáját hirdették. Van, aki az egyre több réteget érintő társadalmilag hátrányos állapotot, a növekvő és halmozott depriváltságot, a szegénység elterjedését említi az okok között, mások a régiók közötti fejlődés eltéréseit, a fejlődési egyenlőtlenséget, megint mások a szociális védőháló diszfunkcionális működését, illetve a munkanélküliség, a hajléktalanság növekedését sejtik a bűnözés növekedése mögött. Vannak olyanok, akik az illetékes hatóságok nem megfelelő működését tartják a legfőbb kriminogén tényezőnek mint a rendőrség elbizonytalanodását, a bíróságok leterheltségét, vagy a törvényalkotás hézagait. S végül akadnak olyanok is a kutatók körében, akik a gondolkodás pluralizmusában, annak szabadságában, az erkölcsi morál megrendülésében, a politikai szabadság kifordított értelmezésében látják a „gonoszt”. E vizsgálatok köréből most **Kerezi Klára** egyik cikkét emeljük ki. „A fiatalkori bűnözés kezelése és megelőzésének lehetőségei” című munkájában a szerző – hasonlóan a többi ez idő tájt publikáló szerzőhöz – a fiatalkori bűnözés kedvezőtlen változá-

saira hívja fel a figyelmet. Eszerint a rendszerváltozás óta nőtt a számuk és a bűnözés intenzitásuk is. Akár a vagyon elleni cselekmények, akár személy elleni cselekmények elkövetéséről van szó, egyre jellemzőbbé váltak az erőszakos elkövetési módok. Aggasztó jelenség, hogy az elkövetési kormegoszlás egyre fiatalabb korosztályok megjelenését tükrözi, illetve, hogy a sértetti oldalon is egyre jelentősebb a fiatalabb korosztályok áldozattá válása. A szerző szerint „az ismertté vált fiatalkorú bűnelkövetők döntő többsége a rossz helyzetű, marginális társadalmi csoportokból rekrutálódik, ahol a szegénység, a munkanélküliség és a családi problémák jól láthatóak”.⁵¹ A szerzőnő a fiatalkorú korosztály bűnelkövetése mögött olyan tényezőket emel ki, mint a munkanélküliség, az oktatási rendszer kudarca, a szociális helyzetben és az értékrendben (és ezek összefüggésében) bekövetkezett kedvezőtlen változások. Kerezi szerint a fiatalkori bűnözés hazai alakulása alapvetően jelzi azoknak a problémáknak valóságát, amelyek rontják ezen életkori csoport társadalmi integrációjának esélyeit. Ezt az esélyt rontja kimondottan a szakképzettség, az iskolázottság hiánya. A tanulás, a tudás a versenyképességet segíti elő, ennek hiányával pedig a munkanélküliség prognosztizálható. A probléma ott kezdődik, miszerint a tudáshoz való hozzájutás, illetve a tanulmányi eredményben mutatkozó kü-

⁵¹ Kerezi Klára: A fiatalkori bűnözés kezelése és megelőzésének lehetőségei. *Belügyi Szemle* 1997/10. pp. 7-13. (p. 11.)

lönbségek bizonyos tekintetben leképezik a társadalmi rétegek közötti különbséget. A tanulási esélyeket önmagában tehát nemcsak a tanulási eredmények, a pályaorientáció, a képességek határozzák meg – amelyek kimondottan a személy felépítettségétől függnék –, hanem olyan további tényezők is, mint a család anyagi helyzete, a szülők iskolai végzettsége, a tudáshoz, iskolához, tanuláshoz fűződő motivációjuk és ezzel összefüggésben ezek szocializálása, a lakóhely oktatási kínálata, az iskolák színvonala. A probléma csak tovább halmozódik azzal, hogy a tömegoktatás színvonalára épülő, mondhatjuk teljes közoktatás nem alkalmas a családból magukkal hozott hátrányok leküzdésére, sőt azokat konzerválja. Nyilvánvaló, hogy a gyerekek kiválogatása már az iskolában megkezdődik, a jó tanuló–rossz tanuló, jó iskola–rossz iskola előrevetíti az oktatási piacról leszakadókat, akik problémái tovább terjedve, más területen is jelentkeznek, például kedvezőtlen helyzetet eredményez a munkaerőpiaci helyzetben, sőt a családalapítási lehetőségeiben. Egyfelől az ilyen gyerekekkel kapcsolatban biztosra vehetők az iskolai kudarcok. Ennek tovább vitt fejleménye az, amit számtalan kutatás bizonyított, miszerint az iskolai problémák, illetve a különböző devianciák közötti kapcsolat, élő dolog. A kudarcok igazolják adott gyerekek részéről az iskolától való távolmaradást, a csavargást, a tanulmányok abbahagyását, más – nemegyszer társadalomellenes, erőszakos – alternatív cselekvések kipróbálását. A '90-es évektől kezdve a fiatalok bűnelkövetőknél egyértelműen kimutatható a foglalkozás nélküliek arányának emelkedése. Ez is mutatja, hogy a tartós leszakadási folyamatokból eredő problémák nemcsak a munkaerőpiacon éreztetik hatásukat, hanem a kriminalitás területén is. A másik probléma, amelyet Kerezi Klára kiemel a fiatalok bűnözés alakításában, az a szociális helyzet és az értékrend kapcsolatában beálló változásokkal függ össze. A kedvezőtlen szociális helyzet és a szegénység kapcsolatában a fiatalok bűnözés szempontjából a legfontosabbnak azt tartja a szerző, hogy „a rossz helyzetű társadalmi csoportok tagjai segítenek kielégíteni az illegális, ám mégis igényelt javak és szolgáltatások iránti keresletet (például drog- és fegyverkereskedelem). Ma Magyarországon ezeket a fiatalokat a szervezett bűnözéssel való kapcsolatba kerülés veszélyezteti...”⁵² A javak ilyen formájú kielégítése összefügg a fiatalok értékorientációs bizonytalanságával, amelyek mögött a család diszfunkciós működése munkál. A szerző véleménye szerint a deviáns viselkedést mutató fiatalok közös jellemzője életük strukturálatlansága. A vizsgálatok azt tükrözik, hogy azok a fiatalok, akik viselkedési zavarokat mutatnak, általában nem kapták meg a nevelés során a szülőkől a társadalmi beilleszkedéshez szükséges szociális ismereteket, illetve az érzelmi gondoskodást. Legtöbbjükre igaz, hogy családjuk nem gondolja őket, cél nélküliek, a család nem nyújtott számukra szilárd értékészleletet, illetve nem tanította meg őket a konfliktusfeloldó, frusztrációcsökkentő eszközök és módszerek elsajátítására. Ezek a hiányosságok oda vezetnek, hogy ezek a fiatalok feszültek, támadók lesznek, ellenállnak a felnőtt befolyásolási szándékának, a jogkövető magatartás és kötelezettség teljesítése elvárásainak. Kerezi Klára cikke csak egy azok közül, amelyek a

rendszerátalakítás utáni bűnözés-alakulást próbálják magyarázni. Ezekre a próbálkozásokra mondja Szabó András, hogy nem mennek túl „a bűnözési faktorok felmutatásának megszokott kriminológiai elméleteinél. Nem magyarázó elmélet, nem alkalmas a „bűnözés rejtélyének” megfjtésére.”⁵³ Szabó ennek okát abban látja, hogy a rendszerátalakítás utáni kriminológia félt attól, hogy a szocializmus idején marxista kriminológiai gondolkodás gyökereire tér vissza, vagyis megriadt attól, hogy a kriminogén faktorok vizsgálatán túl a piacgazdaság kritikájába is belekezdjen. Ezt annál is kedvezőtlennek találja Szabó András, mivel a piacgazdaságra áttért társadalmunk működésmódja és immánens törvényei újból és újból újratermelik a kriminalitás társadalmi esélyét és lehetőségét. Mindemellett leszűrhetjük magunknak azt a következtetést, hogy a bűnözés alakulására esetlegesen hatással bíró makrostrukturális jelenségekre – a fiatalok kapcsán is – fokozottabban oda kell figyelnünk.

■ ÖSSZEZÉS

Az előzőekben megpróbáltuk összerakni azokat a körülményeket, amelyek a fiatalok bűnözés kialakulásában lehetséges makro- és mikro-környezeti tényezők lehetnek.

Láthattuk, hogy a fiatalok kriminalitása mögött elsősorban a mikrostrukturális körülmények játszzák a főszerepet, s mindenekelőtt a különböző szocializációs csatornák elégtelen, illetve hibás működése okolható a bűnelkövetések bekövetkeztéért.

Ugyanakkor a makrostrukturális hatások szerepe sem mellőzhető, annál inkább, mivel a szocializáló közegek, mindenekelőtt a család helyzetében bekövetkezett változásokért ezek a makro-környezeti alakulások a felelősek. Tekintettel a fiatalok bűnözésre vonatkozó statisztikai adatokra, valamint a nemzetközi és hazai kutatási eredményekre, elméleti megfontolásokra, a fiatalok bűnözés etiológiájában – részünkről – a soktényezős értelmezést tartjuk helyénvalónak. A felsorolás példaszorában világosan kell látnunk, hogy az elemek, – amelyeket fentebb kiemeltünk – mint felderített és elismert kriminogén tények a bűnözővé válás folyamatába illeszkednek be, s mint egyedi tények nem önállóan hatnak, hanem egymásra hatással lévő, összetett és több lépcsős folyamat elemeiként. Így a mi értelmezési keretünkbe a hazai fiatalok bűnözés tartalmában egyszerre nevelési kérdés (nemcsak a szülők, hanem általában az egész felnőtt lakosság felelősséget szem előtt tartva), s egyszerre (a család) szociális kérdése. Az elméleteken, nézeteken keresztül bemutatott tényezők – attól függetlenül, hogy bizonyos potenciális körülményeket a bűnözővé válás folyamatában részletesebben taglaltunk – csupán példaszorúak. Ez annyit tesz, hogy konkrét vizsgálatok, konkrét esetekben tovább bonthatják, vagy szűkíthetik a tények körét.

52 op. cit. p. 10. (Kiemelés tőlem: R.A.)

53 Szabó András: A kriminológiai gondolkodás fejlődése Magyarországon. *Belügyi Szemle* 2003/1. pp. 35-56. (p. 55.)

Figyelemzavar – hiperaktivitás

Mit látunk? Mit gondolunk? Mit tudunk? Mit tehetünk?

Ezentúl jó leszek
 állíthatom
 reggeltől estig
 tetőtől talpig
 csupa jó leszek
 a füleimet ezentúl
 mindig megmosom
 rendbe rakom a ruhám
 tiszták lesznek a körmeim
 köszönök szépen mindenkinek
 azt teszem csak
 ha már jó leszek

és ezután az leszek!
 nem verekszem
 nem csúfolkodom
 nem húzom meg a lányok haját
 semmit sem teszek
 amit nem szabad
 a legeslegjobb gyerek én leszek
 ha majd nagy leszek
 mert ezt a sok jószágot
 észben tartani azért
 nem tudja egy ilyen kis gyerek!
 (Fecske Csaba)

Azt hiszem, a vers önmagáért beszél. Különösen azóta, mióta saját csöppségeimet nevelem, sokat gondolkodom azon, mennyi mindent várunk el gyermekeinktől. S vajon saját magunkkal szemben is ilyen szigorúak vagyunk-e? Talán Vekerdy Tamás írja, s én mélyen egyetértek vele: „...Elszántan vetjük bele magunkat a gyerekevelésbe. A gyerekeinkből akarunk személyiséget nevelni – anélkül, hogy mi magunk felnevelődtünk, FELNŐTTÉ nevelődtünk volna. Mi, neveletlen felnőttek erőszakoskodva neveljük gyermekeinket.” Ahelyett, hogy együttélést gyakorolnánk. Nemcsak szavakkal példálózni, hanem tetteinkkel (s felvállalva a mögöttük lévő indulatainkat, vágyainkat) is mutatnánk az utat.

Gyermekpszichiáter vagyok. Néhány évig a budapesti Vadaskert kórházban dolgoztam (ez egy gyermekpszichiátriai osztály és ambulancia). Itt nagyon sok (talán több száz) „hiperaktív” gyereket és családját ismertem meg. Együtt dolgoztam pszichológusokkal, gyógypedagógusokkal, foglalkoztatókkal és egyéb segítő szakemberekkel. Voltak sikereink, és persze kudarcaink (mi a siker?, mi a kudarc?). Nagyon sokat tanultunk a gyerekektől, szüleiktől. Általában nagyon megkedveltem, sőt megszerettem ezeket a gyerekeket. Hatalmas lelkük van, s ha sikerül a bizalmukat kiérdemelni, mi is szárnyalhatunk, nemcsak ők. Fantasztikus élmény, hogy egyik pillanatban egy komoly, életbölcsesekkel teli, igazságot kereső, okos „kis felnőtt” beszélget velem, majd felpattan, beleveti magát a játékba, s 2-3 éves kisgyerekké válik (lesz még szó róla, pl. ez is milyen nehéz a környezetének).

Jelenleg a gödöllői nevelési tanácsadóban dolgozom. Biztonságot és jó érzést ad, hogy igazi csapatmunka folyik. Nemcsak az intézményen belül, hanem iskolával, óvodával is. S ez az, amire nagy szükség van, hiszen „varázsolhatunk” a gyerekekkel bármit, ha visszamegy eredeti környezetébe, s ott semmi nem változik, ő is és mi is hiábavalónak érezhetjük a munkánkat. Segíteni kell a pedagógusoknak is. Nem hiszem, hogy ilyen egyszerűen el lehetne intézni a dolgot: „azért vannak ott, hogy megoldják a nehéz helyzeteket is, ezt tanulták... stb.”. Kezdjük ott, hogy hol tanulják és mit? De ne is folytassuk, mert messzire vezetne, talán majd egy másik füzetben. Továbbképzéseket, esetmegbeszélő csoportokat szervezünk az egyéni kapcsolattartáson túl – s úgy tűnik, ez sokkal hatékonyabbá teszi a hiperaktív gyerekeknek történő segítségnyújtást.

A családi videotréning módszerével is megismerkedtem, dolgoztam néhány családdal így is. Talán legfontosabb tanulsága számomra az volt, milyen hatalmas ereje lehet a KÉPEKNEK. Hiszen sok családdal hiába próbálunk BESZÉLNI a problémákon túl a jó dolgokról, a család erejéről. A szavak elszállnak (lehet, hogy már a család is csak a nehézségekre tud koncentrálni, figyelme szórt?! – s vele együtt elszállnak a kapcsolatok JÓ és FONTOS pillanatai. De ha a képek segítségével „megállítjuk az időt”, lelassítjuk a pillanatot, a ráismerés fényét láthatjuk a szülők szemében – később talán az elfogadását, megnyugvását, öntudatosságát is. Akarhatunk-e ennél többet?

Talán nem túlzás, ha azt állítom, korunk egyik legdivatibb kifejezése a „hiperaktív gyermek”. Szülők, óvónők, pedagógusok lélekszakadva rohannak a szakemberekhez, ha egy kicsit mozgékonyabb, akaratosabb, egyénibb, problémásabb a gyermek. S mindjárt ezt kérdezik: hiperaktív? Sokféle könyv, ismerető jelent meg erről a témáról, TV-ben, rádióban rendszeresen az erről szóló műsorok, a továbbképzések fontos részévé vált ez a probléma. (Lehet, hogy még ez is kevés.) Ez persze mind nagyon jó dolog, de vajon könnyebb-e a dolgunk nekünk, akik szakemberként arra „íteltettünk”, hogy megállapítsuk, az adott gyermeknél tényleg erről van-e szó?

Nem könnyű. Hiszen nem mértani idomokról van szó, ahol lemérhetjük, szabályosak-e az oldalak, szögek. S még csak nem is olyan testi betegségekről, amik vérből, röntgennel, vagy egyéb objektív módon megállapíthatók. Hanem gyermekekről, akik önmagukban is összetett, érző, érzékeny lények, ráadásul szoros kölcsönhatásban a családjukkal, tágabb környezetükkel, millió jó és rossz hatásnak kitéve.

Következő felvetés lehet: Betegek ezek a gyerekek, akiket gyógyítani kell, vagy valami „átmeneti zavar”, ami magától is elmúlik? Vagy egész egyszerűen csak rosszak, és a régi „jól bevált makarencói módszerekkel helyre pofozhatók”?

Remélem, az ismertetés végére valamelyest összeáll majd a kép. Előjáróban ennyit a személyes véleményemről (és ez nem fog mindenkinek tetszeni): szerintem rossz gyerekek nincsenek – csak olyan felnőttek, akik nem, vagy félreértik a gyerek jelzéseit. Persze vannak problémás gyerekek. Talán tekintsük a továbbiakban a hiperaktivitást is annak. És most vágjunk bele.

■ MIT IS JELENT A HIPERAKTIVITÁS?

Túlzott mozgékonytságot.

Egy gyermekre (minél kisebb, annál inkább) a legjellemzőbb éppen a felnőttekéhez képest fokozott mozgékonytság. Mégis lehet gyereknél is túlzott. De ez lehet elsődleges vagy másodlagos (van, aki ál-hiperaktivitásnak mondja)

Elsődlegesnek most azt nevezem, amiről ez az írás szól, a továbbiakban ezt részletezem.

Másodlagos lehet akkor, ha valamilyen egyéb feszültségnek a megjelenési formája, pl. valamilyen érzelmi zavar része (otthoni feszültségek, válás). Vagy lehet beszédzavar, tanulási zavar nyomán jelentkező kudarc megjelenési formája. Sokszor a gyermekkori depresszió, önértékelési problémák okoznak szorongást, s ezt próbálja a gyermek a mozgékonytsággal levezetni. Persze társulhat magatartászavarokhoz (agresszivitás, lopás, hazudozás) is, azoknál általában már nagyon bonyolult, nehéz a helyzet. Értelmi fogyatékoság egyik kísérője is lehet. Szocializációs hiányosságok is okozhatják. Ugye már eddig is milyen sok a félreértési lehetőség?

■ HOGYAN ÁLLAPÍTHATJUK MEG (DIAGNOSZTIZÁLHATJUK) A HIPERKINETIKUS ZAVAROKAT?

A legfontosabb kritériumai:

- A figyelemzavar és a hiperaktivitás **egynél több helyzetben** legyen jelen.

Ez azt jelenti, hogy otthon, az óvodában (iskolában), idegen helyeken, kötetlen játék során egyaránt nagyon izgó-mozgó. Persze ezek mértékében különbségek lehetnek. Mint ahogy abban is, hogy sokszor kétszemélyes helyzetben egyáltalán nincs ilyen probléma, hiszen ott csak rá irányul a figyelem, s neki is könnyebb koncentrálnia. Ugyanez a helyzet új, érdekes feladatok esetén – ezek tehát nem zárják ki a lehetőségét.

- **TÖBB TÜNET EGYÜTTES FENNÁLLÁSA** szükséges. (később részletezem)
- **ÉLETKORÁHOZ KÉPEST TÚLZOTT MÉRTÉKŪEK** ezek a tünetek.

Fontos ismernünk a gyermekek fejlődésének különböző korszakait, s, hogy milyen viselkedés jellemző ezekre az időszakokra. Pl. két-háromévesen, mikor megtanultak járni, az a dolguk, hogy felfedezzék a világot. Ilyenkor fontos, hogy érdeklődők, mozgékonyak legyenek. Ráadásul akaratosak is, most próbálgatják a szülőktől való eltávolodást, önállósodást. De ha ehhez hasonló viselkedés 6-7 éves korban jelentkezik, azt már problémásnak kell gondolnunk.

- **ADAPTÁCIÓS NEHÉZSÉGET OKOZZANAK** a tünetek, vagyis zavarják a beilleszkedésben, másokhoz való alkalmazkodásban, kapcsolatteremtésben, illetve a kötelezettségei teljesítésében.
- **TÁRSULÓ TÜNETEK LEHETNEK** pl.: impulzivitás, érzelmi labilitás (ld. később)

Általában a tünetek, jelek már az **első 5 éven belül** jelentkeznek.

Nagyon jellemző, ahogy sok anyuka elmeséli (pláne összehasonlítva testvérekkel), hogy már a hasában mennyire mozgékony volt a baba, alig aludt, állandóan rugdosta.

■ A KIVIZSGÁLÁS MENETE

Történhet **ambulánsan** (pl. nevelési tanácsadókban, gyermek ideggondozóban), de szükség lehet néhány napos **megfigyelésre** erre specializálódott gyermekpszichiátriai osztályon (pl. Vadaskert Kórház, Szeged, Debrecen). Ezt pont az indokolhatja, hogy másképp viselkednek a gyerekek idegennel, illetve kétszemélyes helyzetben, s másképp kisebb-nagyobb gyerekközösségben, és több napon keresztül.

Néhány napos **befekvést** tehet szükségessé, ha:

- Nagyon messze laknak
- A gyerek vagy a család krízis állapotba került
- Ha meg tudjuk oldani, hogy az anyával együtt vegyünk fel.

Megismerkedünk a gyermekkel, megfigyeljük beszélgetés, illetve játék közben. Pszichológiai, gyógypedagógiai vizsgálatokat végzünk. Részletesen kikérdezzük a szülőket a gyermek fejlődéséről (sajnos ritkán sikerül az apákkal is találkozni, pedig nagyon fontos lenne. Sokszor másként súlyozzák a problémákat, másképp gondolják). Megfigyeljük a családi kommunikációt, hogyan próbálják a gyereket terelgetni, irányítani, milyen a kapcsolatuk, a család hangulata stb. (Itt léphet be a családi videotrénings - ld. részletesen külön). Óvodai, iskolai jellemzést kérünk, illetve pedagógusokkal rövid kérdőívet töltenek ki. Végül kialakul egy összkép, s megbeszéljük a gyermekkel, illetve a szülővel (lehetőleg a pedagógussal is), hogy milyen vélemény

alakult ki, mennyire súlyos vagy nem súlyos a probléma, s megvitátjuk a lehetőségeket a segítségnyújtásról.

■ MILYEN OKOKAT FELTÉTELEZNEK A ZAVAR KIALAKULÁSÁBAN?

Nincs egyetértés a szakemberek között. A jelenlegi vizsgálati módszerek mellett nem tudtak organikus (azaz szervi) okot kimutatni. Ugyanakkor genetikai és a fiziológiai kutatások mégis valamilyen eltérést valószínűsítene.

■ GENETIKAI HÁTTÉR

A kutatások (és a tapasztalatok) alapján az öröklődésnek fontos szerepe lehet a kép kialakulásában. A temperamentumot, a figyelemzavart, az esetleges kísérő írás-olvasási nehézségeket sokszor megtaláljuk a szülőknél (sokszor a férfi ágon van halmozódás).

Az apák maguktól is elmesélik: ugyanilyenek voltak gyerekként, ők voltak az „égetnivaló kölykök”. Vannak, akik ezt nem mesélik el, de a beszélgetés alatt izegnek-mozognak, kiderül, hogy kamionsofőrök, üzletemberek. „Tudja nem bírnék valami unalmas munkát.” Lehet, hogy a nagyszülők között kell keresgelnünk, de hát hol foglalkoztak akkoriban evvel? Honnan tudhatnánk a kevés osztályt végzett, földeken dolgozó szorgalmas őseinkről, milyenek is voltak?

■ KÖZPONTI IDEGRENSZERI FUNKCIÓK ÉRETLENSÉGE

Figyelemzavar mint elsődleges probléma

Mintha az agy éberségi szintje alacsonyabb lenne a szükségesnél. Így a hiperaktivitás kompenzálásra, öngyógyításra szolgálhat. (Mintha így próbálná „feltornázni” ezt a szintet az átlagos mértékűre.) Tapasztaljuk, hogy a mozgatható játékszerek, az utazás, a mozgókép, a számítógépes játékok mennyire lekötik ezeket a gyerekeket. Mindezek az agyi egyensúlyi rendszer öningerlését biztosítják.

Agyi kémiai átvivőanyagok elégtelen mennyisége

Mivel ezek mennyisége az életkor növekedésével nő, evvel magyarázható lenne, hogy miért javul az állapotuk általában idősebb korukra. (Reméljük, azért van némi szerepe a környezetnek is!) Kiemelném a homlokleány irányító szerepét a figyelem és az információfeldolgozás terén. Ha nem jól működik, a gyerek nem tud tervezni. Mivel pont a gátló funkció nem működik, az ingerek elárasztják. Az agyban túl sok minden zajlik egyszerre, az önszabályozás, önirányítás működik rosszul. Tehát nem koncentrálni nem tud, hanem egyidejűleg mindenre képes figyelni, de nem tud szelektálni, fontossági sorrendet állítani. Sodródik egyik ingertől a másikig (külső és belső).

■ SZÜLÉS KÖRÜLI ÁRTALMAK, OXIGÉNHIÁNY

Vannak kutatások, amelyek a terhesség alatti, szüléskörüli oxigénhiányos állapotokból eredő agyi funkciózavaroknak döntő jelentőséget tulajdonítanak a hiperkinetikus kórképekben.

(Persze a dolgok nem ilyen egyszerűek: szerencsére rengeteg „nehezebb, komplikáltabb” szülés, az első percek kicsit nehezített alkalmazkodása után sem lesz hiperaktív a gyermek – és fordítva.)

■ PSZICHOLÓGIAI, CSALÁDI TÉNYEZŐK

Meglehetősen nehéz vizsgálni az ok-okozat kérdését. Hiszen egy születésétől kezdve problémás gyermek rengeteg feszültséget gerjeszt a családban. És fordítva: az, hogy a család hogyan viszonyul egy hiperaktív gyerekhez, döntő fontosságú lehet. Mennyire toleráns, de kompetens, vagy éppen megszegényítő, kizáró, esetleg a szülők mennyire teszik bűnbakká a gyereket a kettőjük konfliktusa miatt is, stb.

■ SZOCIÁLIS, KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK

Nagyon fontos lehet a kimenetel szempontjából, hogy a család észleli-e a problémát. Ha igen, a gyermek nehézségének, problémájának vagy rosszaságának, nevelatlenségnek tartja. Egyáltalán hallottak-e már róla? Kérnek-e segítséget?

Úgy gondolom, a környezeti tényezőknek elsősorban a másodlagos ártalmakban van szerepük, az esetleges későbbi neurotizálódásban, devianciában.

■ MILYEN VÁLTOZÁSOK VÁRHATÓK A GYERMEK NÖVEKEDÉSÉVEL? MILYEN LEHET A TÜNETEK LEFOLYÁSA, KIMENETELE?

Összefoglalva az előzőeket: (kicsit leegyszerűsítve) talán egyfajta idegrendszeri éretlenségnek tekinthetjük a hiperkinetikus zavart.

A gyermekek fejlődése a különböző területeken és különböző életkorokban nem egyenletes, s nem is halad mindig párhuzamosan. Igaz ez az értelmi, érzelmi és viselkedési szintekre is. Ezeknél a gyermekeknél sokszor pont ezt a legnehezebb elfogadjunk, elviselnünk. Hiszen többnyire az átlagosnál értelmesebbek, és mégis úgy viselkednek, mint a kisövédek, érzelmi-
leg pedig hol a két-hároméves dackorszakot, hol a viharokkal terhes kamaszkort idézik. „Olyan okos, és mégis úgy tűnik, ha mondok valamit, mintha nem értene meg, csak néz.” Ilyen és hasonló panaszok áradnak a szülőkből.

Miben bízhatunk?

Nemcsak a csodákban. Abban mindenesetre igen, hogy az esetek kb. harmadában kamaszkorra a problémák teljesen megszűnnek (már ami a hiperaktivitással járt!). Másik harmadában jelentősen mérséklődnek, de bizonyos területeken megmaradnak felnőtt korra is. És ez nem biztos, hogy baj. Sőt! Napjaink sikeres vállalkozói, szervezői, vezetői egy része biztos, hogy „hiperaktív felnőtt”. És pont ettől is válhatott sikeressé! Tehát akkor nem is kell segítenünk ezeken a gyerekeken, kár bármit is „csiszolni” rajtuk? De igen, meg kell tanítanunk a környezetét, és őt magát is „bánni tudni” a jó (pl. kreativitás) és a rossz (pl. impulzivitás) tulajdonságokkal egyaránt. Nem is beszélve arról, hogy a maradék egyharmad, ha nincs elég erős támogató környezet a háta mögött, vagy nagyon szélsőséges tüneteket mutat (esetleg más, pszichiátriai jellegű problémával is küzd), bizony „elkallódhat”, kriminalizálódhat. (Sajnos néha a széleskörű összefogás ellenére is ez történhet.)

■ VEGYÜK SORRA A TÜNETEKET

A figyelmetlenség tünetei

- Nehezebbé esik a figyelmét megtartani, tartósan koncentrálni
- Külső ingerek könnyen elvonják a figyelmét
- Ha beszélnek hozzá, mintha nem figyelne, elkalandozik, elbambul
- Nem figyel a részletekre, gyakran hibázik
- Nem fejezi be a feladatait
- Nem követi az utasításokat
- Nehezen tudja megszervezni a tevékenységeit
- Gyakran feledékeny a mindennapi tevékenységekben
- Gyakran elveszti a holmikat, felszerelését, ruháit...
- Gyakran elkerüli a tartós erőfeszítést igénylő helyzeteket

A hiperaktivitás tünetei

- Állandóan mozgásban van, fészkelődik, babrál
- Nehezen tud egy helyben megülni, nem marad a padban
- Sokat rohangál, ugrál, állandóan izeg-mozog, mint akit felhúztak
- Nem képes önállóan, nyugodtan játszani, vagy a játékban részt venni
- Túl sokat beszél

Az impulzivitás tünetei

- Nem várja ki a kérdést, túl gyorsan válaszol
- Gyakran félbe szakít másokat
- Nehezebbé esik várakozni, nehéz a sorát kivárni
- Nincs vagy csökkent a veszélyérzete: gyakran kerül fizikailag veszélyes helyzetekbe

Az észlelés zavarai

- Vizuális: nem veszi észre az emberi reakciókat, pl. mimikát, visszajelzést
- Hallási: hanglejtést nem érzékeli. Sokszor lehet megkésett beszédfejlődés, emiatt diszlexia, diszgráfia
- Tapintás, mozgás: rendetlen, dübörög, írás nyomateka nagyobb
- Térj tájékozódás: számtani és mértani mennyiségi fogalomzavar (diszkalkulia)
- Sorozat megjegyzési- emlékezeti gyengeség: betűk, számok, idő, utasítások...

Koordinációs, finom motoros nehézségek

- Diszharmonikus, merevebb mozgás
- Korábbi vagy későbbi mozgásfejlődés
- Rosszabb ritmusérzék
- Finommozgásokban gyengébb: rajz, cipőfűzés, betűk...

Vegetatív tünetek

- Alvás problémák: baba korában megfordulhat az alvási ritmus (éjjel-nappal). Pici korától igen kevés alvást igényel, két-három évesen már du. nem alszik
- Felléphetnek kontrollzavarok (későbbi szobatisztaság)
- Időjárás érzékenység
- Fájdalomtűrés küszöbe alacsonyabb vagy magasabb

Pszichés problémák, éretlenség tünetei

■ SZÓFOGADATLANSÁG, ELLENÁLLÁS

- Szülők jellemzése: akaratos, makacs, öntörvényű, engedetlen, nemtörődöm. Nem tanul a hibáiból. Nem használ sem a jutalom, sem a büntetés.
- Általában jellemző rájuk a fokozott függetlenség, önállósági törekvések. Többnyire nem gond az elszakadás (pl. oviba szoktatás).
- Más gyerekekkel lehet zsarnokoskodó (kisebb korban inkább bosszant, kötekedik).

Ő az igazság bajnoka: valóban nagyon hamar észleli, és érzékeny az igazságtalanságra (ezt sokszor nehéz szülőként vagy pedagógusként megemészteni – pedig legtöbbször tényleg igaz van!).

A látszat ellenére nagyon is igénylik a **korlátokat, szabályokat**. Csak sokkal nehezebb elérni, betartatni, mert hamarabb feladják.

■ SZOCIÁLIS ÉRETLENSÉG

- Új helyzetekben: vagy nagyon „összekapja magát” (pl. vizsgálatnál ez megtévesztő), vagy nem tud alkalmazkodni, „szétesik”.
- Kicsit túl könnyen is barátkozik, de a kapcsolatait megtartani nemigen, vagy csak nehezen tudja. Sokszor inkább kisebbekkel játszik, akiket irányítani tud, „uralkodhat”. Ha felette próbálnak meg uralkodni, azt nehezen viseli.

■ ÉRZELMI, HANGULATI NEHÉZSÉGEK

Érzelmi labilitás, ingadozó hangulat: A jó és rossz időszakok néha óráról órára (vagy percek alatt) váltakoznak, és az okát igen nehéz megérteni (észre sem vesszük).

- Túlérzékenység, túlzott reagálás az ingerekre, rendkívüli izgalmi állapotok (vagy az ellenkezője, mikor nincs félelemérzet).
- Alacsony kudarctűrés
- Ingerlékenység, dührohamok, „rövidzárlatok” (érzelmileg beszűkült, hozzáférhetetlen állapot). Ez általában **nem agresszivitás**. (Az agresszivitás témája külön fejezetet érdemelne. Tudniillik ezek a gyerekek – a híresztelésekkel ellentétben – általában nem agresszívebbek az átlagnál! Sőt! Csak a környezete félreérti, félreértelmezi

a reakcióit – ingerülten, agresszíven reagál – ez viszontválaszként már valóban kiválthat agressziót.

(Gyakori példa: „Motoregér” az iskolában szertelensége, észlelési problémái, figyelmi zavara miatt véletlenül lever valamit, vagy nekiszalad egy társának. Az nekitámad szóban vagy tetteleg: Erre motoregér nem érti, mi történt – hiszen maga észre sem vette – csak azt érzi, már megint őt bántják, igazságtalanul, már megint ő a rossz: és ugrik. Ellenben ha figyelmeztetjük, megmutatjuk, mit csinált, azt mondja: bocs, nem akartam.)

- Szinte kielégíthetetlen vágy a vele való foglalkozásra, szeretetre.
- Döntési képtelenségek.

Ha a felsoroltak csak egy része van is jelen, az évek során az is elég, hogy a gyermek elhiggye magáról: ő a legrosszabb, a leghaszontalanabb, nem ér semmit, nem lehet szeretni – vagyis az önértékelése igen alacsony lesz. (Adlert idézve: súlyos kisebbségi komplexusa alakul ki). Ez azután másodlagosan depressziót (befeled) vagy agressziót, devianciát (kifelé) szülhet – és az ördögi körök folytatódhatnak.

■ A SEGÍTÉS LEHETŐSÉGEI - MIT TEHETÜNK?

Sokszor kérdezem magamtól: Vajon **átok** vagy **áldás** a hiperaktivitás? Mint általában, itt is az „és” a helyesebb megközelítés. Átok és áldás egyszerre.

Míg a gyermek csak azt éli meg, hogy mindig baj van vele, csak vele van gond, rossz, stb. – addig átok. Ha tudja magáról, hogy milyen kreatív, jólelkű, segítőkész, a rengeteg energiáját milyen sok minden jóra tudja használni – akkor áldás.

Ha felnőttként csak bizalmatlan, ingerlékeny, hirtelen, indulatos, egyik munkahelyről a másikra vándorol, akkor átok. Ha sikeres üzletember, jó sportoló, hatékony politikus, a családban energikus, ötletes – így áldás.

Mi tehát a célunk?

- Hogy enyhítsük a problémát.
- A megmaradó tüneteket szociálisan elfogadható keretek közé szorítsuk.
- Az egyéniséget, a személyiség értékeit megőrizzük, erősítsük.
- Megelőzzük a másodlagos zavarok kialakulását!

Többféle oldalról közelítünk egyszerre.

■ A GYEREKEK TERÁPIÁJA

■ ORVOSI – GYÓGYSZERES

Nem könnyű kérdés. Úgy vagyunk vele, hogy a testi betegségek esetén könnyebben fogadjuk el, hogy gyógyszert kell szedni. Bár gyerekeknél ilyenkor is sokkal megfontoltabbak vagyunk. Hát még akkor, ha valami lelki problémáról van szó, ami nem „mérhető”! Sokféle félelem van a szülőknél (ez jogos, és orvosként el kell fogadnunk):

– *Nem nyugtatja-e le nagyon a gyermeket? Nem lesz-e tompa?*

Nem nyugtató, hanem élénkítőszer (a nyugtató sokszor inkább felpörgeti ezeket a gyerekeket. Leegyszerűsítve az agy éberségi szintjét növeli, ezáltal javítja a figyelem koncentrációt.

– **Nem változtatja-e meg a személyiségét?**

Szerencsére nem, hiszen nem is ez a cél.

– **Ha csak tüneti szer, akkor minek?**

Mire eljutnak a gyerekek a segítség kérésig, sokszor már rengeteg kudarc érte őket, egyik iskolától a másikig vándorolnak. Pedig mindent megtettek ők és szüleik is a változásért. (Ha 40 fokos láza van egy gyermeknek, nem adunk gyógyszert, nem ültetjük hűtőfürdőbe?) Ha már seholy nem tudják tolerálni, nem humánusabb, akár vegyi anyaggal is segíteni, mint hagyni szenvedni? Persze jó lenne, ha ott tartanánk Magyarországon, hogy 8-10 fős osztályokban tanulhatnak a gyerekek, s közöttük egy hiperaktív gyerek vidám színfoltot jelentene a nem agyonhajszolt tanár életében!!! De addig...

– **Ha abbahagyja, visszatérnek a tünetek?**

KB. 2-4 óra a hatástartama, utána kiürül a szervezetből. (Sokszor nagyon látványos, szinte egyik percről a másikra nyomon követhető a változás bevetelkor és kiürülésekor.) Ilyenkor visszatérnek a tünetek. DE! Ne felejtjük el, ha jobban oda tud figyelni, jobban rögzülnek az akkor elmondott szabályok is, könnyebben elfogadja az irányítást. Ráadásul az agyi folyamatok érése is zajlik, egyre inkább megtanul segíteni magának, koncentrálni, uralkodni a mozgásvágyon, az indulatokon.

– **Nem kábítószer?**

Nem: felépítése hasonlít az amfetaminokéhoz (ami ismert serkentőszer, sokan visszaélnek vele), de hatásmechanizmusa más.

– **Nem szokik-e hozzá?**

Nem. Nincs gyógyszerfüggőség sem, és gyerekeknél (a felnőttel ellentétben) nincs stimuláló (élénkítő) hatása. Ha emelni kell az adagot, az csak a testsúly növekedése miatt történik (Az adagot is testsúly kilogramm szerint állítjuk be)

– **Milyen mellékhatásai vannak?**

Leggyakoribb az étvágytalanság és az alvászavar. (Estefelé visszatér az étvágy. Délután és este már nem adjuk a gyógyszert). Átmenetileg előfordulhat hasfájás, fejfájás, szédülés. Ritkán vérnyomás minimális emelkedése. Néha hangulati nyomottság (ilyenkor lehet, hogy nem is hiperkinetikus zavarral van dolgunk, hanem valamilyen másodlagos tünettől, érdekes ezt újra átgondolnunk). A növekedési elmaradás, amitől régebben tartottak, úgy tűnik, csak átmeneti, mivel hétvégén és szünetekben a gyerekek nem szedik a gyógyszert, ilyenkor behozzák. Arra hajlamosaknál tic-t okozhatnak. (Akaratlan rángások)

És a gyerekek gyakori véleménye, ellenállása:

– **Nem vagyok hülye, hogy gyógyszert kelljen szedni!**

Sőt, okos vagy, és mégsem sikerülnek a dolgaid. Nem is betegségre kapod, helyetted nem old meg semmit, csak segít kicsit jobban összerendezni magad.

– **Mi lesz, ha megtudják, ki fognak csúfolni!**

Gondoljuk át, kell-e tudniuk, mit mondjal nekik.

Mindig részletesen megvitattunk minden kérdést a gyerekekkel és a szülőkkel. Fontos tudni, hogy milyen esetben ér-

demes adni, hogy mit várhatunk a gyógyszertől (és mit nem!). Elmondjuk, hogy mintegy mankónak tekinthető, amire lehet támaszkodni a „lábadozás” alatt (míg zavaróak a tünetek), addig, míg meg nem tanul „járni” (vagyis megtanul vele szocializáltan együtt élni). Hangsúlyozzuk, hogy milyen fontos a gyerek együttműködése, hogy ő is akarja a változást, e nélkül hiába minden. (Nagyon sok gyerek örömmel fogadja a gyógyszeres segítséget. Úgy érzik, végre megértette a környezetük, hogy nem tehetnek róla, nem direkt csinálják, másrészt konkrét segítséget kapnak). Nagyon lényeges a visszajelzés mind a gyerektől („Éreztem, hogy megindultak az agykerekeim”, „Végre nem csak elhatározom, hanem tényleg jó tudok lenni” ...), mind a szülőktől és pedagógusoktól (kérdőívek, írásbeli vélemény, telefon, személyes beszélgetés).

■ PSZICHOLÓGIAI

- Önkontroll fejlesztése
- Másodlagos zavarok kezelése (kudarccok, depresszió)
- Csoportos terápia (másoknak is van hasonló bajuk! Kapcsolatok erősítése: szocializáció javítása)

■ GYÓGYPEDAGÓGIAI FEJLESZTÉS

- Figyelem, memória
- Vizuomotoros készségek
- Ha vannak, a kísérő részképesség zavarok (diszlexia, diszgráfia, beszédértés) fejlesztése

■ PEDAGÓGIAI SEGÍTSÉG A KÖZÖSSÉGBEN

Szerintem talán ez a legnehezebb. Otthon a szülők többnyire már elfogadják a gyermeket olyannak, amilyen. Kialakítottak egy rendszert. A gyerek biztonságban van, szeretik, ismerik.

De képzeljük el azt a gyereket, akinek pont az a fő gondja, hogy ha elárasztják az ingerek, nem tud szelektálni, szétesik a gondolkodása, a magatartása is zilálttá válik új helyzetekben, elbizonytalanodik, szóval ez a gyerek bekerül 20-30 idegen gyerek közé, ismeretlen felnőtt mondja meg, mit csináljon, amit ő sokszor nem is tud követni. Nyomasztó, nem? Valami olyasmi jut eszembe, mintha mi külföldön egy forgalmas utcán állnánk, eltévedtünk, kérdezősködünk, az emberek segíteni akarnak, de mi egy szót sem értünk belőle, majd át akarnak kísérni, megfognak, de mi nem arra akarunk menni, kapálózunk, erre bedühödnek, ott hagynak, elindulnánk, de száguldanak körülöttünk a kocsik. Kicsit félelmetes, szorongató, nem?

Szerencsére mégis vannak pedagógusok, akik nemcsak „túléltek” már hiperaktív gyerekeket, de szeretik is őket! Ők állítják, hogy nagy kihívást jelentenek a tanár számára, és ez jó. Mert hasonlítanak ugyan egymáshoz, de mégis mindegyik egyedül! Állandó készenlélet igényelnek a tanártól, kreativitást, határozottságot, igazságosságot, higgadságot, és főleg: sok humort! Persze ők sem bírnak el osztályonként kettő-háromnál több hiperaktív gyereket.

Mik is a főbb szempontok a tanár oldaláról?

FELISMERÉS FONTOSSÁGA

Persze nem a pedagógus dolga diagnosztizálni (meghatározni) a zavart. De az jó lenne, ha túljutnánk azokon a régi kategóriákon, hogy „ez a gyerek hülye, nem itt lenne a helye”, vagy „nagyon rossz gyerek, meg kellett volna nevelni”.

ELFOGADÁS

Legjobb, ha ezt valamilyen módon éreztetni is tudjuk. Ez persze nem jelenti azt, hogy bármit büntetlenül csinálhat. De több külső segítségre van szüksége. Szeretnünk nem muszáj, hiszen ezt erőltetni nem lehet, de tiszteletben tartani igen.

MOTIVÁLÁS SZEREPE

Ha ez sikerül, ezek a gyerekek talán még inkább szárnyakat kapnak, mint mások.

JÓL SZERVEZETT KÖRNYEZET

Mivel gyenge a belső kontrolljuk, nagyon fontos a külső szabályozás. Az ismétlődések segítik a rögzülést, a rutinná válást.

SZÜLŐVEL VALÓ EGYÜTTMŰKÖDÉS

Tudni kell, hogy a szülők már eddig is sok rosszat hallhattak a gyerekeikről, előre félnek, mi lesz az iskolában. Nem is mindig merik a tanítónőnek elmondani, hogy milyen problémáik vannak. Ha a tanítónő jelzi ezeket, védekezővé vagy éppen agresszívvé válhatnak. Ne essünk bele a csapdába! Nem a pedagógust támadja! A gyermekét védi (ez is a dolga, nem?). Próbáljuk megérteni, biztosítsuk róla, tudjuk, milyen nehéz lehet neki. Mondjuk el, ez nem nevelési hiba (persze a nevelés sokat segíthet vagy ronthat a dolgon). Kérjünk tanácsot a szülőktől, neki milyen módszerek váltak be. Javasoljunk partnerséget. Sokszor csodás változást észlelhetünk a szülőkön (reméljük, később a gyerekeken is)!

Nézzünk néhány gyakorlati ötletet!

Hová ültessük az osztályban?

Lehetőleg az első sorba, középre, a tanár elé. Így kevésbé vonják el a figyelmét apróbb dolgok (ablaknál bámészkodna, ajtónál ki-be járnak, hátul ülve minden előtte zajló történésekre figyeljen). Ráadásul a tanár egyezményes jellel, finoman is figyelmeztetheti, ha valami nem kívánatosat csinál, nem kell a többi gyerek előtt rászólni. Hogy ki mellé? Sokszor segít, ha pl. csendes, szorgalmas lány mellé. (Ha lemarad, ránézhet a másik füzetére, nem fogja őt piszkálni a kislány.)

Hogyan adjunk utasítást, hogyan magyarázunk?

- Mindig teremtsünk vele szemkontaktust.
- Több lépésben adjuk a feladatot, egyszerre csak egy dolgot kérjünk (pl.: nyissátok ki a könyvet az 5. oldalon, nézzétek meg a 2. bekezdést stb.).
- Röviden, lassan, egyértelműen fogalmazzunk.
- Ellenőrizzük, megértette-e a feladatot.

Rutinok kialakítása

Ehhez ismételt bemutatások, magyarázatok szükségesek.

Segítség a munka megszervezésében

- Térben: tanítsuk meg a padon elrendezni a holmikat.
- Időben: figyelje az óráját a dolgozatoknál (pl. mire mennyi ideje van).
- Tervezés: ha nem tudja lebontani a feladatokat, reménytelennek érzi és nem fogja megcsinálni.

Szabad mozgásos feladatok beiktatása

- az egész osztálynak,
- csak neki (letöröltetni a táblát, elküldeni krétáért...).

Önállóság növelése

- Leckefüzete lehet. Megbeszéljük, ki írja (saját maga, padtárs, barát, tanár). Ki ellenőrzi?
- Házi feladat: mennyi legyen? Meglepő módon inkább csökkenteni kellene a mennyiségét (hiszen neki minden többször annyi időt vesz igénybe). Ráadásul otthon úgyis balhék vannak a tanuláznál. Kivel tanuljon? Jobb, ha nem a szülővel, ne terhelődjön még jobban meg feszültségekkel a kapcsolatuk.
- Tanulási útmutató tervezése otthonra.

Számonkérés

- Lehetőleg egyéni legyen (általában szóban könnyebb ezeknek a gyerekeknek).
- Ne a külalakot értékeljük! És főleg ne a magatartást!

Önkontroll erősítése

- Mivel maguk is érzik a nyugtalanságukat, a gyerekek is szeretnének változni.
- Fontos a követelmények megfogalmazása.
- Meg kell értetni vele, a viselkedése és annak következménye közti kapcsolatot. Sokszor nincs tisztában ezzel, ezért másokat hibáztat.
- Segíteni kellene saját érzéseit felismerni, („úgy látom, most nagyon mérges, szomorú, tehetetlen vagy”) és megérteni mások érzéseit is („azért haragszik rád, mert leverted a tollát”).

Strukturálatlan idők

- Nagyon zavaró nekik, ha a megbeszélthez képest valami megváltozik (pl. nem lehet az udvarra kimenni, mert esik az eső). Lehetőleg jóval előbb figyelmeztetni kell rá.
- Mozgási lehetőséget, helyet biztosítani.

Jutalom – büntetés

- Amikor sikerül változnia (bármilyen kicsit is), azonnal meg kell erősíteni.
- Ha valami rossz viselkedés indul be: lehetőleg minél előbb leállítani (indulatmentesen, segít, ha van hely, ahol megnyugodhat). Nem érdemes ekkor magyarázni neki, ha lehiggadt, akkor megbeszélni.

A többi gyerek között ezek hogyan valósíthatók meg?

- Fel kell mérni, pontosan miben szorul segítségre. Ezt vele egyénileg megbeszélni, s lehetőleg az osztállyal együtt is

(Hogy a többi gyerek ne úgy élje meg, mindig csak vele foglalkoznak, érezzék, nekik is segíteniük kell.)

- Fel lehet használni, hogy ezek a gyerekek nagyon segítőkészek, bármit rájuk lehet bízni. Ha valaminek a felelőse, komolyan veszi, s ez is sikerélményt ad.

Nem tudjuk eldönteni, melyik megoldás a célravezetőbb (a hiperaktív gyermek szempontjából):

- Amit eddig részleteztem, vagyis integrálni átlagos osztályokba, iskolákba. Itt kevesebb a lehetőség az egyedi odafigyelésre, tapasztalatunk szerint sokszor nehezen fogadják be az osztály közösségébe is. Ugyanakkor a szociális kapcsolataik „egészségesebb” irány felé terelődhetnek.
- Ha speciális, alternatív iskolákban, osztályokban gondolkodunk, ott a hozzáállás talán pozitívabb, nagyobb lehet a hozzáértés is (gyógypedagógusok, pszichológusok), de a szülők félelme is jogos: nem fogja-e a környezete „lefelé húzni”?

■ SEGÍTSÉGNYÚJTÁS A SZÜLŐKNEK

A szülőknél rengeteg a bizonytalanság, nem tudják, mit is gondoljanak a gyerek problémáiról, hogyan kezeljék azokat. Tele vannak önváddal. Úgy érzik, csődöt mondtak abban, ami pedig a legfontosabb az életükben: a gyereknevelésben. (Még akkor is így van, ha a látszat néha csal, s nagyon is határozott a fellépésük, esetleg támadják a pedagógust, szakembereket!) Fontos lehet, hogy milyen a szülők temperamentuma. Említettük, hogy sok minden öröklődhet, s így esetenként, többnyire az apuka, elmondja, hogy ő is ugyanilyen gyerek volt. Tapasztalatom szerint ez a tény többféle hozzáállást eredményezhet:

- Mivel saját maga megtapasztalta ennek minden kínját, tudja, milyen fájdalmas lehet, ha a környezete nem fogadja el, csak szidást (verést) kap, ezért nagyon megértő, segíteni próbál, akár a saját megoldási módjait is átplántálná gyermekébe.
- Pont azt nem akarja, hogy ugyanazt az utat járja a gyermeke, amit ő, ezért mindent megtesz, hogy „kiverje” a gyermekéből a tüneteket.
- Elnyomja magában, „elfelejti” a múltját, értetlenül áll a gyermek viselkedése előtt.

■ CSALÁDI KONZULTÁCIÓ, CSALÁDTERÁPIA

Ezek a beszélgetéseken nemcsak az a célunk, hogy a fent részletezett nehézségekről beszéljünk, s a megoldásokat keressük. Tudnunk kell, hogy ezekben a családokban a hiperaktív gyerekek rengeteg feszültséget gerjesztenek akár születésüktől kezdve. És fordítva is igaz: a szülők személyes problémáira, a házastársak közötti konfliktusokra a gyerekeknek különösen érzékeny a „csápjá”, s ilyenkor a gyerekek még vibrálóbbak, figyelmetlenebbek, keszesküzűbbek, ingerlékenyebbek lesznek. Fontos dolog megpróbálni kibogozni ezeket a csomókat. Nem a vádaskodásokat erősíteni, hanem a család, a gyerek erejére építve megtalálni a saját megoldásait, hiszen mindig az a leghatékonyabb, nem az, amit kívülről tanácsolnak. (Néha persze az is fontos segítség.)

■ SZÜLŐCSOPORT

Nagyon jó tapasztalatok vannak ez ügyben. A szülők mindig kicsit megkönnyebbülnek, ha látják, nemcsak ők, nemcsak ve-

lük történik, sőt! A másik gyereke még rosszabb! ő adhat tanácsot másnak! Nagyon fontos dolog a feszültségek ventillálása, mesélés, panaszkodás. Időnként lehet „szakértőket” hívni egy-egy témában: bár állítom, hogy a téma legjobb szakértői mindig maguk a szülők! (Elég idejük volt megtapasztalni a gyakorlatban a gyermekük működését.) Egy példa: munkahelyemen 5-6 nagycsoportos hiperaktív gyermeknek tartott mozgásfejlesztő csoportot a gyógypedagógus kolleganóm, evvel párhuzamosan én a szülőkkel beszélgettem.

■ EGYÜTTES SEGÍTSÉGNYÚJTÁS

Gyerekeknek, szülőknek, pedagógusoknak

PSZICHOLÓGIAI

Fontos lehet hasznosítanunk a mindennapokban bizonyos nevelési elveket, illetve a viselkedésterápia néhány alap gondolatát.

A viselkedésterápia abból indul ki, hogy a viselkedést annak következménye szabályozza: ha megerősítjük, fennmarad, ha pedig figyelmen kívül hagyjuk, akkor lassan eltűnik. (Ez persze nem mindig ilyen egyszerű!) Minden gyermeknek szüksége van keretekre, szabályokra, korlátokra. A KORLÁT szót itt nem elsősorban a korlátozás értelemben használjuk. Korlát az is, amibe bele lehet kapaszkodni (pl. egy szakadék szélén ld. irodalom-

jegyzékben). A hiperaktív gyerekekre ez fokozottan érvényes. Nem kell őket sem másként nevelni, csak mindennek kicsit hangsúlyozottabbnak kell lennie, s talán egy kicsit több türelemre, kitartásra van szükségük a környezetük részéről. Tudnunk kell, nem azért viselkednek így, hogy minket bosszantsanak. (Bármennyire ez sokszor a kellemetlen érzésünk.) Nem szabad felelőtlenként kezelni, hibáztatni őket, hiszen arról nem tehetnek, mit „hoznak magukkal”. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem kell a felelősséget vállalniuk magukért, a tetteikért.

Szabályok felállítása

Mindig figyelembe kell vennünk az illető gyermek fejlettségi, érettségi szintjét. A környezet legyen:

EGYÉRTELMI

Az elvárásainkat, szabályokat mindig világosan, egyszerűen, konkrétan fogalmazzuk meg. Mit jelent a gyerekeknek: „legyél jó”? Nem tudja értelmezni. Helyette konkrétan kérjük, amit várunk: „Szeretném, ha felöltöznél, mire indulnunk kell.”

KISZÁMÍTHATÓ

A szabályokat mindig előre meg kell beszélni a gyermekkel, s meg kell bizonyosodnunk róla, hogy meg is értette, el is fogadta.

KÖVETKEZETES

Ne változzanak naponta a szabályok (persze itt is lehetünk kisebb dolgokban rugalmasak, hiszen nem gépek vagyunk, és nem állatokat idomítunk!!!!)

HATÁROZOTT

Nem azonos a durvasággal! Csak arra vonatkozik, hogy azonos tetteknek azonosak legyenek a következményei is. (Ha bizonyos helyzetekben mosolygunk a gyerekünk jópofaságán, szokimondóságán, sőt büszkének vagyunk a váratlan, kreatív megoldási módjaira, akkor ne csodálkozzunk, ha azokban a szituációkban is így fog viselkedni, amikor nekünk ez éppen nagyon kínos.)

Célszerű minél korábban, kisebb életkorban bevezetni a szabályokat. Lényeges a szabályok fontossági sorrendjének felállítása (Nem tud a gyermek egyszerre 20 fontos szempontot a fejében tartani, csak néhányat.). A szankciók súlyát is ehhez kell mérnünk. (Ha a legkisebb „vétségért” igen súlyos büntetés jár, a dolognak egy idő után elvész a jelentősége, nem érdemes küzdenie. Ez fontos lenne az iskolában is: nem kellene a szünetbeli rohangálásért egyest, intőt kapnia stb.)

Sokszor nem könnyű megteremteni sem a két szülő, sem a szülők és pedagógusok összhangját. Pedig e nélkül kisebb a siker esélye.

A gyerekeknek szüksége van szervezetszere (belül pont ez hiányzik), szabályozott irányításra!

- Ha betartja a szabályokat, nem kerül bajba.
- Az állandó „készenléti állapot” helyett az energiáit sokkal hasznosabb dolgokra fordíthatja.
- A sokszor jelenlévő belső ambivalenciáját (tanácstalanság, vívódás: melyiket tegyem?) néha kívülről kell eldönteni. Látszólag tiltakozik ellene, de belül inkább megkönnyebbülhet. Egy kis dacolás, ellenkezés után (csak hogy ne érezze magát túl kiszolgáltatottnak) általában meg is szűnik a balhé.

Jutalmazás és büntetés

JUTALOM

Amit a gyerek szeret, aminek örül. (Tárgyakkal is lehet, de vigyázzunk! Persze függ a gyerekek életkorától is.). Leginkább a figyelem, az örvendezés, dicséret, kedvezmények, szeretet ki nyilvánítása a hatékony.

BÜNTETÉS

Amit a gyermek nem szeret. **Figyelem megvonás** (Sokszor nem vesszük észre, de az is a gyerek felé forduló figyelem, ha rászólunk, megszidjuk, hiszen ekkor is vele foglalkozunk! Néha, még ez is „megéri” neki.)

Figyelem megvonás és figyelem elterelés (főleg kisebbeknél jól működik)

„Time out” (ha nagyon zavarja a csoportot, vagy veszélyezteti saját magát vagy másokat).

Az első lépcső, hogy nem vehet részt a tevékenységben, de bent maradhat. A következő, hogy izolálni próbáljuk, keresünk helyet, ahol megnyugodhat. Végül időnként szükség lehet fizikai korlátozásra is (lefogás, átölelés, kicipelés.)

Szeretet megvonás?

Tudom, sokan élnek vele, de vajon tisztában vagyunk-e vele, milyen kegyetlenül rosszul érzi magát ettől a gyermek? Hiszen ő minden vonatkozásban tőlünk függ, egyedül életképtelen, ha nem szeretjük, úgy érezheti, meghal. (Gondolkozzunk el, milyen volt, mikor az első szerelmünk elhagyott.) Szerintem nagyon-nagyon súlyos eset sem igazán indokolhatja ezt a fajta büntetést. Éreztethetjük, hogy haragszunk, elkeseredtünk, nem beszélünk vele egy ideig stb. De a szeretetünket mindig muszáj éreznie.

Itt is igaz, ami általában is: csak az **azonnali** jutalom illetve büntetés a hatékony, az ígéretés nem. („Majd ha hazamegyünk, kapsz ezért.”) Érdemes lenne betartani az **„egyszer mondom”** szabályt. (Tudniillik a gyerekek már szinte érzéketlenné válnak a papagáj módra, százszor ismételt kérésekre, felszólításokra. Ráadásul már a szülő sem bízik önmagában, maga sem hiszi, hogy bármit is el tudna érni. Ezért erőltetül, könyörögve, fenyegetve – ki hogyan – szól a gyermekének.) Meg kell beszélni a gyerekekkel is, hogy mindent egyszer fogunk kérni – úgy, hogy megvárjuk, míg ránk néz, vagyis ránk figyel.

Nagyon fontos a **konkrét** dicséret és a konkrét számonkérés – a dolog súlyának megfelelően. (Ha óriási örvendezést csapunk azért, mert felvette a földről az elszórt dolgait, ha égre-földre dicsérjük valami apróságért, a dicséret is el tudja veszíteni a jelentőségét, nem lesz hiteles, s ezt a gyermek érzi.)

A pozitív megerősítés mindig hatékonyabb, hosszabb hatá-
sú, mint a negatív.

(Ugye milyen evidenciáknak tűnnek ezek a megállapítások, hiszen a saját felnőtt életünkre ugyanezek érvényesek! És mégis hajlamosak vagyunk elfeledkezni róla a gyermekeinkkel való „huzakodás” során.)

CSALÁDI VIDEOTRÉNING

Az eddigiekből is kiderült, hogy a figyelemzavarral, hiperaktivitással kapcsolatos problémák nem korlátozódnak csak a gyermekekre, hanem rávetülnek a szülőkre és a tágabb környezetre is. Kérdés, hogy az érintettek hogyan kezelik a mindennapos nehéz helyzeteket.

Sokszor tapasztaljuk (érezkeljük, vagy a szülők panaszozzák is), hogy a gyerek viselkedése negatív hatással van a szülőkre, testvérek és természetesen a saját maga közérzetére is. A család szinte folyamatosan feszültségekkel, stresszel teli állapotban él. A szülők szinte minden percben gyermekük kiszámíthatatlan viselkedésére összpontosítanak, ugrásra készen várják a váratlan helyzeteket, próbálnak felkészülni rájuk (kevés sikerrel). A gyerek minden figyelmet magának követel – ennek a testvérek isszák meg a levét. A szülők – iszonyatos erőfeszítéseik ellenére – gyakran azt tapasztalják, hogy sem testileg, sem lelkileg nem képesek valódi kapcsolatba kerülni gyermekükkel. (Sokszor szinte az egyetlen kommunikációs mód a vitatkozás.) A tehetetlenségen túl egy sor egyéb negatív érzés állandósul a szülőknél. Már abban is kételkednek, egyáltalán alkalmasak-e a szülői szerep betöltésére. Önbizalmukat végképp elvesztik, feszültté, indulatosává válnak. Vannak, akik ezt ki is mutatják – evvel újabb olajat öntve a tűzre (hiszen a hiperaktív gyermekkel túlfűtöttek, dühödten kommunikálni kész öngyilkosság). Mások próbálják magukba visszagyömöszölni az agresszív indulatokat – akkor is utat talál magának, csak más, rejtettebb formákban.

S akkor még nem beszéltünk a környezet reakcióiról! Mi mindent vágnak a szülők fejébe, hogyan hibáztatják őket. Gyakran a gyerekeket figyelemre sem méltatják.

Másfajta segítségnyújtás (leginkább a viselkedés terápia) általában a gyerek problémás magatartását tekinti kiindulópontnak. Azt feltételezi, hogy a szülők nem tudnak mit kezdeni ezekkel a helyzetekkel, próbálkozásaik rendre meghiúsulnak, a „nevelés csődje” állapot következik be. Ezért a szakemberek igyekeznek mérsékelni a gyerek tüneteit, s arra számítanak, hogy evvel párhuzamosan majd csökkennek a szülők nevelési problémái is.

A videotréning módszernek más a hozzáállása a kérdéshez.

A gyógyítás helyett az **együttműködésre** helyezi a hangsúlyt. A gyerek tünetei helyett a szülő és a gyermek közötti **kommunikáció milyensége** kerül középpontba a mindennapi nevelési helyzetekben. Több figyelmet fordít a **szülők személyes nevelési tapasztalataira**. Az együttes munka során a szülők több támogatást és gyakorlati útmutatást kapnak, amit a tapasztalataink alapján nagyon is igényelnek. A módszer inkább a **szülőkre fókuszál**, megtanítva őket az adott helyzetekben a gyermekkel való jobb együttműködésre.

Nézzünk néhány példát arra, hogy egy hiperaktív gyermek szüleinek milyen kommunikációs módok lehetnek jellemzőek általános szinten.

Sokszor észre sem veszik, hogy maguk is mennyire felgyorsultak, kapkodnak, sietnek.

Gyakrabban emelik meg a hangerejüket, azt gondolva, hogy a gyerek jobban odafigyel, ha hangosabban kérnek, utasítanak.

Egyre sűrűbben adnak utasításokat a gyerekeknek akkor is, mikor pedig teljesen megfelelően viselkedik.

A szülők félnek a gyermekük feletti kontroll elvesztésétől, ezért egyre erőteljesebben „írják elő”, hogy milyen viselkedést várnak.

Sokszor szinte kizárólag negatív reakciókkal irányítanak. Ez a negatív szülői hozzáállás a kényszerek hatására alakul ki: a szülők elbizonytalanodnak saját természetes, pozitívabb nevelési szokásaikban (amit a testvéreknél alkalmazni tudtak).

A szülők annyira szeretnék végre megoldani a problematikus viselkedést, hogy már nem tudják a gyermeküket követni.

A szülők már előre rettegnek, milyen szörnyűségek következnek be, ha a gyerekük feltűnik valahol.

Most próbáljuk meg a családi videotréning alapelvei, viselkedésmintái alapján a **specifikus jegyeket megkeresni, valamint a változtatásokon keresztül az eredményességet is bemutatni.**

Kezdeményezés és fogadás

Egymás felé fordulás

A hiperaktív gyerekek túl sűrűn történő kezdeményezései miatt a szülők már nem nagyon figyelnek oda a gyerekekre. Ha a szülők ezt újból megteszik:

- *elindulnak az egymást erősítő pozitív interakciók;*
- *„tükör” hatásként a gyerek is egyre jobban figyel a szülőre;*
- *képesekké válnak a kezdeményezések fogadására.*

Szemkontaktus

A viharos, impulzív viselkedése, hiperaktivitás miatt a gyermek gyakran kimarad a szemkontaktusból. Ha minden alkalommal szemkontaktust létesítünk vele:

- *a gyerek érzi, hogy a másik személy követi őt;*
- *ez az első lépés afelé, hogy a gyermek figyeljen a felnőttre;*
- *ha a felnőtt megszerzi a gyerek figyelmét, megindulhat egy valódi interakció;*
- *megnő a nyugodtabb, lassabb kommunikáció lehetősége is.*

Barátságos arc, hangszín és hozzáállás

A hiperaktív gyerekek családjában a hangulat általában megromlott, igen feszült. Ha a hangos, fenyegető stílus helyett nyugodtabb, barátságosabb módon kezd a szülő kommunikálni:

- *halkabb beszédre jobban odafigyelnek, mint a megszokott hangosra;*
- *a szülők újra megtanulnak csevegni, beszélgetni,*
- *ha a gyerek kezdeményezéseit barátságosan fogadják, játszani is másképp tudnak,*
- *a gyerek számára a szülők viselkedése kiszámíthatóbbá válik (nem jelent állandó fenyegetést).*

Kezdeményezések követése

Gyakran elhalványul a szülők azon ösztönös törekvése, hogy a gyermeküket kövessék, megerősítsék a kezdeményezéseit. Ha erre – a képek segítségével – fel tudjuk hívni a figyelmüket:

- a szülők rájönnek, hogy a gyerekek nem minden kezdeményezése eredményez „zűröket”,
- ha pozitívan fogalmazzák át kezdeményezéseit, ők maguk is másképp tekintenek a gyerekre,
- megváltozhat a szülőnek az az alapérzése, hogy: „nincs semmi hatásom a gyerekemre”,
- a gyerek irányítása rendezettebbé, hatékonyabbá válik.

Megnevezés és megerősítés

Ha a szülők megtanulják megnevezni gyerekük viselkedését:

- a nagyobb feladatok a megnevezés által kisebb részekre oszthatók, így a gyerek számára is világosabbá válik, struktúrárt nyújt.
- Vagyis a gyerek is megtanul követni,
- A gyerek úgy érzi, figyelnek rá, támogatják;
- Ha a gyerek jó kezdeményezései hangsúlyt, megerősítést kapnak, akkor mind a szülő, mind a gyermek szívesebben marad benn a kapcsolatban, csökkennek a feszültségek.

Minden nevelési helyzetben előforduló kérdés: mi a helyes egyensúlya a szülői vezetésnek, irányításnak illetve a kezdeményezések követésének. Ez hiperaktív gyerekek esetén még élesebben merül fel, hiszen a szülők úgy gondolják, minél határozottabban kell irányítani (s közben leszoknak észrevenni, figyelembe venni a gyermek kezdeményezéseit).

A videotréning tapasztalata az, hogy ha a nevelés teljes mértékben független a gyerek kezdeményezéseitől, akkor a gyerek egyáltalán nem hallgat a szüleinek.

Ha a szülők olyan kérdéseket tesznek fel, melyek a gyerek követe között merülnek fel, a gyerekek ezekre figyelnek és reagálnak.

Ha a gyereket intenzíven követik, a gyerek nyugodtabb lesz, jobban hallgat a szülőkre, jobban tud koncentrálni, több időt tölt egy tevékenységgel.

Kölcsönhatás a családban

Körkörös kommunikáció

Ezekben a családokban a közös tevékenységeket többnyire már nem is tudják élvezni, annyira feszültségekkel terhes a légkör. Pedig ha ez javul:

- a családtagok egymással többet foglalkoznak;
- a testvéreknek jobb lesz a viszonya a hiperaktív gyerekekkel;
- a hiperaktív gyermek is jobban megtanul másokra figyelni;
- érezhetően javul a hangulat.

Egyenlő sorra kerülés

Ha a szülő odafigyel, hogy mindenki sorra kerüljön:

- lehetővé teszi, hogy ne csak a hiperaktív gyerek legyen középpontban, hanem mindenki sorra kerüljön;
- egyenlőbben osztja el a feladatokat az apa és az anya között;
- mélyíti és békésebbé teszi a kapcsolatokat.

Párbeszéd

Ha lehetőség van párbeszédre, s ennek hangneme kellemes:

- Közelebb hoz a gyermekhez;
- A család más tagjait is bevonja a közös tevékenységbe;
- Több szófogadó, és kevesebb aktív (ellenálló, provokáló) viselkedést okoz.

Most, hogy a végére értünk (tényleg a végére értünk? Nem, soha nem lehet a végére érni!) még mindig lesz olyan kérdés, amire nem kapunk választ. Sok a bizonytalanság. Ez nemcsak a hiperaktívnak mondott gyerekekkel van így. De talán átélhetőbbé teszi a helyzetet ez a szülői megfogalmazás: „Ennyi energiával, amit ez az egy fiam követel tőlem, szerintem öt másik gyereket felnevelhettem volna”. Igaz lehet. Úgy gondolom, annál nagyobb öröm, büszkeség tölthet el minket, amikor felnő, s látjuk, milyen jó ember vált belőle. Úgy érezhetjük (szülők, pedagógusok, szakemberek), nekünk is részünk volt abban, hogy nem „kallódott el”, hanem megtalálta önmagát, használni tudja készségeit, látó, halló, érző emberré érett. S ha ő is elgondolkodik, talán ezt mondja: „Mi segített nekem? Hogy szerettek, elfogadtak, hittek bennem s nem hagytak magamra.”

Makra Judit

Ajánlott irodalmak:

- Cordula-Neuhaus: *Hiper- és hipoaktivitás, figyelemzavar*, Kairos Kiadó
 László Zsuzsa: *Az örökmozgó gyerek*, Fimota Bt, 1996
 Rogge, Jan-Uwe: *Kell a gyerekeknek a korlát*, Park Kiadó, 2003
 Szűcs Marianna: *Esély vagy sorscsapás?* Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003
 Vekerdy Tamás: *Kicsikről nagyoknak*, Park Kiadó, 1996
 Wender, Paul: *Hiperaktív gyerek, serdülő és felnőtt*, Medicina, 1993

Katarzis nélkül

S. K. TÖRTÉNETE

S. K. kegyelmet kapott a köztársasági elnöktől. Valljuk be, sokan csak reménykedni mertek ebben, és legalább annyian várták az ellenkezőjét is. A sajtó 2002 óta folyamatosan foglalkozik K.-val, neve és története néhány nap alatt lett ismert egy egész ország előtt. A nevelőapját álmában fejbe lövő tizennégy éves lány esete persze megosztotta az országot, nagyon eltérő a megítélése annak, amit tett, és annak is, hogy ez mennyiben fogadható el „megoldásként”.

K. története nagyon szomorú, de nem mondhatnánk különlegesnek, legfeljebb az emeli ki a hasonló élettörténetek közül, hogy „lázasága” országos hírnevet és vitát provokált. Miközben nyilvánvalóan esélytelennek látta saját maga és családtagjai védelmét, azt nem fogadhatjuk el, hogy a bántalmazó megölése – önbíráskodás – lehet a megoldás. Sokkal inkább az a kérdés, hogy miért fajultak, fajulhattak idáig a dolgok, mi történt illetve nem történt ebben az ügyben, ami megelőzhette volna a gyilkosságot.

Az ember nehezen szabadul az érzéstől, hogy az elnöki kegyellemmel az államhatalom igazából nem is a cselekményre vagy az elkövetőre reagált, hanem a végzetes tettig vezető hosszú út számtalan hibáját, mulasztását, visszasságát próbálta kompenzálni. Olyan hibákat és mulasztásokat, amelyeket döntően az államhatalmat képviselő hivatalok és tisztviselők követtek el. Kérdés persze, hogy ez tudatos döntés volt-e, illetve milyen befolyást gyakorolt erre a döntésre a családon belüli erőszakról el nem készült és sokféle vitát kiváltott jogszabálytervezet és azok a civil aktivisták illetve nővédelmi szervezetek, akik vállaltan „kijárták a kegyelmet”.²

Megkerülhetetlen a kérdés: vajon itt kizárólag egyes emberek hibáiról, mulasztásáról, tudatlanságáról van-e szó, vagy ők is másfajta tehetetlenségek okán voltak statisztái ennek a végzetes eseménysorozatnak?

Vajon az államot képviselő tisztviselő, az önkormányzat által fenntartott szolgáltatások dolgozói mennyiben tekinthetők önálló akarattal, döntési jogkörrel bíró személyeknek – és mennyiben csavarok csupán egy olyan gépezetben, amelyet hatalmas összegekért tartanak fenn, s amely úgy tűnik, éppen arra a célra a legkevésbé alkalmas, amire létrehozták? Hogyan történhetett, hogy egy családban, amely ráadásul nagyon is „szem előtt van”, ilyen viszonyok uralkodjanak éveken keresztül, hogyan lehetséges, hogy soha senki nem akadt, aki hatalmával és tudásával okosan élve legalább segíteni próbált volna, de legalább a jogszabályokban meghatározott módon a kötelességét teljesítette, illetve ennek lehetetlensége esetén ezt jelezte volna?

Hogy ezt megértsük, meg kell próbálnunk időrendben szemlélni a történeteket; meg kell próbálnunk legalább képzeletben bejárni annak a gyötrelmes útnak néhány állomását, amit K. és súlyos rákbeteg édesanyja, Gizella jártak végig.

Nem lesz kellemes utazás. Ám a történetekből bűn, sőt megengedhetetlen hiba nem levonni a tanulságot a hatalomnak, és képviselőinek pedig esélyt sem szabad adni, hogy elbújjanak a felelősség elől.

SE SZEMTANÚ, SE TÁRGYI BIZONYÍTÉK

Gizella és Vilmos 1992-ben ismerkedtek meg, és talán egyhónapi ismeretség után össze is költöztek. Gizella, K. édesanyja, akkor már elvált asszony volt,

nagyfia és akkor négyéves kislánya közül az utóbbit – ő volt K – ítélte neki a bíróság egy „szokásosan huzavonás” válóper után.

Vilmos nagydarab, nagyhangú ember volt, meglehetősen sajátos életrajzzal és életstílussal, Gizella azonban örült,

hogy az otthontalanság és a hányódás évei után végre valahová befogadják, otthona és párja van. Talán még egy kicsit férfiasnak is tartotta, hogy Vilmos – utólag már az asszony sem emlékezett az első esetre – időnként rásóz egyet, ha valamiért elégedetlen.

¹ Noha mindenki ismeri az érintett lány teljes nevét a sajtó jóvoltából, ezzel is jeleznénk egyet nem értésünket a sajtóetikai vétség miatt. (A szerk.)

² Dr. Morvay Krisztina mondta ezt II. 15.-én egy gyermekek elleni erőszakról szóló konferencián. (A szerk.)

Fontos lenne jóval többet tudnunk arról, hogy mi késztet arra valakit, hogy egy alig ismert emberrel összekösse az életét és az intő jeleket elhessegetve vele maradjon akkor is, amikor már régen gyanakodnia, illetve menekülnie kellene. Ahány élet annyi magyarázat, de úgy tűnik, sok bennük a közös vonás. Arról is tájékozódni kell, hogy mitől válik valaki olyan „erős emberré”, aki fizikai erőfőlényével visszaélve tud csak kommunikálni, ellentmondást nem tűrően eldönteni vitákat. A háttérben itt is a szocializáció, a gyerekekről nehézségeit kell keresni, mert „véletlenül” nem lesz senkiből bántalmazó, pasáskodó agresszor. Vilmos előéletéről nem tudunk, annyi azonban bizonyos, megszokta és megszokhatta, hogy következmények nélkül teheti amit indulatai kiváltanak, senki nem állítja meg. Az idő múlásával és anyagi helyzetük romlásával pedig az ütlegek egyre gyakoribbak és súlyosabbak lettek. Gizella azonban túrt. Úgy tűnik meg sem fordult a fejében, hogy bárkitől is segítséget kérhetne, esetleg nem bízott a segítőkben, vagy csalódott bennük...

1996-ban jött el először a pillanat, amikor Gizella élete forgott veszélyben. Történt pedig, hogy visszautasította a férfi közeledését, Vilmos azonban teljesen kikelt magából, szerinte férfiúi mivoltában alázták meg. Egy tetőléccel úgy megverte Gizellát, hogy elveszítette az eszméletét. Mentőt kellett hívni hozzá, és a kórházban kötött ki. A jelenetet szinte elejétől végignézte az akkor nyolcéves K. is.

Gizella ekkor találkozott először a hatóságokkal. A kórházban sérülései láttán feljelentést tettek súlyos testi sértés miatt, ismeretlen tettes ellen. Amikor a rendőrség kihallgatta, Gizella már azt vallotta, hogy a boltba menet egy számára ismeretlen férfi támadta meg, és hagyta így helyben. Az előírt idő elteltével, miután a tettes nem került elő, megszüntették az eljárást. A határozat ellen senki nem fellebbezett.

Józan ésszel nehéz elképzelni, hogyan hihette el a rendőrség Gizella sztoriját. A hirtelen támadás és a szisztematikus, kitartó ütlegetés okozta sérülések között annyira jellegzetes, első látásra felismerhető különbségek vannak, amelyekkel minden orvosnak és minden rendőrnek tisztában kellene lennie. Vajon meg-

nézte-e az ügy vizsgálója Gizella sérüléseit? Megnézte-e orvosszakértő azokat? Ha nem, vajon miért nem? Ha igen, hogyan vehették komolyan, amit mond? Vajon megláthatta-e az orvos és a rendőr, ha ilyen típusú képzésben ma Magyarországon nem részesülnek?

Igen nehéz elhinni azt is, hogy ez az ilyen szituációban teljesen járatlan nő soha nem keveredett vallomása során olyan ellentmondásokba (személyleírás, az ütlegetés részletei stb.), amik hallatán legalábbis kétségek támadhattak volna afelől, hogy valóban az igazat mondja. Gyakori tapasztalat, hogy egyszerűbb elhinni a valószínűtlen verziót és a ma sokszor cinikusan hivatkozott „személyiségi jogok védelme” is könnyű megoldást kínál.

Legyünk azonban igazságosak. Amikor sem szemtanú, sem tárgyi bizonyíték nem áll a rendőrség rendelkezésére, egy állításai mellett következetesen kitartó sértett – aki ráadásul nem kötelezhető arra, hogy hozzátartozóját bűncselekménnyel vádolja – vallomását előbb-utóbb el kell fogadni. Márpedig ebben az időben K. mellett Gizella legközelebbi hozzátartozója az élettársa volt. Milyen ördögi dolog, hogy egy eljárásjogi szabálysiet a valódi bűnös segítségére...

E momentumnak csupán egyetlen világos pontja van: kétség sem fér hozzá, hogy a kórházi vizsgálat és a rendőrségi kihallgatás között eltelt néhány napban ki beszélt rá Gizellát a hamis vallomás megtételére. Teljesen világos, kitől félt annyira, hogy még a rendőrség előtti kitartó és következetes hazudozást is vállalta az igazság elmondása helyett.

Gondolkodjunk el egy kicsit azon: egy nyolcéves kislányban, aki éppen elég intelligens volt ahhoz, hogy megértse a dolgok lényegét, vajon miféle felismerésre vezethetett az, hogy az előtte lejátszódó rettenetes jelenet mindenféle következmény nélkül maradt? Ép ésszel, józan logikával lehet-e mára gondolni, mint hogy K. előtt már ekkor világos volt: édesanyja kiszolgáltatott, őt sem tudja megvédeni, *senkire nem számíthat, és senki nem fogja megvédeni őket.*

KUTYAKORBÁCS

Magyarországon a hivatal, a hatóság hamar elveszíti a türelmét és válik arrogánsná akkor, amikor úgy érzi túlságosan

erős a hozzáforduló kliens érdekérvényesítő képessége, ha a jogait ismeri, vagy szeretné megismerni, de akkor is, ha éppen gyengesége okán kiszolgáltatott. Ennek okai jól tettenérhetők, nyilván a felkészítés, az ellenőrzés és transzparencia hiánya meghatározó. Saját életében sem élheti, élhette át gyakran azt, hogy személyiségét, szükségleteit figyelembe veszik, jogait tiszteletben tartják, miért tené hát ezt ő másokkal szemben. A család többször is költözött, életük egyik állomása Vilmos szüleinek háza volt Balatonfüreden. Itt ismerkedtek össze Tóni bácsival, aki 56-os disszidensként került külföldre, hogy aztán idősebb korára hazatelepüljön. Az öregúr összebarátkozott K.-val, akinek hamarosan afféle nem hivatalos „keresztapja” lett. Miután látnia kellett, hogy Vilmos az udvar közepén pofozza fel Gizellát, vagy parancsot ad neki a kutyakorbács előkerítésére akkor, amikor K. a megbeszéltnél későbbben érkezett haza, nem lehettek kétségei afelől, hogy fogadott keresztlánya milyen környezetben tölti a napjait.

Amikor a tőle kapott kölcsönből 2001 augusztusában Vilmosék a távoli, Drávamenti Tótújfaluba költöztek és kocsmát nyitottak, továbbra is tartotta a családdal a kapcsolatot. És K. egyre riasztóbb dolgokról számolt be az öregúrnak azon ritka alkalmakkor, amikor tudta: nyugodtan beszélhet, senki nem hallgatja ki őket. Alighanem ő volt az első, akiben gyökeret vert a felismerés, hogy itt bizony egy igazi tragédia zajlik – s talán egy még nagyobb készül. És mindenképpen ő volt az egyetlen, aki legalább megtette azt a keveset, amit megtehetett. A hatóságokhoz fordult.

Helyben, Füreden már megpróbált lépni K. ügyében a gyámhatóságnál, de nem sok eredménnyel. Bár K. is késznek mutatkozott beszámolni az életük folyásáról az erre illetékes tisztviselőnek, sőt, K. osztálytársai is hajlandók lettek volna segíteni, a nagy dőcögve meginduló folyamat valahogy mintha egy láthatatlan, de annál mozdíthatatlanabban álló – falba ütközött volna. A hatóság szerint nem gyűlt össze elegendő bizonyíték ahhoz, hogy eljárást kezdeményezhessenek.

Ne legyünk azonban sem egyoldalúak, sem igazságtalanok. A hatóságok nem mindig azért maradtak tétlenek, mert K.

ügye közönyös vagy tudatlan emberek kezébe került.

Az öregúr, miután K.-ék Tótújfaluba költöztek, módszeresen látott a dolognak. Először is leírta mindazokat a gondolatokat, amelyek már hosszú ideje nem hagyták nyugodni, és amelyek részben bizonyosságban, részben sejtésekben öltöttek testet. A leginkább evidens megoldást választotta, a rendőrség mellett döntött.

2001 novemberének elején Tóni bácsi egy délelőtt felkereste a barcsi rendőrkapitányságot. Ezt a lépést is előkészítette, nem bízta a véletlenre, hogy kit keres meg K. ügyével. A bűnügyi osztály vezetőjével és azzal a rendőrtiszttel találkozott, aki a gyermek-és fiatakorúakkal kapcsolatos ügyekben nyomozott.

Felolvasta nekik mindazt, amit az előző pár napban papírra vetett. A két férfi figyelmesen hallgatta őt, és kétsége sem lehetett afelől, hogy komolyan veszik. Vajon tényleg komolyan vették-e? Szinte teljesen biztosak lehetünk abban, hogy igen – bár az öregúr mindig adott egy kis esélyt annak a lehetőségnek, hogy távozása után az emberek egymásra néznek, és néhány meszelő mozdulatot tesznek a homlokuk előtt ...

Világosan közölte a hatósággal, hogy K. többszörösen veszélyeztetett gyermekként nap mint nap a pokol bugyrait járja meg kegyetlenkedő nevelőapja miatt. Vilmost minden emberi érzésre képtelen vadállatnak, Gizellát pedig kényszerűen hallgató cinkosként és áldozatként egyaránt jellemezte, aki sem eddig nem volt, sem a továbbiakban nem lesz képes arra, hogy megvédje a lányát, vagy befolyásolja szenvedéseik okozóját.

Az öregúr azt javasolta, hogy készítse nek környezettanulmányt, vizsgálja meg pszichológus K.-t, és emeljék ki végre ebből a pokolból, mert ami ott történik, annak csak tragédia lehet a vége.

Első reagálásuk meglepő módon mégsem az volt, hogyan kezdjenek a dologhoz. Feltették a kérdést Tóni bácsinak: feljelentésnek szánja-e mindazt, amit felolvasott. Ebben az esetben ugyanis figyelmeztetniük kell a hamis vád tilalmára.

A jóindulatú figyelmeztetés után a helyzet azonnal egyértelművé vált az öregúr számára. Ha alaptalannak bizonyul mindaz, amit állított, keményen megütheti a bokáját. Afelől kétsége sem

volt, hogy Vilmos egy megszüntetett eljárás után azonnal – és valószínűleg sikeresen – jelentené fel a hamis vád miatt.

Tóni bácsi itt bizonytalanodott el először.

Rövid gondolkodás után azt válaszolta: nem feljelentésnek szánja, amit leírt, csupán bejelentésnek. A bejelentés eljárási jogi helyzete és tartalma enyhén szólvá is problémás – a gyakorlatban pedig a „nesze semmi, fogd meg jól” kategóriájába tartozik. Nem készült jegyzőkönyv, még csak feljegyzés sem arról, ami ezen a délelőttön jutott a rendőrség tudomására.

És intézkedés sem történt. Még olyan szinten sem, hogy legalább elkészítsenek egy környezettanulmányt vagy tájékoztassák a gyermekjóléti szolgálatot, gyámügyet, noha ez törvényi kötelességük.

Játsszunk el egy pillanatra a gondolat: vajon mi történik, ha Tóni bácsi mondjuk egy küszöbön álló bankrablásról számol be ugyanennek a két rendőrnek, ugyanolyan pontossággal megnevezve a helyszínt, a személyeket és a törvényszegés gyanúját alátámasztó adatokat, mint ahogy azt K. esetében tette?

Legcsekélyebb kétségünk sem lehet afelől, hogy a két rendőrtiszt azonnal nagy erőket riadóztatva rohant volna a helyszínre, és készek lettek volna akár életüket is kockára téve megelőzni a készsülő büntényt, és elfogni a tetteseket ...

A családon belüli erőszak és a gyermekek bántalmazása minden jogszabályi előírás ellenére sem volt és ma sem könnyű vizsgálódási terület, hiszen olyan személyközi viszonyokat kell feltárni, a családi intimitásba belépni, amire a szakemberek többsége ma sincs felkészülve és jelentős nehézséget is okoz számukra a dolog technikája, módja is. Ez azonban nem menti fel azokat, akik ezzel súlyosan megszegik a törvényt, és ilyen módon maguk is hozzájárulnak a bűncselekmény megvalósíthatóságához. Az is érthető, ha el nem is fogadható, hogy nehezen mondják ki rendőrök, pedagógusok, védőnők, orvosok, hogy nem tudják hogyan kell ezt a dolgot csinálni, maguk is segítségre, képzésre szorulnak e téren.

NEM MARAD SEMMI NYOM

Még csak azt sem állíthatjuk, hogy a rendőrség közönyös vagy elutasító lett volna. A bűnügyi osztályvezető még arra

is hajlandó volt, hogy kémfilmekbe illően konspirált módon „megnézze magának” Vilmost. Erre egy későbbi időpontban, a barcsi postán került sor, amikor Tóni bácsi az éppen aktuális gyorssegélyt utalta át Vilmosék számlájára. Ráadásul a sors különös szeszélye folytán Vilmos éppen a rendőrtisztet kérdezte meg afelől, merre van a pénztár...

Jó tanácsban sem volt hiány. A rendőrök azt tanácsolták a keresztapának, hogy keresse fel az illetékes körjegyzőt, és mondja el neki is azokat a dolgokat, amiket velük közölt. Az öregúr rendőrségen tett látogatásának egyetlen előre mutató eredménye volt csupán: megígértették vele, hogy rábeszéli K.-t és Gizellát, hogy menjenek be a rendőrségre, és tegyenek feljelentést.

Tóni bácsi még aznap délután tiszteletét tette Tótújfalu illetékes körjegyzőjénél is. A jegyző asszony igen jó benyomást tett rá: együttérzőnek és segítőkésznek mutatkozott. Szavaiból, reagálásából egyértelműnek tetszett, hogy nem ismeretlen számára K.-ék problémája, és szívből sajnálja a Vilmos házában szenvedőket.

A következő mondatával azonban ugyanúgy a hamis vád veszélyeire figyelmeztetett, mint ahogyan a rendőrök is tették. Ugyanúgy megígértette, hogy Tóni bácsi rábeszéli K.-t vagy az édesanyját, hogy tegyen bejelentést az önkormányzatnál.

Az öregúr látogatásának, az általa elmondottaknak ezúttal sem maradt semmi nyoma.

Tanulságos és jellemző, hogy végső soron minden hatóság egyformán reagált a keresztapa bejelentésére. Azt kérték, hogy K. – akár egyedül, akár édesanyjával – menjen be személyesen, és mondja el ugyanazokat, amiket Tóni bácsi. Ez súlyos szakmai hiba volt, mert jelzés esetén akkor is ki kell vizsgálni egy bejelentést, ha az később alaptalannak bizonyul. Más kérdés, hogy külföldön arra is tanítják a szakembereket, hogy a bejelentőt hogyan lehet megfelelő módon kikérdezni, hogy eldönthessék, mennyire valószínű, életszerű a történet. Kiskorú veszélyeztetettsége esetében azonban nincsen mód mérlegelésre, lépni kell.

A dolog teljes abszurdításának megértéséhez le kell fordítanunk a szituációt

közérthető magyar nyelvre. Ezek szerint az államhatalom képviselői egy, a törvény szerint teljesen cselekvőképtelen gyermek akarától tették függővé, hogy élnek-e a kezükbe adott hatalommal. Ez esetben ráadásul egy olyan gyermek intézésére vártak, akiről alaposan feltételezhető, hogy nem mozoghat szabadon és meg van félemlítve, csakúgy mint az édesanyja. ...

Hihetetlen, de úgy látszik, az sem tűnt fel a szerveknek, hogy Tóni bácsi bejelentéseiben kivétel nélkül köztörvényes bűncselekmények körvonalazódnak, amelyek üldözését hivatalból kell kezdeményezniük. Nem arról van tehát szó, hogy bárkinek a „startengedélyére” lett volna szüksége a rendőrségnek, az önkormányzatnak vagy a gyámhatóságoknak.

A hatóságoknak semmiféle dilemmát nem jelenthetett az a szituáció, amikor egy tizenegyedik évét be sem töltött gyermeket éjjel kettőkor még a kocsmában dolgoztattak. Márpedig K.-val ez történt – nem egyszer, nem kétszer.

Ez önmagában kimeríti a kiskorú veszélyeztetésének büntetést, köztudomású volt, és nem lehetett még csak kérdéses sem az elkövető személye. Mégsem történt semmiféle intézkedés a megakadályozására és az elkövető felelősségre vonására.

Ugyancsak nem lett volna szükség külön nyomozásra ahhoz, hogy a Kitti hátán és karján sorozatosan feltűnő, világosan észlelhető sérülésekről kiderítsék, honnan és kitől erednek. Márpedig ezek a sérülésekkel rendszeresen találkoztak azok a tanárok, akik a K. által látogatott iskolában tanítottak. A leghalványabb kétségeik sem lehettek afelől, hogy ütlegeléstől származnak. Mégsem történt semmi.

Végül K. és Gizella – utólag kimondhatjuk – halált megvető bátorságról bizonyosságot téve bementek a rendőrségre. A rendőrségen nem mondtak semmi olyasmit, ami miatt eljárást lehetett volna indítani. Nyoma a dolognak megint nem maradt, legalábbis a rendőrségi aktákban nem.

A két nő testen annál inkább.

Amikor Vilmosnak fülébe jutott a dolog – mert azért a saját „hírszolgálatát”

neki is megvolt – nagy verést kapott K. is, Gizella is. Nemcsak a kedvüket akarta elvenni a további feljelentősdítől, hanem világosan értésükre adta, hogy legközelebb nem élnek túl, ha ilyesmit merészelnék.

A telefonban K. elmondta keresztapjának, amikor legközelebb felhívta.

Tóni bácsi pedig Kittivel és anyjával együtt elgondolkodhatott azon, hogy *megtették amit a hatóságok kértek*, mégis helyzetük nemhogy jobb lett, de még rosszabbodott is.

Fenntartásokkal, de fogadjuk el, hogy a rendőrség döntése arra nézve, hogy nincs ok eljárás indítására, ez alkalommal megalapozott volt. Ám nem jött a környezettanulmányt lefolytató védőnő, gyermekjóléti szolgálati munkatárs, vagy önkormányzati tisztviselő és az iskola sem kapott kérdést arról, milyennek ítélik meg a gyerek helyzetét.

TÖBBMŰSZAKOS RABSZOLGAMUNKA

Gizellát 2002 januárjában műtötték először, utána műtétek sorozata következett. Ebből egyenesen következik, hogy jóval többet volt a kórházban, mint otthon. Márpedig valakinek el kellett látni Vilmos mellett a házciseléd szerepét, s ha már Gizellára nem lehetett számítani, ott volt K. A kislány, hogy többműszakos rabszolgamunkás lehessen, magántanuló lett.

A magántanulóság, egyike a számos jogintézménynek, amely megfelelő előkészítés és kellően gondos szabályozás nélkül került a lehetőségek közé. A törvény szerint a tanuló alanyi joga, hogy magántanuló lehessen, a kapcsolódó miniszteri rendelet szerint azonban ennek a szülő döntése alapján van helye. A sokféle jelzés alapján az Oktatási Minisztérium ígérete szerint jóval alaposabban vizsgálják az elmúlt két évben a magántanulói jogviszonyt, mert sok nyugtalanító jelenséggel lehetett találkozni. Sok helyen az iskola éppen azoktól a gyerekektől akart ilyen módon megszabadulni, akiknek a legnagyobb szükségük lett volna a pedagógusok, közösség segítségére, míg máshol a szülők számára kínált ez a lehetőség egerutat, ha nem akarták, hogy gyerekekük szem előtt legyen, vagy nem ra-

gaszkodtak a kötelező közoktatásban való részvételhez.

K. „magántanulósága” gyakorlatilag abból állt, hogy egész nap az időközben született hűgára vigyázott, vagy pedig nevelőapja kocsmájában dolgozott. A kislány egy hatszáz lelkes falu kocsmájában szolgált fel és mosogatott sokszor késő éjjelig, amikor még tizenéves sem volt. Közben verték és fogdosták. A tanulmányi eredménye drasztikusan leromlott. Egy ilyen kis faluban erről csak az nem tudott, aki nem akart tudni róla. Mégsem történt az égvilágon semmi, sőt az iskola igazgatója támogatta ezt a lépést, és az ellátórendszer ismét néma maradt. Kizárt, hogy a beteg anya és a 3 év alatti kisgyerek miatt ne találkoztak volna gyakran a háziorvossal és a gyermekorvossal, akiknek úgyszintén kötelességük lett volna jelenteni a tapasztaltakat, és a védőnővel együtt jelezni, hogy ha másért nem, de a betegségre tekintettel fokozott támogatásra van a családnak szüksége.

Itt nem lett volna szükség még környezettanulmányra sem, nem kellett volna arra várni, hogy K. vagy az anyja bejelentést tegyen. *Az éjjel egykor a kocsmában felszolgáló gyermeklány puszta megpillantása is szabályszerű tettenérést jelentett volna!*

A hatóságok és szolgálatok tétlenek maradtak, a jelzéstől eltelt 10 hónapban is, addig míg K. meghúzta a rabszót.

Ez a tíz hónap sajnálatosan jó példája annak, hogy *a magukra hagyott emberek nehezen döntenek helyesen, vagy egyáltalában bárhogyan, sokkal inkább sodródnak az eseményekkel.*

A helybeliek egy fokkal talán megértőbbek is lehetnek volna K.-val és édesanyjával, de ne feledjük: ez nem olyan szituáció, amit hétköznapi élethelyzetekhez szokott egyszerű falusiak kezelni tudnak. Tótújfalun ez a család még meg sem melegegett, idegennek számítottak, az emberek túlnyomó többsége nem is tudta magában hová tenni őket. Ők itt senkije nem voltak senkinek sem, jöttek valahonnan, és alaposan feltehető volt, hogy ugyanígy továbbállnak valamikor, valahová. Ennek ellenére akadtak, akik – nyil-

ván komoly belső vívódások után – lelkiismeretük parancsának eleget téve segíteni próbáltak.

Ők a bevált utat követve a jegyzőhöz fordultak, aki a községben a gyámhatósági feladatokat is ellátta. A körjegyző asszony tehát már nemcsak az önkéntes keresztapa bejelentésére volt utalva, egyéb forrásokból származó információi is voltak K. helyzetét illetően. Ugyancsak tudomása volt arról, hogy még a magántanulói státus előtt mennyi hiányzást szedett össze a kislány az iskolában, és tudta azt is, hogy ezzel egy időben mennyire leromlott a tanulmányi eredménye.

Alig hihető, hogy a jegyző asszony, aki – maga is családanya lévén – ezt megelőzően oly együtt érzőnek és megértő-

nek mutatkozott, később tökéletesen érzéketlenné és lelkiismeretlenné vált volna. Őt nem az érdektelenség bénította meg, hanem ennél sokkal rosszabb: a bizonytalanság.

A lakócsai székhelyű körjegyző azóta már biztosan elszámolt lelkiismeretével, már ami K.-ékat illeti. Csak remélhetjük, tisztázta magában, ha még egyszer ilyen helyzetbe kerülne, mit csinálna másképpen.

A leginkább érthetetlen megint csak az, hogy az államhatalom miért volt ennyire következtelen és bizonytalan. Miért vártak itt is szinte rögeszmésen arra, hogy K. vagy édesanyja tegyen személyesen bejelentést? És amikor ez végvalahára megtörtént, miért vették tudomásul, hogy pár nappal később ugyanők

azt kérik: ne indítsanak semmiféle eljárást?

Örök rejtély, hogy egyes jogintézmények miért rögződnek pillanatok alatt (legtöbbször pontatlanul) egy országnyi ember tudatában, mások pedig miért nem tudnak nemzedékek során át sem gyökeret verni a köztudatban.

Kiskorúra vonatkozó bejelentés esetén ugyanis *nem lehet feljelentést visszavonni*, ilyenkor az eljárást hivatalból le kell folytatni.

A feljelentőt sok mindenre figyelmeztetik, sokszor el is bizonytalanítják, arra azonban *soha*, hogy feljelentését a későbbiekben nem lesz módja visszavonni. Vagy másképpen, nem segítik azzal, ne aggódjon, nem kell fenyegetett magán-

emberként vállalnia a bejelentő szerepét, a hatóság hivatalból lép.

Amikor egy pumpával való verés után keresztapja tanácsára K megint csak haladéktalanul elment a jegyzőhöz – semmi nem történt.

Alig hihető, hogy egy gyermeklány bőrén nem voltak nyomai egy ilyen ütlegetésnek, kísérlet sem történt azonban arra, hogy orvosi láttelelet vegyenek fel. Maradt-e egyáltalán írásos nyoma K. „meghallgatásának”?

Nem valószínű, mert egy-két nappal később már édesanyjával együtt mentek be a jegyző asszonyhoz, és az eljárásból megint nem lett semmi.

Ha úgy vesszük, a hatóság teljesítette kötelességét. *Meghallgatta* a gyermek panaszát...

CSŐRE TÖLTVE

K. nevelőapja a fegyvermániás férfiak csoportjába tartozott. Az önmagáról mások előtt kialakított kép szerinte azzal volt teljes, hogy tudják róla: imádja a fegyvereket, és gyűjti is őket. Azzal viszont többször dicsekedett, hogy ha a házában lehámozna a falat, sem találnának a – természetesen engedély nélküli – fegyvertartásra semmiféle bizonyítékot.

K.-nak a 2002. augusztus 31-ére virradó éjszakán nem volt szüksége „falhámozásra” ahhoz, hogy megtalálja nevelőapja 8 mm-es pisztolyát. A fegyver a ruhászekrény egyik polcán volt, az összehajtogatott ruhák alatt. Vilmos mindig csőre töltve rakta oda.

Vilmos az utolsó napon – miután elverte mind a két nőt, és még szinte hajnalban is takarított velük – valószínűleg szilárdan elhatározta, hogy megvárja a takarítás végét, bármilyen késői órán lesz is az. A szobájába vonult, és a számítógépén egy második világháborús interaktív játékkal szórakozott.

Talán túlzottan beleéltte magát a küzdelembe, vagy egyszerűen csak fáradt volt, de egy idő után elálmosodott, ledőlt és elaludt. Előtte azonban megparancsolta, hogy K. és édesanyja addig nem mehetnek aludni, amíg nem végeztek a takarítással. A két nő akkor már harmadik napja alig aludt valamit.

A szobában gépiesen takarító K. néhány perccel később találta meg a pisztolyt.

Későbbi vallomásai kivétel nélkül következetesek voltak, komoly ellentmondások nélkül. Ahogyan egyszer igen találon megjegyezte: az igazságot csak egyféleképpen lehet elmondani.

Vallomásaiban tehát elmondta azt is, hogy hosszú percekig állt a pisztollyal a kezében Vilmos oldalánál. Ilyen helyzetekben néhány percre egy miniatűr örökévalóság befér.

Persze, találgathatjuk, mi minden fordult meg a fejében ez alatt a végzetes néhány perc alatt. Megpróbálhatjuk elképzelni, mennyi emlék toltult elő agyában arról az emberről, aki a heverőn szundított.

Ott feküdt előtte gyanútlanul és kiszolgáltatottan az a férfi, akinek egész addigi életében éppen hogy ő volt tökéletesen kiszolgáltatva. Szinte biztosan eszébe jutott, hogy ez az ember mostanában már azért verte, hogy sírjon és megalázkodjon, ezt a szívességet mégsem tette meg neki. És eszébe kellett jutnia annak is: a békés szundításnak hamarosan vége lesz, a nyugodt férfiacot ismét az indulat és a gyűlölet torzítja el, a heverőn nyugvó kéz megint ütésre lendül, a csendet a szidalmazás és az ordítozás váltja fel.

Talán percek kérdése az egész. És minden kezdődik előlről és újra előlről, és nem lesz vége sohasem.

K. a csőre töltött pisztolyt Vilmos halántékához tartotta, és lőtt.

Utána kifelé indult a szobából. Ekkor találkozott édesanyjával, akinek kérdésére elmondta, mit tett. Anyja néhány pillanat tétozás után bement oda, ahonnan K. kifelé igyekezett, és meggyőződött arról, hogy lánya igazat mondott.

48 ÓRA TANÁCSALANSÁG

Azokat az embereket, akik ölnek ugyan, de akiből alapvetően hiányzik az elvetemültség, szinte mindig a tanácsalanság bénítja meg tettük után. Nem a pánik, mert az csak az igazi gyilkosokra jellemző. A tanácsalanságot – a pánikkal ellentétben – nem a leleplezéstől való félelem szüli.

Ennek a két nőnek az utóbbi tíz évben állandóan megmondták, mi több: megparancsolták, hogy mit tegyenek. A parancsok végtelennek tűnő láncolata azonban most megszakadt. Gizella mégiscsak idősebb és tapasztaltabb volt K.-

nál, gyorsan bezárta hát a szoba ajtaját, nehogy a kishűg is felfedezze a holttestet. A két nő közül alighanem ő gondolt először arra, hogy annak, amit K. tett, mi lesz a következménye.

Most azonban a megkönnyebbülés és a nyugalom már-már elfelejtett érzése szállta meg őket. Csendben és higgadtan kezdtek beszélgetni arról, mi is legyen a teendő. K. nem akarta letagadni, amit tett. Nem akarta azt sem, hogy édesanyja vállalja magára a gyilkosságot. Ő most akárcsak Gizella, csupán egy kis nyugalmat akart, ha csak rövid időre is.

A rendőrség megérkezéig terjedő szűk negyvennyolc órában történtek a teljes zavarodottság és tanácsalanság jegyében fogantak. Megint csak a régi igazság bizonyosodott be: a mindentől és mindenkitől elszigetelődött emberek döntései többnyire nem szerencsések. Ez alól Kitti és Gizella sem voltak kivételek, bár ide-oda kapkodásuk tulajdonképpen pótcselekvésnek is felfogható.

Józan logikával nehezen magyarázható, miért kellett Gizellának intézkednie, hogy a Vilmos által összegyűjtött fegyveralkatrészeket egy ismerősük elvigye a háztól és beledobálja a Drávába.

Ugyancsak Gizella ötlete volt, hogy a pisztolyról töröljenek le minden ujjlenyomatot. Ez megtörtént, annak ellenére is, hogy a gyilkos fegyvert meg sem kísérelték eltüntetni, és K.-nak soha nem állt szándékában tettét letagadni vagy másra fogni. Persze utóbb ezt sokan úgy értelmezték, a gyerek vállalta magára a gyilkosságot, hogy anyját mentse.

Megint csak a zavarodottságra jellemző a „halottöltöttség”: Vilmos holttestére szintén minden magyarázható indok nélkül húztak zoknit és alsónadrágot. A dolog semmit nem változtatott a lényegen, ennek ellenére, saját iszonyatukat legyőzve, megtették.

Ezen az estén történt még egy olyan dolog, ami előtt később sokan álltak teljes értetlenséggel és felháborodással. K. ugyanis diszkóba ment, késő éjjelig táncolt, nagy murit csapott, valószínűleg rendesen ivott is. Úgy látszik, tizennégy évesen az utóbbira is lehetőség van egy hazai diszkóban.

A poszttraumás stressz jelenségének ismerői nem tartják meglepőnek ezt a viselkedést. A maga módján K. tulajdon-

képpen teljesen normálisan és logikusan cselekedett: meg akart szabadulni a tízévesi szakadatlan, és az alig pár órája bekövetkezett egyszeri sok nyomasztó, sőt elviselhetetlennek tűnő terhétől. Megpróbálta, még akkor is, ha tökéletesen tisztában volt vele, hogy próbálkozása eleve kudarcra van ítélve. Felejtetni akart, pedig tudta, hogy a tánc, a mámor véget ér, helyükbe pedig a józan – és rettenetes – valóság lép.

Addig viszont már az a tudat is gyógyító erővel hatott rá, hogy otthon nem várja verés és megalázás, mert az utóbbi időben Vilmos egyre agresszívebb lett már attól is, ha K.-t fiú társaságban látta.

Édesanyja talán már hozzászólt a késői lefekvéshez, talán egyébként sem jött volna álom a szemére, de a szombati, első „Vilmos nélküli” napjuk elteltével éjfél után jutott arra az elhatározásra, hogy haladéktalanul fel kellene hívni Tóni bácsit. Nem mintha valamit is változtatott volna a dolgon, ha ezt reggel teszik meg...

A telefonálásra az apátiából egyre inkább magához térni látszó Gizella vállalkozott, az öregúr pedig – ahogyan ez várható volt – késznek mutatkozott a segítségre.

A segítség itt és most persze nem pénzben öltött testet. Nem láthatunk bele a lelkébe, de úgy tűnik, az asszonynak egyszerűen csak egy higgadt és határozott emberre volt szüksége, akinek elmondhatja, ami történt, és akitől tanácsot kérhet.

Közben Tóni bácsi fejében is kavargtak a gondolatok. Talán valami ösztönös elővigyázatosságból (valószínűleg okkal tartott tőle, ha Tótújfalun látják ezekben a napokban, összefüggésbe hozhatják a gyilkossággal) tanácsolta Gizellának, hogy a relatíve közeli Kaposváron találkozzanak. Gizellát egy be nem avatott ismerőse fuvarozta be a városba, és egy kávéházi terasz padján ülve az asszony részletesen beszámolt a történetéről.

Utólag nehéz már elképzelni, hogy Gizella tulajdonképpen milyen tanácsra várt. Az öregúr nem volt varázsló, aki egy intéssel meg nem történtté tudja tenni azt, ami már jóvátehetetlenül megtörtént. Az egyetlen tisztességes tanács valóban az volt, hogy azonnal jelenteni kell a történeteket a rendőrségen. Az pedig mondhatni lovagias cselekedet volt az

öregúr részéről, hogy ezt a feladatot magára vállalta.

Az asszony kérése csupán annyi volt, hogy ezt ne a hétvégén tegye meg, mert „még jönnének itt szirénázva!”

Az öregúr tehát hétfő reggel nyolckor hívta fel a már jó ismerősnek számító barcsi bűnügyi osztályvezetőt. A nyomozó reakciójából arra következtetett, hogy az nincs is annyira meglepve. Végül is Gizella tévedett. Nem szirénázva jöttek.

KEGYELEM KATARZIS NÉLKÜL

Ez az eset a rendőrség számára kezdetben egyértelműnek tűnt, később kezdtek csak összekuszálódni a szálak, hogy aztán a végén ismét minden olyan egyértelművé váljon, mint amilyenek az első percekben látszott. Meg kell állapítanunk, hogy K. éppen ekkor, amikor már minden jóvátehetetlen volt, találkozott először némi igazi empátiával a hatóságok részéről. Nem kezelték gyilkosként, és – az emberölési ügyekben szinte példátlan módon – még csak őrizetbe sem vették.

A kezdeti ellentmondásokat aztán sorra tisztázták K. következetes vallomásai, amik csak apróbb részletekben tértek el egymástól. Eljutottak odáig, hogy nem lehet kétségünk: a ravaszt tényleg K. húzta meg.

A bírói döntések eltértek első és másodfokon, ezek értékelése nem lehet feladatunk, mindenesetre érdekes lenne tudni, miért ítélték meg különbözőképpen a történeteket az eljáró bírók, mit gondoltak a felfüggesztett, illetve letöltendő szabadságvesztés céljának, hasznának. Végül a sokat szenvedett egykori kislányt, aki azóta már egy néhány hónapos gyermek édesanyja, kegyelemre méltónak találta a vergődését éveikig tetlenül és tehetetlenül szemlélő állam feje.

Nem szabadulhatunk azonban abból fakadó félelmünktől, hogy lépten-nyomon tapasztaljuk: K. esete sem lesz elegendő ahhoz, hogy az országban alapvetően megváltozzon a gyermekvédelemben a bántalmazással, veszélyeztetéssel kapcsolatos szemléletmód és tevékenység. Félő, hogy K. története messze nem ért véget. Noha elvileg a pártfogó felügyelet segíthet abban, hogy ez a gyermeklány, aki kényszerűen felnőtt lett, lehetőséget kapjon a történetek feldolgozására

és egy jobb életre, félő, hogy azok az adottságok és lehetőségek, amelyek eddig is sok tekintetben magyarázattal szolgálhattak a megmagyarázhatatlanra, nem változnak. Nincs sok kétségünk afelől, milyen lehetőségekkel, intézményi, szolgáltatási háttérrel dolgoznak azok a szakemberek, akiknek segíteniük, kísérniük kellene K.-t, mint ahogy arról sem, milyen következményekkel jár, ha feldolgozatlan marad a megemészthetetlenül traumatikus gyermekkor, az anya betegsége, a lehetőségek szűkössége, és a korai párkapcsolat és anyaság, a kényszerű felnőtté válás, az iskola befejezetlensége, és a jövőbeni lehetőségek aligha tágas horizontja. Felfoghatatlan, hogy sem helyben, sem a megyében, sem országosan nem sikerült semmiféle tanulságot ebből az ügyből levonni, nem készült ennek alapján esetfeldolgozás, módszertani levél, továbbképzési anyag, mint ahogyan senkit nem vontak felelősségre azok közül sem, akiket bizonyíthatóan súlyos felelősség és kötelességszegés terhel. Vajon mit tanult és tud az ilyen ügyek felismeréséről, kezeléséről a helyi ellátórendszer, a jegyző, a védőnő, a gyermekorvos, háziorvos, rendőr, pedagógus, gyermekvédelmi felelős, és mit a falubeliek, a szomszédok?

Mi pedig valamennyien elgondolkodhatunk: hány gyerek él közöttünk hasonló kínokkal, miért derülne ki, miért kapnának segítséget, ha ennek az ügynek is látszólag jó vége lett, hiszen jogi értelemben ez a kislány kegyelmet kapott. Ki lesz a következő, miért nincs esély sem arra, hogy jobban védjük a leginkább veszélyeztetetteket? Tudnunk kell, hogy ezekben az esetekben csak látszólag és rövid időre van kegyelem.

Dr. Csere Péter

ÉRTESÍTÉS

A Család Gyermek Ifjúság Közhasznú Társaság taggyűlést tart 2005. április 18-án, 14 órakor. Helye: Budapest II. ker., Varsányi I. u. 17. I. emelet

Napirendi pontok:

1. Közhasznúsági jelentés elfogadása
2. Egyéb.

A gyermekbántalmazás költségei

Magyarországon ma még senki nem számolja ki, hogy mennyibe kerül és milyen kimutatható költségeket okoz a gyermekbántalmazás, mint ahogyan azt sem tudjuk hogyan és milyen minőségben látják el a bántalmazást szenvedett gyerekeket. Ez a cikk jó alkalom arra, hogy elgondolkodjunk, milyen sokféle módon tehető fel ez a kérdés, és milyen sok irányú lehet az érdeklődés is. Az irányított betegellátás modelljét úgy tűnik, nálunk nem vezetik be, de néhány adalékkal az amerikai gyakorlatról ehhez is szolgál ez a tanulmány.

Az egészségügyi szektorban dolgozó gyermekvédelmi szervezetek finanszírozása az irányított betegellátás korában – egy országos felmérés¹

A szakpolitikusokat és az egészségügyben dolgozókat egyaránt élénken foglalkoztatja az a törekvés, hogy meghatározzák a gyermekbántalmazással összefüggő társadalmi költségek teljes mértékét. Az abúzusnak kitett gyermek és családja érzelmi sérülése folytán keletkező nem vagyoni kár óriási, és pontosan nem számszerűsíthető. Jelentősre becsülik a gyermekbántalmazás kezelésével járó költségeket is. Az amerikai Nemzeti Kutatási Tanács (National Research Council, NRC) 1993-ban született jelentése szorgalmazza, hogy folytassanak kutatásokat a gyermekbántalmazással járó hosszú távú gazdasági terhek pontosabb megismerése érdekében.

A gyermekbántalmazás közvetlen és közvetett költségei

A teljes költséget a közvetlen és közvetett kiadások alkotják. A közvetlen kiadások – köztük a gyermekvédelem, egészségügyi ellátás, érdekvédelem, mentális egészségvédelem, eljárási költségek – könnyebben számszerűsíthetők. Ezzel szemben a közvetetten felmerülő kiadások széles köre nehezebben, gyakran csak feltételezésekre alapozva határozható meg (NCCAN, 1998). Ide tartoznak például a bántalmazás folytán sérülést szenvedett gyermekek gyógykezelésének költségei, valamint az a további anyagi teher, amely a csökkent termelékenységgel és az ezáltal kieső adóbevétellel jár (Daro, 1988).

Egy 1988-ban született dolgozatában

20 millió dollárt meghaladó összegre becsülte Daro azon költségeket, amelyek az 1983-ban ismertté vált 23 648 bántalmazott és súlyos testi sérülést – mint például agyi sérülést, koponya-, csonttörést, belső sérüléseket, mérgezést, égési sérülést – elszenvedett gyermek egészségügyi kezelésével merültek fel. Számításai szerint a bántalmazott gyermekek fele részével átlagosan 5,2 napi kórházi kezelésben.

Más felmérések is foglalkoztak a gyermekbántalmazással járó kórházi költségek vizsgálatával. Kimutatták többek között, hogy a gyermekgyógyászati intenzív osztályokon az abúzus miatt felvett betegek sérülései a-legsúlyosabbak és a legköltségesebben gyógyíthatók (Irazuza, McJunkin, Danadian, Arnold, & Zhang, 1997; Pelet et al., 1990). Egy másik felmérés azt mutatta ki, hogy kiemelkedően magas a baleseti osztályokon kezelt, bántalmazás folytán sérülést szenvedett gyermekek gyógyítására fordított összeg (Summers & Molyneux, 1992). Baleseti osztályokon kimutatható az eltérés a valószínűsíthetően szexuális bántalmazás folytán sérülést szenvedett és az egyéb módon megsérült gyermekek gyógykezelésének költségei között is. Egy városi kórház baleseti osztályán például a szexuális bántalmazással összefüggő esetek kiadásait többszörösen kisebb eséllyel térítették meg, mint a nem ilyen eredetű kezeléseket (Kupfer & Giardino, 1995). Magasabb az olyan felnőtt nők egészségügyi kezelésére fordított költség is, akiket gyermekként bántalmaztak, mint az

ilyen múlttal nem rendelkezők esetében (Walker et al., 1999).

Felmérést végeztek az egészségügyi szektorban dolgozó gyermekvédelmi munkacsoportok körében 1993-ban abból a célból, hogy felmérjék ezen intézmények pénzügyi helyzetét (Giardino, Montoya, Richardson, & Leventhal, 1999). Összesen 72 olyan szervezetet vontak be a kutatásba, ahol legalább egy orvos vagy szakápoló alkalmazásban állt, és valószínűsíthetően bántalmazást szenvedett gyermekek egészségügyi kivizsgálásával is foglalkoztak. A felmérés kimutatta, hogy rendkívüli módon eltér a csoportok helyzete: míg egyes programok biztos anyagi háttérrel működtek, mások a fennmaradásért küzdöttek. A Medicaid² bizonyult az egyik legáltalánosabb fedezeti forrásnak a gyermekbántalmazás orvosi ellátását tekintve: a fekvőbetegek költségeinek átlagosan 36%-át térítette vissza, míg az ambuláns betegek esetében ez az arány 45% volt (Giardino et al., 1999).

Az irányított betegellátás elterjedése

Az USA egészségügyi rendszere a huszadik század végén jelentős változáson ment át: az erős pénzügyi nyomás hatására rövid idő alatt az egészségügy legtöbb részén meghonosodott az irányított betegellátást támogató szemlélet.

Egy 1997-es országos szakmai konferencia résztvevői annak a véleményüknek adtak hangot, hogy szükség van az egészségügyi szolgáltatások finanszírozá-

¹ Az ismertetés Angelo P. Giardino, Louise A. Montoya, John M. Leventhal: *Financing medically-oriented child protection teams in the age of managed health care: a national survey*. IN: *Child Abuse & Neglect* 28 (2004) 25-44. című cikk alapján készült.

² A Medicaid az amerikai egészségbiztosító, amely a rá szoruló, illetve jogosultak számára térítésmentesen végzi a szükséges ellátásokat.

sának átfogó és részletes vizsgálatára, különös tekintettel az irányított betegellátásnak az egészségügyi szektorban dolgozó gyermekvédelmi munkacsoportok munkájára való hatására.

A jelen cikkben ismertetett kutatás ennek a felhívásnak tesz eleget. A gyermekbántalmazással járó közvetlen kiadások egy komponensét, nevezetesen az egészségügyi szektorban működő, gyermekvédelemmel foglalkozó olyan munkacsoportok működésének anyagi vonzatait kutatja, amelyek a gyermekbántalmazás kivizsgálásához szükséges orvosi felmérést készítik. A kutatás igyekszik a szervezetek finanszírozásának minden aspektusára rávilágítani. Kitér többek között a stábkialakítás, az anyagi források, a költség-visszatérítés, a költségvetés, a szolgáltatási díjak, valamint a szervezetek anyagi biztonságérzetének vizsgálatára.

A felmérést a következőképpen végezték: négy gyermekvédelemmel foglalkozó intézményeket tömörítő országos szervezet taglistájából választottak ki 528 munkacsoportot, akiknek levélben továbbították a kérdőívet. Végül 153 szervezet adott értékelhető válaszokat, az USA 50 államából 41-et képviselve. A válaszolók közül 21 munkacsoport részt vett a korábban említett 1993-as felmérésben is. (Giardino et al., 1999)

A szervezetek tevékenységi helye, az alkalmazottak

A kutatásban résztvevők között egyaránt akadt kórházi (59%), és közösségi (41%) intézmény³. A kórházi válaszolók 49%-a gyermekellátással foglalkozott, 35%-a közkórházat jelölt meg tevékenységi helyként, és 12%-a nyilatkozott úgy, hogy intézménye gyerek- és közkórház egyaránt. Végül 4% jelölte meg önmagát pszichiátriai intézetben, vagy kórház külső pszichiátriai szakrendelőjében működő szervezetnek. A közösségi alapú válaszolók fele gyermek érdekvédő központban működött, 31%-a más non-profit

szervezethez tartozott, 15%-uk önkormányzati hivatal irányítása alá tartozó szervezetben, 4%-uk magán praxisban tevékenykedett.

A válaszadó szervezetek 95%-ánál legalább egy részidőben vagy teljes állásban foglalkoztatott orvos dolgozott, míg 42%-nál állt alkalmazásban legalább egy részidős vagy teljes állású szakápoló. A legtöbb munkacsoportban dolgozott továbbá egy vagy több szociális munkás (81%), ápoló (52%), mentális betegekkel foglalkozó szakember (58%) – mentálhigiénikus, pszichiátriai asszisztens, pszichológus –, valamint jogász, ügyintéző és egyházi segítő (56%).

Az ellátottak: bántalmazott gyermekek

A kérdőív válaszaiból kitűnik, hogy a szervezetek által vizsgált gyermekek gyakran többfajta bántalmazás nyomát is magukon viselték.

A vizsgált gyermekek átlagosan 70%-a szexuális abúzus nyomaival, 20%-a fizikai bántalmazás miatt, 5%-a gyermekelhanyagolás folytán kerül a szervezetekhez. Nem rajzolódott ki jelentős eltérés a kórházi és közösségi alapú intézmények között a bántalmazás típusait illetően. A válaszok alapján a bántalmazott gyermekek átlagosan 43%-án fedezhető fel egyszerre többfajta abúzus nyoma. Ez a mutató kórházi alapú intézményeknél alacsonyabb (25%), mint a másik csoportnál (50%).

A munkacsoportok anyagi háttere

A szervezetek anyagi hátterét tekintve változatos kép rajzolódott ki.

Elmondható, hogy nincs olyan bevételi forrás, amely biztosítja valamennyi munkacsoportnál a bevétel többségét. Átlagban a célzott állami vagy önkormányzati támogatások képezik a legnagyobb bevételt (az átlagérték 30%, megoszlás 0-100%). Szintén jelentős rész származik a betegbiztosítók térítéseiből (az átlagérték 20%, megoszlás 0-100%). További bevételi forrást jelentenek az adományok, áldozat/tanúalapok, nem-állami segélyek, kórháztól vagy szervezettől származó természetbeni vagy pénzbeli támogatások, végül egyéb források (képzések,

szakértői díjak, kutatásból befolyó összegek).

Az egészségügyi szolgáltatásért juttatott összeg 61%-át Medicaid (társadalombiztosítással rendelkező) betegek után fizették, 24%-át önkéntes egészségpénztári tagok után térítették meg, a fennmaradó összeget költségtérítéses betegek⁴ fizették. Míg kórházi alapú intézeteknél a megtérített költségek kétharmadát Medicaid betegek után fizették, a közösségi alapú szervezeteknél ez az arány csak 50%.

A válaszok alapján egy szexuálisan bántalmazott járóbeteg páciens komplex orvosi kivizsgálásának teljes költsége átlagosan 283 dollár, amely tartalmazza a photo-kolposzkópia, az érzéstelenítéssel végzett vizsgálat, a bírósági szakértői véleményadás, az orvosi feltárás és kezelés, valamint a szociális munka díjait.

A kutatásból az is kiderült, hogy az államok 51%-ában külön alapot létesítettek a szexuális erőszak áldozataival foglalkozó egészségügyi szervezetek támogatására, amelyből az ilyen betegek orvosi kiértekelését finanszírozzák.

A kérdőívben lehetőségük nyílt a szervezeteknek arra, hogy javaslatokat fogalmazzanak meg az anyagi biztonságuk növelése érdekében. A válaszolók jelentős része (77%) szerint szükséges lenne az állami juttatások megemlése. Néhányan adományok gyűjtését javasolták. Egyik válaszoló így fogalmazott: „Ha a közvéleményt folyamatosan tájékoztatják a szervezetek jótékony munkájáról, akkor hajlandók lesznek adományokkal segíteni azt. A legfőbb feladat, hogy informáljuk őket a védtelen gyermekeket sújtó problémákról.”

Arra a kérdésre, hogy a maximum 10-ig terjedő skálán hányasra értékelnék az intézmény pénzügyi helyzetének stabilitását, 17% válaszolt úgy, hogy szervezete teljesen bizonytalan anyagi háttérrel rendelkezik (1, 2, vagy 3), 49% számolt be stabil (4, 5, 6, 7), 34% pedig kifejezetten stabil pénzügyi háttérrel.

³ A megkülönböztetés értelmében kórházi alapú intézmények az állami irányítású intézmények. Közösségi alapúak azok a szervezetek minősülnek, amelyek nem állami irányítás alatt állnak, ideértve a helyi önkormányzat irányítása alá tartozó decentralizált állami szervezeteket.

⁴ Olyan ellátottak, akik semmilyen biztosítással nem rendelkeznek.

Az irányított betegellátás hatása a munkacsoportok munkájára

A kutatók arra is szerettek volna választ kapni, hogy mennyiben változtatta meg a szervezetek munkáját az irányított betegellátás rendszere.

A válaszolók nagy többsége (64%) szerint nem változott a betegek száma az irányított betegellátás hatására, 15% számolt be a betegszám csökkenéséről, 17% annak növekedéséről, 4% nem tudott válaszolni.

A válaszolók 77%-a vélte úgy, hogy az elmúlt öt évben nőtt az irányított betegellátás alá tartozó pácienseik száma, 9%-a nem észlelt ilyen változást, míg 14% nem tudott véleményt alkotni.

Megoszlottak a vélemények arról, hogy hogyan befolyásolta az irányított

betegellátás a szervezetek szolgáltatásait: 40% nem észlelt változást a szolgáltatás minőségében, míg 49% szerint negatív hatással volt rá. Csupán 7% nyilatkozott úgy, hogy kedvező változást eredményezett a rendszer bevezetése, 4% nem tudott véleményt alkotni.

A válaszadók 42%-a szerint az irányított betegellátás hatására minimálisan vagy egyáltalán nem változott a szervezetek munkakörülménye. A változásokról beszámolók 16%-a abban látott különbséget a finanszírozás terén, hogy a biztosítótársaságok gyakran megtagadják a költségek megtérítését. Egy válaszoló így fogalmazott: „néhány biztosító társaság visszautasítja a kiadások finanszírozását arra hivatkozva, hogy a bántalmazott betegek kivizsgálása igazságügyi orvosi tevékenység, ezért azt igazságügyi szerv hi-

vatott finanszírozni.” A megkérdezettek majdnem harmada (27%) számolt be arról, hogy az irányított betegellátás rendszere miatt megnőtt a papírmunka és kevesebb idő jut a betegekre.

Összességében úgy vélték, hogy a rendszer hatására körülményesebbé vált a betegek kezelése. Sokan említették, hogy az engedélyekért való harc és a hivatalos kérelmek ügyintézése miatt csökkent az érdemi munkára jutó idő, és ezzel együtt a szervezetek kapacitása és bevétele. Egy válaszoló szerint a mentális betegek esetén jelentősen csökkent az engedélyezett egészségügyi szolgáltatások száma. Egyik megkérdezett így foglalta össze az irányított betegellátás hatását: „megtanultuk, hogy MINDIG kérni kell előzetes hozzájárulást a szolgáltatás nyújtása előtt.”

Krámer Veronika

Erre tartunk!

– BESZÁMOLÓ A 2004. OKTÓBERÉBEN, BUDAPESTEN RENDEZETT NEMZETKÖZI HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI KONFERENCIÁRÓL –

„A helyreállító igazságszolgáltatás helyzete Magyarországon. Merre tartunk?” címmel helyreállító igazságszolgáltatási konferenciát rendezett 2004 októberében Budapesten az Európai Fórum az Áldozat-Elkövető Mediációért és Resztoratív Igazságszolgáltatásért; a Család, Gyermekek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület társszervezésében, a Magyarországi Közösségi Szolgálatok Alapítvány és az Országos Kriminológiai Intézet támogatásával.

A konferenciára mintegy 300, a helyreállító igazságszolgáltatás eszméje és gyakorlata iránt érdeklődő, vagy azt alkalmazó szakember és civil érkezett Európa valamennyi országából. A konferencia fő célkitűzése az volt, hogy segítse a helyreállító igazságszolgáltatási technikák kelet-európai elterjedését, hiszen régióinkban még mindig kemény harc folyik a helyreállító igazságszolgáltatás megfelelő jogrendszerbeli, jogalkalmazási helyének megtalálására, a közvélemény és a szakemberek tájékoztatására és a büntető igazságszolgáltatási rendszer befolyásolására. Ahogyan azt – a konferencia résztvevőire, és a helyreállító igazságszolgáltatás kelet-európai helyzetére utalva – Herczog Mária, a konferencia egyetlen plenáris előadásán elmondta, „az 1989-1990-es rendszerváltozásokat követően, és most az Európai Unió bővítésével, a határok nyitottabbá válásával egyre több területen tapasztalható a különböző kultúrák, társadalmak, jogrendszerek szembenállása, éles különbözősége. Az eltérő történel-

mi fejlődés, a szociológiai differenciák, a kontinentális és angolszász jogrendszer alapvető különbsége és mindennek eredményeként az „élet” eltérő felfogása mind-mind megkérdőjelezi Európát, de még a kisebb európai régiók (így Kelet-közép Európa) egységét is. Kérdés, hogy ezek a fejlődésbeli különbségek, az eltérő utak, a centrum és a periféria szembenállása hogyan befolyásolja az egyes univerzális (globális?) értékek, intézmények átvételét, adaptálását. Olyan-e a történelem, mint a gyermek fejlődéslelet, amelyben minden egyes stáción át kell menni, és így csak az organikus fejlődés elfogadható. Vagy „megspórolhatóak” egyes lépcsőfokok, tanulhatunk mások példájából, és csak az adaptáció mikéntje, formája a kérdés – az befolyásolja a fejlődés sikerét?”

A konferencia mindhárom napján a kiscsoportos munkáké, a workshopoké volt a főszerep. Az érdeklődők részt vehettek videofilm vetítésen, ahol például a mediáció „démonjairól” beszélt Negrea Vidia, az áldozat-elkövető mediáció gyakorlatát

mutatta be Ausztria példáján Christa Pelikán, a helyreállító igazságszolgáltatás és a büntetőeljárás jog érintkezési pontjait kereshették a norvég Gordon Petterson vezetésével. De beszélhettek a résztvevők olyan szakemberekkel is, akik olyan esetekben mediálnak, amelyekben a mediáció lehetőségét hazánkban egyértelműen elutasítja a politika, a jogalkotók és egyes civil mozgalmak is. Így például családon belüli erőszak, szexuális bántalmazás / nemi erőszak, genocídium (tömeges emberirtás), elítéltek és áldozataik közötti mediáció esetében.

A konferencia egészére jellemző volt a gyakorlati ismeretekre való koncentráció, és az a törekvés, hogy elkerüljék a nyugat-európai modellek kizárólagos átvételére való „buzdítást”. A konferencia szervezői felismerték, hogy a „nyugati modellek” beáramlásának, a tételes jog radikális demokratizálódásának, és a kapitalista mentalitás igen gyors elterjedésének eredményeként megváltozott kelet-európai társadalmak maguk alakították ki az igazságszolgáltatással szembeni elvárásaikat, és a régió resztoratív modelljei erre reflektálnak. Nincs két egyforma fejlődésű, nyitottságú, igazságszolgáltatási rendszerű állam Kelet-Európában. Nincs két olyan ország, amely hasonló módon, vagy hasonló mélységben nézett volna szembe múltjával. A magyar tapasztalatok szerint a szembenézés akadálya a nómenklátúra továbbélése, és a „mindenki kollaboráns volt” érzése. Ennek hátterében állhat, hogy Magyarország (a volt Jugoszláviával együtt) a térség „legvidámabb barakkja”, és ezzel (a szinten tartott élet-színvonallal, és juttatások minimális, de elérhető szintjével, pl. az utazások terén) korrumpálta az egész társadalmat. Ezt továbbgondolva válik felismerhetővé: törvényszerű volt, hogy a kelet-közép európai térségben a csehek és a lengyelek haladnak az élen a resztoratív igazságszolgáltatási metódusok adaptálásában. Az ő történelmi, társadalmi előzményeik között a legerősebb a polgári öntudat és önrendelkezés eszméje. A volt NDK számára egyértelmű volt az NSZK jogrendjének átvétele, az adaptáció mégis nehéz és kudarcokkal teljes volt (lásd: szociális szektor átalakítása).

Vitathatatlan azonban, hogy az egyedi társadalmi, politikai fejlődés mellett az egyes kelet-európai országokban meghonosított resztoratív igazságszolgáltatási technikák kialakulásában alapvető befolyása volt a nemzetközi szervezeteknek, nemzetközi normáknak (ajánlásoknak, egyezményeknek, egyezségokmányoknak, akcióterveknek), de meghatározta az egyes országok adaptációs készségét, hajlandóságát a tradicionális nemzetközi kapcsolatrendszer is, például Románia és Franciaország, vagy a Balti államok és Skandinávia esetében.

A budapesti helyszínt azért érezték a szervezők különösen szerencsésnek, mert a hazai jogalkotás 2004 nyarától fokozott

érdeklődéssel szemléli a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök, technikák európai-, kelet-európai adaptációit, azok sikerét. Hazánkban a resztoratív igazságszolgáltatás helyzetét, elfogadását nehezíti, hogy a korábban bevezetett (egészségügyi, családi jogi, fogyasztóvédelmi) mediációs, helyreállító igazságszolgáltatási technikák nagyon alacsony hatékonyságúak és még a resztoratív igazságszolgáltatással szakemberként foglalkozók számára is az elutasítás egyik érve, hogy más országokban is csak marginális szerepe van ezeknek a technikáknak.

A konferenciát értékelve el kell mondanunk, hogy egyedülálló siker volt ez a három napos rendezvény a helyreállító igazságszolgáltatással foglalkozó európai szakemberek számára, hiszen igen sokrétű, gyakorlatorientált ismeretekkel gazdagították munkájukat. Negatívumként értékelhető azonban a hazai politika és igazságszolgáltatás közönye a rendezvény iránt, a magyar résztvevők alacsony száma, és a média érdektelensége.

A konferencia utolsó napján a csoportmunkákat, workshopokat értékelve Martin Wright, brit szociológus a következőket mondta: *„Kérdéses, hogy akkor lesz-e sikeres a resztoratív igazságszolgáltatás egy országban, ha civil kezdeményezésként és aktív civil közreműködéssel adaptálták, vagy akkor is sikeres és társadalmilag széles körben elfogadott lehet, ha ezt a szerepet átvállalja az állam, vagy valamely állami szervezet (mint például Moldávia esetében a Legfelsőbb Bíróság és a Miniszteri Tanács). Nincs egyedül üdvöztető modell, és ezt ez a konferencia is alátámasztotta a helyreállító igazságszolgáltatási módszerek és adaptációs modellek itt megismerhető, sokszínűségével.”*

Az erőszakmentes kommunikáció elterjedése az igazságszolgáltatásban, a különféle helyreállító igazságszolgáltatási modellek egyre szélesebb körben való alkalmazása a jogszolgáltatás perifériájáról mindinkább középpontba helyezi a resztoratív igazságszolgáltatást. A kutatások alacsonyabb arányú visszaesésről, az eljárás alá vont személyek megelégedettségéről, hosszú távú pozitív hatásokról, az áldozat pszichés megerősödéséről, és az elkövetők változás/változtatás iránti igényéről beszélnek. Ezek az értékek a hagyományos igazságszolgáltatás számára elérhetetlenek, vagy csak alacsony határfokkal megvalósíthatóak. A helyreállító igazságszolgáltatásnak tehát helye, hiánypótló, kompenzáló szerepe van a klasszikus eljárásokhoz képest – minden európai országban, minden európai régióban.

Gyurkó Szilvia

ÉRTESÍTÉS

A Család Gyermek Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület évi rendes közgyűlését 2005. április 18-án, 16 órától tartja.

Helyszín: 1027 Budapest, Varsányi I. u. 17.

Napirendi pontok:

1. A Választmány és a Felügyelő Bizottság beszámolója
2. Pénzügyi beszámoló elfogadása (közhasznúsági jelentés)
3. Egyéb.

Hozzáadott érték és a lehető legtöbb hozzáadható érték: Tapasztalatgyűjtés és személyre szabás

■ KÍSÉRLETI PROGRAM BEVEZETÉS ELŐTT A KECSKEMÉTI SOS-GYERMEKFALUBAN

Egy kavics utazásai: Most elmesélem nektek, hogyan kerültem én ide. Romániában egy nagy hegyen laktam mint jelentéktelen kis kő. Egyszer egy napon váratlan eső jött, és lesodort a hegyről. A sok vízből kis patak lett, s vitt mindenfelé. Egy városban, pont egy ház kapuja előtt álltam meg. A ház gazdája talált rám és odaadott egy kisfiúnak. Ő mindig dédelgetett engem, s egyre csak azt mondogatta: jó helyed lesz itt Csengerben. Meg is lepődtem: ilyen sokat utaztam volna? Egy napon a kisfiú boldogan kapott le a polcáról, s azt mondta: Gyere, elmegyünk kirándulni! Beültünk valamibe, amit autónak hívnak. A hosszú úton elaludtam, mire felébredtem, már csak ennyit hallottam, hogy Kecskeméten vagyunk. Itt bevitték egy szép új házba, ez lett az én új helyem.

(B. János 4. osztályos iskolai dolgozata)

■ SZÜKSÉGLET

A kecskeméti SOS-gyermekfalunak mint hivatásos nevelőszülői hálózatnak ugyanúgy, mint a legtöbb szakellátást nyújtó szervezetnek a legégetőbb gondja a tanulási problémákkal küzdő gyerekek felzárkóztatása, a teljesítményük mért képességekhez való növelése. Evidencia, hogy az alulteljesítés mögött az időben fel nem ismert és kezeletlen fejlődési rendellenességekben, a képesség- és rész-képesség kiesésekben lehet és kell keresni a későbbi beilleszkedési, önértékelési problémák, illetve a viselkedés- és magatartászavarok okát.

A szakellátás az utóbbi években pályázatok útján, az önerő átcsoportosításával szinte emberfeletti munkát végez a bukások elkerülése, később pedig a közömbösségbe, motiváció-hiányba, depresszióba süllyedt fiatalok megmentése érdekében.

Az iskola tehetetlen, a felkínált fejlesztőpedagógiai segítség, a korrekció és a felzárkóztatás iskolai keretek között egyéni terápiában működhet csak eredményesen. A probléma viszont tömegmértetű, a kezelési igény meghaladja a le-

hetőségeket. Az erőfeszítések családi környezetben legtöbbször az anyagi kondíciók függvényében vezethetnek eredményre (különórák, korrepetálások, terápiák, infrastruktúra stb.), de legalább ennyire fontos a személyesség, az idő, a figyelem, az odafordulás, a tolerancia és a türelem, amelynek a szerető gondoskodás, a természetes családi milió a legmegfelelőbb ún. terápiás környezete.

A fenti probléma általános megközelítése után most vizsgáljuk azt a területet, csoportot, életközösséget, amely eltér a természetestől. A gyermekvédelmi gondoskodásban lévőkről van szó. Azokról, akik bármennyire is jól szervezett közösségekben élnek, szakemberek irányítják fejlesztésüket, mégiscsak nélkülözik a természetes család biztonságát. Rövidebb vagy hosszabb időre, az esetek nagy részében örökre elveszítették a saját vérszerinti környezetüket. Mi nem stigmákkal, hanem közös jegyekkel, a veszteség következtében jelentkező azonos problémák megoldásán dolgozunk. Álságos, a szakmában megengedhetetlen ezeket elrejtteni, a másságot figyelmen kívül hagyni, eltitkolni. Képmutatás a gyermeki jogok tiszteletben tartására hivatkozni, az „ugyanolyanok, mint a többi gyerek” frázisokba takarózni. Ki kell mondanunk, hogy a gondjainkra bízott gyerekek a csa-

ládjuk elvesztésével a lehető legnagyobb veszteséget szenvedték el, s ez személyiségükben, beilleszkedésükben, önbecsülésükben, életesélyük alakulásában komoly hátrányt eredményezhet.

B. János: 4 évesen került nevelőcsaládba négy testvérével együtt. Mozgékony, érdeklődő, mindig középpontba vágó fiúcska. Az általános iskola alsó tagozatában viszonylag problémamentes. Ötödik osztályban már iskolát kellett váltania. Az osztályközösségben kirívó viselkedése, kapcsolati zavarai, szétszórt figyelme miatt a pedagógusok, később a társai is elutasították. Tanulmányi eredménye romlott, már nem tudott és nem is akart teljesíteni. Szinte több tárgyból bukott, mint amennyi létezett. Két iskolaváltás következett, az általánost napi bejárással egy budapesti alternatív iskolában fejezte be. Eközben iskolán kívüli eredményei – érthetetlen módon – az átlag fölé emelkedtek. Színpadi, egyéni produkciói országos elismerést kaptak. Viselkedése egyre kirívóbbá vált, a nevelőcsaládon belül egyre gyakoribbá váltak a lopások. Legtöbbször nevelőszülőjét károsította meg. A tanulás, a teljesítmény sem érdekelt, sem értéket nem képviselt az életében. Azóta a harmadik középiskolából tanácsolják el, a napokban tölti be 18. életévét. Már nem hiszi, hogy kaphat valaha pozitív visszajelzést, né-

hány nappal ezelőtt az édesanyját is elvesztette.

A kapcsolati zavarok, a kötődési deficitok orvoslása nagy kihívás minden szakellátási intézmény, így a nevelőszülői hálózatok számára is. Kérdésként merül fel a segítségnyújtás módja: mi az, amit adni tudunk, s mi az, amit el tudnak fogadni tőlünk. Egy olyan környezetben, ami a természetes családdhoz képest mégiscsak megcsinált és kicsit mesterséges. Ahol a professzionális szereplők a kereteken és a lehetőségeken belül próbálnak olyan magatartási mintákat közvetíteni, amelyek a természeteshez (a vérszerintéhez) igyekeznek közelíteni. Ebben a környezetben mindenki a legjobbat, legtöbbet igyekszik nyújtani, tudása legjavát adni. A név és a feladat kötelez: a gyereket szakellátásban kell részesíteni.

Amíg a családban ez a probléma a szülői felelősségnek főleg az érzelmi aspektusát érinti, a nevelőszülői gondozásban ezen túl szakmai kérdésként kell felmerülnie. Elsősorban, a gyermek elmaradásainak, eltérő fejlődésének tervszerű korrekciójáról és kezeléséről kell beszéljünk. Arról tehát, hogy szakmai kérdésre szakmai választ kell adni. Ebben nevelőszülő és működtetője egyaránt felelősséggel bírnak.

Mi az, amit eddig már megtettünk?

Fejlesztő pedagógusok állnak a gyerekek mellett, fejlesztő programokkal próbálják behozni a lemaradásokat. A korrepetálások, az egyéni foglalkozásokon való rendszeres részvétel nem feltétlenül esik a különóra kategóriájába. Hiszen a mai napig, ha valaki készségfejlesztő órán vesz részt, az a gyermekközösségben kevésbé a tehetség és tudás elismerése, sokkal inkább ellenkező az ok és ellenkező hatást vált ki. Honnan is várható akkor a gyermekek fejlődését segítő, őket és erőfeszítéseiket megerősítő pozitív visszajelzés egy zárt, jól szervezett gyermekközösségben?

Az optimális megoldások keresésében a kreatív, a gyermekek számára elfogadható és megerősítő formákat helyeztük előtérbe: tanulás tanulása foglalkozásokat indítottunk, csoportos, egymást segítő találkozásokat szerveztünk, ahol mindenki a legerősebb oldalát mutathatta meg.

Egyes gyerekek esetében mérhető eredmények születtek, amelyek az iskolai teljesítményt is fokozták. Általános érvényűnek egyik megoldás sem bizonyult, az eredmények egyrészt egyediek, másrészt átmenetiek.

■ CÉLOK

Ebben a helyzetben további lehetőségeket és megoldásokat kell keresnünk. Fő szempontként jelenik meg az általános alkalmazhatóság ugyanúgy, mint az egyéni szükségletekre való építés, amely a gyermek érdeklődését felkelti, és játékos probléma-megoldáson alapul. Olyan módszer felkutatására törekszünk, amely feltételezi a személyességet a szülő-gyermek, esetünkben, a nevelőszülő-gyermek kontaktusában és abból indul ki, hogy a gyermek közötti nagy különbségek gyakoriak, egyediek, a nevelőszülő számára esetenként rejtélyesek. Azzal a feltételezéssel élünk, hogy az SOS-gyermekfalvakban az *együttes* tapasztalat fel tud halmozni olyan tudást, amellyel az egyedi rejtélyek megoldhatóak. Az együttes tapasztalat együttműködést, minél gyorsabb visszacsatolást, az előrelépés lehetőségének vázolását teszi lehetővé, ami alapja a folyamatos fejlődésnek és ezzel együtt megerősíti az önbizalmat.

A gyermekfalva, a családok, a gyerekek mint a tervezett program egyik célcsoportja:

A kecskeméti gyermekfalva 12 családi házában nevelőszülői gondoskodásban, utógondozói ellátásban összesen 72 gyerek, fiatal áll. Életkoruk a kétévestől a 24 évesig terjed. A felnőtt korú fiatalok száma 7, közülük egy főiskolás, a többiek középfokú intézményben tanulnak. Óvodába 10 gyereket visznek naponta, az általa-

nos iskolások száma 39: középiskolába járnak 14-en. A tanulmányi eredmények mélyen képességeiken aluli értékeket mutatnak. Szinte általánosnak mondható az elégséges, közepes szintnek való megfelelés. Ezek az eredmények is legtöbbször csak külső készíttetés, formális követelés mellett érhetőek el. A bukások elkerülhetőek lettek volna, hiszen a gyerekek mentális képességei elegendőek akár a közepes-jó szint elérésére is. Az akarati, motivációs bázis fejletlen. Az iskolával szemben nagyfokú közömbösség vagy ellenállás tapasztalható.

Célunk a gyermek képességeinek, motivációinak és problémáinak felderítése, a feladatok illesztése, az érdeklődés fenntartása, a sikerélmény biztosítása, a tanulási teljesítmény fokozása, olyan értékrend kialakítása, amely a személyiségfejlődés következő szakaszában magasabb szintű életminőséget, önbecsülést hoz létre. Az „élet-hosszig tartó tanulás” megvalósítása egyben a tudás és a fejlődés értékének megbecsülését is jelentheti.

Lehet, hogy ez ma még utópia?

■ MEGOLDÁS

Ahhoz, hogy ne legyen mindez utópia, fel kell mérnünk saját korlátainkat. A fenti feladat megoldásához szükségünk lenne a Bölcsök Kövére, amivel sajnos nem rendelkezünk. Azonban temérdek tapasztalattal rendelkezünk, csak az a bökkenő, hogy legtöbb esetben ezeket a tapasztalatokat nem tudjuk pontosan körülhatárolni, inkább képekkel, történetekkel szoktuk illusztrálni azokat. A tapasztalatok így nem válnak közkinccsé, a nevelő és nem a nevelői közösség halmozza fel azokat, mert a nevelők is különböznek, és nem mindenki értékeli mindent ugyanúgy. Hiányzik a közös mérce.

A megoldáshoz tehát szükségünk lenne közös mérce-re és közös tapasztalat-felhalmozásra. Valamint szükség lenne szakértő és tapasztalat-alapú tanácsadásra. Úgy tűnik, hogy ebben a feladatban a számítástechnika-tudomány eszköztára segítségünkre lehet.

Ma már hétköznapi a kép, ahol a gyerekek ül a számítógép előtt, szörföznek az Interneten. Hallani ennek számos káros hatását és következményét is. Tetszik vagy nem, a technológia fejlődésével egyre többen és egyre olcsóbban jutnak hozzá ehhez a lehetőséghez. Használjuk ki!

Visszatérve *B. Jánosunkra*. Képzeljünk el, hogy tízévesen, nevelőanyjával együtt ott ülnek a számítógép előtt. János olyan internetes játékokkal foglalatkosodik, amelyek rejtett módon tesztfeladatok. Vegyük észre, hogy még a legrosszabb „lövöldözős” játék is egyesíti azt a két tulajdonságot, amire nekünk szükségünk van. A játékok valamilyen képességet fejlesztenek és tesztelik, mérik azt a képességet. A lövöldözős játékok fejlesztik a mozgáskoordinációt, a labirintusjátékok memoriterek, a rejtvenyjátékok tudásanyagot adhatnak. Gondosan csoportosított játékok, játékos tananyagok képet adhatnak a gyermek tudásáról és fejlődéséről. Még gondosabban csoportosított feladatok képet adhatnak az esetleges kognitív problémákról, figyelmi deficitről, a meglehetősen gyakori „disz”-ekről (dislexia, diszkalkulia, diszgráfia), amikor bizonyos feladatok csak rontanak a helyzetben, és speciális terápiára lenne szükség és így tovább... Hozzá kell tenni, hogy például a „disz”-ek felismerésére, a „disz” mértékének megállapítására még a legjobb iskolákban sincs felkészült tanár. Közben a ráutaló jeleket könnyen „észreveszi” a számítógép: alaktévesztés, rendellenes szemmozgás olvasás közben, szótévesztés, kicsi-nagy tévesztés az interaktív játékokban könnyen detektálható, feltéve, hogy a kommersz játékokat lecseréljük olyanokra, amelyek esetleg tartalmasabbak, célzottan vizsgálódnak, és az eredményt is „jegyzetelik”. A „disz” egy példa a sok közül. A gondosan tervezett szoftver alkalmas a képességek fejlesztésére és azok észrevétlen mérésére.

Ez az első lépés. A második lépés az a tapasztalatgyűjtés, amit *B. János* nevelőanyja és a számítógép együtt tudnak megtenni. A nevelőanya tapasztalatai alapján, vagy a tanár segítségével tud választani *János* érdeklődéséhez, személyiségéhez illeszkedő újabb „tesztet” (tananyagot, játékot, feladatot, rejtvenyt).

Nem baj, ha téved! A számítógép miatt a tévedés is közös tapasztalattá válik. A fejlődés mérhetővé vált, az eset leírható, a hasonló esetek csoportba foghatóak. Hasonló esetekben a számítógépes rendszer már sorolhatja a pozitív és a negatív példákat, amelyeket a közösség addig felhalmozott. A számítógép adathalmazza, hasonló esetek csoportba rendezése internetes diskusszió, kritika és megerősítés tárgya lehet. Kvantitatív eszközök állhatnak rendelkezésre a tananyag (akár játék) hozzáadott értékének méréséhez. Hozzáigazítható a tananyag a gyermek információbefogadási „ablakaihoz”: vizuális típusnak más anyag kell, mint ha a verbális képességek erősebbek. Van olyan, aki egyedül szeret elmélyedni valamiben, van, aki egyedül nem tud meglenni. A számítógép a személyes kapcsolatot is létre tudja hozni az interneten keresztül, tehát mindkét eset lehetséges.

A harmadik lépés. Fejlődnek azok a technológiák, amelyek segítségével a hiányosságok, például a „disz”-ekhez mankót lehet adni. A technológiai fejlődés ma a mobil eszközökre irányul. Már ma is kaphatók azok szemüvegek, amelyekkel elszakadhatunk a számítógéptől, mert a képernyőt bevetítik a retinánkra. Így a mankó hordozhatóvá válik. Tehát, az adatgyűjtés, amit ma elkezdünk, mindenki számára ad majd segítséget (mankót) és a mankó használatához nem kell leülnünk a számítógép elé, az mindig velünk lehet.

A negyedik lépés. A kisebb közösségekben szakértők bevonásával gyűjtött tapasztalatok alapján kikristályosodnak azok a módszerek, amelyekhez nem kell a nevelőnek, a tanárnak jelen lennie. A gépbe beépített, vagy a gépen elhelyezett olcsó webcam segítségével a szoftver megállapíthatja, hogy a gyermek jó helyen ül-e, a képernyőt figyeli-e, hova néz az ernyőn. Így a kísérleti standardok megtarthatók és ezek a szoftverek nagyobb közösség számára is elérhetővé tehetőek.

Az ötödik lépés. Amíg egyetlen kicsi SOS- faluban folyik a módszerfejlesztés, addig minden gondviselőtől meg lehet kérdezni, hogy ő is belép-e a kísérletbe vagy sem. Minden nevelő részt vehet az

internetes konzultációkban, minden újabb eset újabb tapasztalat és a közösség gazdagodik általa. Nagyobb közösségek-nél, gépeken levő és az Interneten is kommunikáló számítógépeknél azonban figyelmet kell fordítani arra, hogy a személyes adatok, különösen az adatok és a személyre vonatkozó teszteredmények nem kerülhetnek illetéktelen kezekbe, és nem képezhetik gyűjtés tárgyát. A szabály még ennél is szigorúbb. Ha valaki ezekkel a szoftverekkel dolgozik, akkor a gép megméri, hogy melyek a „paraméterei”, rendelkezik-e valamilyen fogyatékkal. Ha igen – és ezt nem lehet előre tudni- akkor nemcsak az titkos, hogy ki ő és melyek az adatai, de az is, hogy ki rendelkezhet az adataival. Tehát már az adatok mérésénél és tárolásánál meg kell oldani, hogy a személyi adatok ne képezzék gyűjtés tárgyát, és a személyiségről szóló adatokat titkosítsák akkor is, ha az illető esetleg teljesen egészséges. Mondhatjuk így is: a közösség tapasztalatgyűjtéséhez, a különböző tananyagokkal hozzáadható érték optimalizálásához csak a sztorikra, az analóg történetekre van szükség, a személyi adatokra nem.

A szoftvertchnológia, ami mindezt – beleértve a megfelelő titkosítási eljárásokat is – lehetővé teszi, készen áll. A munka rövidesen indul. A program ma még csak kísérlet. Egy olyan szakmai csapat állt össze, amelyben vannak programfejlesztők, tananyagfejlesztők, a pedagógiában, gyógypedagógiában, pszichológiában és informatikában jártas, nemzetközi elismerést szerzett szakemberek. A program végső célja, hogy a hátrányos helyzetű, tanulási zavarokkal küszködő, valamint halmozottan sérült gyerekek esélyegyenlőségét növelje. Az iskola által hozzáadott érték, tudás biztosan nem azonos a maximális hozzáadható értékkel, amelynek záloga a tananyag és képességfejlesztés pontos illesztése a személyhez. A trükk az elképzelésben az, hogy a Bölcsek Kövét esetleg helyettesíthetjük jó és rossz tapasztalatokkal, és kikerülhetjük azokat a csapdákat, amelyeket korlátos ismereteink miatt egyedül nem tudnánk kikerülni.

*Tóth Katalin – Tóth Csaba –
Dr. Lőrincz András*

A közösség feladata és szerepe, avagy búcsú a petárdáktól¹

■ GONDOLATOK ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY, CITADELLA CÍMŰ MŰVE KAPCSÁN AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ERŐVISZONYAINAK ÚJRATEREMTÉSÉRŐL

Üldözni mindig kell valakit, e nélkül nincs közösség és béke. A hivatalból üldözök – meghatározott keretek között, a törvények szabta határokon belül – lecsapnak a veszélyes- és antiszociális magatartást tanúsítókra. Akadnak olyanok is, akik civilként kötelességüknek érzik, hogy az üldözésről gondoskodjanak. Sokszor nem is kell alaposan körülnézniük valami üldözni való után, hanem hirtelen ölükbe pottyan egy felháborító esemény. Ez történt egyik ismerősömmel is, az év első hajnalán.

A férfi – aki nem sokra tartja a nőt, és ezért ott és akkor is azt gondolta, hogy mit vitatkozik vele ez az ostoba liba, amikor már közölte, hogy megtéríti a kárát – és a nő – aki nem sokra tartja a férfiakat, és ezért ott és akkor nemcsak gondolta, hanem a férfi fejéhez is vágta, hogy infantilis macsó – közötti veszekedés a kívülálló számára kicsit színpadiasnak tűnt, pedig egyszerűen csak drámai volt, szükszavúan, tömören, megrendítően drámai. A föld sok-sok pontján ezek az apró jelenelek mindennaposak, tucatszamba mennek, és sajnos nagyon gyakran tragédiába torkollnak, főleg a családokon belül. Férfi és nő, nő és férfi, sohasem érthetik meg egymást.

Mint ahogy korábban Kaffka Margit írta, az asszonyi sors „különarcú” tragikumának külön mítoszvilága van az emberiség történetében. Ha néhány szóban össze lehetne foglalni mindazt, ami a női életutat a feminista mozgalmak megjelenéséig jellemzi, akkor ez talán a legjobban a tehetetlenség és epedés, a lekötöttség és várás, a félsz és túsítás szavakkal fejezhető ki a leginkább; és titokban, amikor senki nem látta őket, könnyek. Kaffka Margit szerint olyanok ezek a könnyek, mint „a meddő gyöngyök, amiket mint a kagylóhéjban, horzsolódások gyötrelme sajtol”. A nőt ért bántalmak, negatív erők eredőjében pedig egyik ol-

dalról megjelenik az inferioritás (az idegbaj és a hisztéria) és „ezer 'bájos' rab-szolgaösztona a morális beszámíthatatlanságnak”,² a másik oldalon viszont a felszabadult ösztönök következtében létrejehet néhány kiváló női alkotás.

A férfiak többsége nem partnert, de még csak nem is vetélytársat lát a nőben, hanem dísz, az erősebb nem gyönyörködtetésére teremtett lényt. Nem társat, sokkal inkább betolakodót vél felfedezni benne. Nem érti a női mozgalmak által felvetett problémákat és megoldási javaslatokat. A férfiak által elképzelt valóság – értsd: komoly – világban nincs helye a nőnek – gondolják. Pedig a nő társa és partnere a férfinak, akik együtt képesek leküzdeni a világ sokarcú veszélyét. A nő mindenképpen hiányt pótol ebben a férfias világban. A nő igyekszik áthidalni, esetleg kiküszöbölni azt a szakadékot, ami a teremtésről a teremtő és az ember között keletkezett. Hamvas Béla szerint a nő kétszeresen is nyugtalanító: „világhelyénél fogva, mert az ember elől veszélyt takar el, és lényénél fogva, mert a férfival nem egykorú és egylényű”.³

Az ismerősöm által elmesélt történet számomra a férfi és a nő konfliktusának ősi kérdéseit veti fel. Mindezek mellett más olvasata is megfigyelhető. A vita ugyanis felvet néhány olyan kérdést, ami a közösség szerepével, feladatával kap-

csolatos. A probléma akkor és ott, megmarad az egyén szintjén, a közösség abból kívül marad. A házban tartózkodók látszólag igazi, erős közösséget alkotnak. Nemcsak baráti csoportosulásról van itt szó, hanem egy kicsit még ennél is többről. Mély filozófiai alapra építkezik ugyanis ez a közösség. Valamennyien egyetértenek abban a steineri alapigazságban, miszerint „a gyermeket tiszteletben kell fogadni, szeretetben kell nevelni, és szabadságban kell elbocsátani!”. Abban is hasonlóan gondolkodnak, hogy nem az állam feladatának tartják a nevelést, hanem annak megszervezését a közösségre bízzák. Ennek megfelelően hozták létre a saját környezetükben a Waldorf iskolát és óvodát. A Waldorfpedagógia szerint az iskola- és a társadalmi rend közötti egészséges viszony létrejötte csak úgy lehetséges, ha a nevelésügyet és az iskolát a társadalom szervezeten belül saját öngazgatásának alapjára állítjuk. Nem kívülről és felülről kell az állam igényeinek megfelelően előírni az oktatás elveit és menetét – vallják. Vajon a közösségi élet más területén is így gondolkodnak-e? Képesek-e az antropológia emberképének értékeit a hétköznapi gyakorlatában is figyelembe venni?

A társaság tagjai hosszú évek óta ismerik egymást. A hétköznapiok egy részét a gyerekek vagy a Waldorf óvodában, vagy az iskolában együtt töltik. Az ünnepek és az egyéb szabadidő alatt is közös programokat szerveznek: télen együtt síelnek, korcsolyáznak, nyáron

¹ Ajánlom kollégáimnak, akik még hisznek a közösség bűnmegelőző szerepében.

² Kaffka M.: Az asszonyi ügye

³ Hamvas B.: Héloise és Abélard

ezeknek, úsznak. Az óév búcsúztatásának is hagyományai vannak. Kisebb megszakítással két napot töltenek együtt. A szilveszteri mulatságon felül ott van még a rövid alvás utáni morzsabál, ahol az előző napi maradékok kerülnek az asztalra.

A béke szigete tehát ez a kis falu, Buda közelében, fenn a hegyekben, elzárva a füstös várostól. Éppen ezért nem értem, amit ismerősöm mesélt.

Mindjárt vége az évnek – gondolta ismerősöm, és „hátraszegte fejét, mert az idegei élesen, nyugtalanul feszültek a nyakszirtje fölött. Tétova lázongások, nyugós diszsonanciák keltek sokszor a lelkében.”⁴ Az év utolsó napján a faluban lévő szilveszteri mulatságra ment, és – mint mesélte – balsejtelmek gyötörték. A több évi részletre vásárolt új autója elé az utcában vele szemben jövő kocsi vezetője, az ablakból kihajolva, kaján vigyorral a képén, petárdát dobott. Félelmetes érzés az éppen felrobbanó petárda fölött áthajtani! Később, amikor a bulit rendező baráti család házának közvetlen közelében parkolót keresett, újabb petárdarohamok érkeztek. (Vannak, akik így szeretik búcsúztatni az óévet. Mások elfojtott vágyaiknak adnak így hangot.) A kertekből riadt kutyavonítások tépázták elfojtott lelkiismeretét, mivel két reszkető kutyát

zárt be lakásába. Sohasem értette azokat, akik a szórakozásnak ezt az állatkínzó formáját választják. Tudta, hogy a szilveszteri mulatságnak otthont adó barátoknál is kutya reszket. Kicsit izgult, mert egyrészt féltette új autóját a ráeső petárdától, másrészt aggódott a kerítés mögött vonyító négylábúért is. Gyermekkorra óta különös felelősséget érzett az állatok iránt. Sohasem félt tőlük, húsukat nem ette. Szerette őket, mert nem nyárspolgári tömeglények. Öncélúan sohasem agresszívok. Nincsenek nagy ambícióik, nem nagyképűek, nem gyávák. Az állatok sok mindent megéreznek, amire az ember nem képes. Szétszórta, és mégis zárt körben élnek, olyan láthatatlan közösségben, mintha titkos szövetség tagjai lennének. Éppen ezeket gondolta, amikor eszébe jutott az emberek kegyetlensége. Mennyire nem gondolnak az állatokra! Mennyire nem gondolnak arra, hogy mennyi szenvedést okoznak nekik!

Eszébe jutott, hogy Morzsi tavaly is mennyire félt a petárdák fényétől és zajától. Az egész éjszakát a zongora alatt töltötte, és éppen az őt vigasztaló kisfiút harapta meg félelmében. Ismerősöm fejében éppen ez suhant át, amikor belépett a házba. A már hagyománynak tekinthető zenei vetélkedő gyermek és felnőtt figyelmét egyaránt elvonta, ezért az ajtó közelében álló néhány barátját kérte meg, hogy menjenek ki együtt a ház elé,

az utcára, és figyelmeztessék az ott petárdázókat, hogy a hajnali hat óráig számukra biztosított jog határa a nem petárdázók, illetve azt nem szeretők jogainak kezdete. Erre a megjegyzésre az ajtótól messzebb állók is felkapták a fejüket, s halkán megkérdezték, hogy tényleg az autók alá – értsd: az ő autójuk alá – dobálják-e a petárdákat.

Így indult a Szilveszter. Később, nem sokkal éjfél után, a gyerekek a radiátoron találtak egy csomagot, benne pár tucat petárdával. (Sohasem gondoltam, hogy értelmes ember ilyen terméket vásárol, és azt elviszi magával olyan helyre, ahol állatok és kisgyerekek vannak. Ráadásul, ostoba módon, a fűtőtestre teszi.) Szerencsére, vagy inkább sajnálatos módon, a csomag nem sokáig maradt a „helyén”, a gyerekek megkaparintották, és már rohantak ki a kertbe. Elkezdődött a durrogatás, jött a varázslat. Néhányat már kilöttek, amikor egy kétségbeesett anyuka felhívta a többiek figyelmét a szikrázó csodára. A férfiak közül ketten, feláldozva saját szórakozásukat, borospoharukat is hátrahagyva, átvállalták a robbantgatást. A tett színhelye a kert helyett az utca lett, ahol több tucat autó is parkolt. Az egyik felnőtt az égboltra célozva lőtt, a másik igyekezett a gyerekeket távol tartani. Egyre több petárda robbant.

Az egyik irányt tévesztve, ismerősöm új autójának elejére esett, majd ott, a benne lévő több töltet következtében, háromszor is felrobbant.

„Na, ennek a kocsinak annyi!” – mondta valaki.

„Vajon kié lehet?” – reagált egy másik.

„A mamámé! A mienk!” – ordította kétségbeesetten egy kisgyerek.

Pár pillanatig tartott csak a csönd és a döbbenet. A felnőttek a helyzet urai voltak. Betessékelték a gyerekeket a kertbe, az egyik felnőtt csendesesen visszatért a poharához, a másik pedig, mintha mi sem történt volna, a megmaradt petárdákat a kertben „csöndesen” robbantgatta tovább.

Aki azt hiszi, hogy a házba betérő felnőtt, vagy a másik szólt az autó tulajdo-

⁴ Kaffka M.

nosának, nagyon téved. A döbbenettől magukhoz térő gyerekek viszont óvatosan bementek a házba, megkeresték a kislány anyukáját, és csendesen csak annyit mondtak, hogy több helyen is kilyukadt kocsijának az eleje.

Amikor ismerősöm meglátta autóját, majdnem elájult. Az eredetileg fehér színű motorháztetőn apró lyukaknak tűnő fekete foltok virítottak. Lyukak ezek, vagy ráégett kátrány? – akkor még ezt senki sem tudta.

A kérdőre vont férfi – aki még akkor is petárdával a kezében állt a kertben – először csak annyit mondott, hogy nem tudta, hogy a nő a kocsit. (Mintha nem lenne mindegy, hogy kié.) Sajnálkozás és bocsánatkérés helyett a férfi támadásba ment át, és felemelt hangon azt mondta, hogy megtéríti a kárt, most mit veszekszik a nő. Talán nem hallja, hogy kifizeti a javítást? (Mintha pénzzel mindent el lehetne intézni!) Mindössze három kislány próbálta a nőt vigasztalni:

„Hú, de ciki” – mondta az egyik.

„Nem is tudtam, hogy új kocsit vettél. Még így is milyen klassz!” – mondta a másik.

A harmadik csak hallgatott. Ez a kislány a nő gyereke volt.

Miután értelmes dialógus a férfi és a nő között nem jött létre, a többi felnőtt pedig a házban maradt, talán azért, mert egy részük azt sem tudta, hogy mi történt, talán azért, mert más részük tudta, de örült, hogy nem ő a károsult – a nő csendben távozott.

Később, amikor a nő kérdőre vonta barátait, és megkérdezte tőlük, hogy miért nem álltak ki mellette, miért nem helytelenítették akkor és ott a férfi cselekedetét, magatartását, miért kellett neki egyedül maradnia ebben a konfliktusban, többféle választ kapott. Volt, aki azt mondta, hogy nem érzékelt az egészről semmit; volt, aki azt válaszolta, hogy nem tudta, kié a kocsit. Olyan is akadt, aki a férfi magatartását helytelenítve, utalt arra, hogy mit várunk tőle, hiszen ilyen, az autóját is úgy vezeti, mintha az út az övé lenne, mi, gyöngye nők vagyunk, nem tehetünk semmit ellene, legfeljebb, csak

kikerülhetjük őt. Volt, aki azt mondta, hogy úgysem tudjuk megváltoztatni, ilyen és kész, minden megjegyzés pusztába kiáltott szó. Akadt még olyan is, aki védte a férfit. Arra utalt, hogy nem tudhatjuk, mit érez. Lehet, hogy csak álcát hord, és belül ő is szenved. Egyébként is, inkább örülni kellene annak, hogy nem valamelyik gyerek sérült meg.

A történet folytatása: A nő az eset óta megszállottként keresi igazát. Minden ismerősének, barátjának elpanaszolja az esetet, s közben elfeledkezik arról, hogy éppen azoknak szónokol, akik nem álltak ki mellette, akik úgy tettek, mintha ez nem az ő problémájuk lenne.

A nő tehát makacsul, konok elszánt-sággal és szigorúan követeli a többiektől, hogy a közösség fogjon össze, és együtt, közös erővel mondják ki a verdiktet a cselekmény fölött. Igazságkeresése megszállott tragikomédiává változik éppúgy, mint Don Quijotéé annak idején. Éles tükröt mutat mindenkinek. Az emberek elfordítják fejüket. Ki szereti magát olyannak látni, amilyen? A nő pedig, mint Ivan Cankar Jerneje, nem tudja, vagy nem akarja belátni, hogy bizonyos körülmények között nincs nevésegebb, mint az igazság keresése. Egyszer majd ő maga is érezni fogja, hogy jobb, ha hallgat. Így talán elkerülheti a többszöri viktimizációt, ami azon az úton vár rá, ahol ő az igazságot keresi. Amit semmiképpen sem kerülhet el,

az a csalódás, mélyen, ott legbelül.

Miért érdekes számunkra ez a történet? Azért, mert azt a kérdést veti fel, hogy a bűnt feltétlenül büntetésnek kell-e követnie. Ezen túlmenően az is kérdés, hogy milyen magatartásokat, cselekedeteket kell elítélnünk, megítélnünk. Mikor kell hivatalból üldöznünk, mikor kell a helytelenített magatartást a közösségre bízunk? Hol vannak a határok?

A határokat mindig a jognak kell felállítania. Mivel nem létezik olyan társadalom, amelyben nincs büntetés, ezért a büntetőjogra és az ehhez kapcsolódó hatalomra szükség van. A büntetőjog léte tulajdonképpen annak is az elismerése, hogy az állam nem képes megóvni polgárait. A mi esetünkben, amennyiben az autóban kár keletkezett, megállapítható a rongálás, feltéve, hogy az elkövető férfinél az eshetőleges szándék kimutatható.

Fel kell-e ebben az esetben lépni a büntetőjog eszközeivel? A büntetőhatalom ugyanis mindig kétarcú: egyfelől óvja az emberek és a társadalom nyugalalmát, másfelől viszont – éppen azért, mert hatalom – olyan eszközöket is igénybe vesz, amelyek sértik vagy korlátozzák a polgári jogokat.

Tehát minden államnak joga van ahhoz, hogy büntető hatalmat gyakoroljon a polgárok felett; ebből pedig levezethető a büntetéshez való jog, valamint a bűntudást érdemlő elve. Az alkotmányos jogállam ugyanakkor nem engedheti

meg magának a korlátlan hatalom jogát. Ezért kellett, pl. lemondania hazánknak a halálbüntetésről mint a korlátlan hatalomból folyó büntetési jogositványról.⁵

Mindezek mellett szempont lehet az is, hogy az összes deviancia üldözését az igazságszolgáltatás nem tudja ellátni. A nőnek abban igazán van, hogy a férfi magatartása nem megengedhető. Ha a tiltott magatartás kárt okozott, és megvalósult a rongálás bűncselekménye, akkor ez büntetőeljárást von maga után. Abból, hogy a petárdázást az év bizonyos napjain megengedik, még nem következik, hogy kárt is lehet legálisan okozni. A hétköznapi gyakorlatából viszont tudjuk, hogy ezek az esetek a szelekciónak esnek áldozatul: a legtöbb esetben meg sem indul a nyomozás. A büntetőeljárásra kerülő kisebb ügyek tömegét viszont futószalagon találják a jogalkalmazó asztalára. A kívülálló tudatában a per koreografált események menete, pedig a valóságban ez nem így van. A tárgyalás szintelen, olyan, mint egy festmény fekete-fehér reprodukciója, ami nem mutatja az eredeti színeket. Mögötte mégis fájdalmas sorsok izzanak. A betévedt látogatónak unalmas, semmitmondó, a vádlottnak és a sértettnek viszont szívében szorong a félelem.

A bíróságok túlterheltsége a kriminálpolitikát is lépések megtételére kényszeríti. Az igazságszolgáltatás összeomlásának elkerülése érdekében gyakran dekriminalizálnak, vagyis meghatározott bűncselekményeket eltörölnék. Más esetekben megmarad a cselekmény tilalmazott magatartásként való kezelése, de tekintenek a hagyományos hatalmi gépezettől, és diverziót alkalmazva, annak megítélését nem a hivatalos jogalkalmazóra bízják. Itt kaphat szerepet pl. a közösség. Sok államban alkalmazzák a mediációt és más divatos eljárási technikát. Bizonyos ködös feltevések csábításainak egyre kevesebben állnak ellen. Gyakran hivatkoznak arra, hogy ezekben az elterelő és egy kívülálló harmadik személy által lefolytatott, egyezségekre törekvő, ún. közvetítői eljárásban a sértettnek nagyobb esélye van arra, hogy a kára megtérüljön, az elkövető személyisége,

pedig nem sérül a stigmatizáció, a megbélyegzés által. Ugyanis nem őt, hanem csak a cselekményét helytelenítik. Láttuk az idézett esetből, hogy mennyire működik – értsd: nem működik – ez a felnőtt közösségek világában.

A XXI. század hajnalán a jogelméletben gyakran tapasztalható idealista szemléletek zsongító hatással vannak a befogadóra. Vannak, akik azért nem akarnak a márnak ellenállni, hogy leeresztedhessenek és álmodhassanak. A szellemi életben narkotikumokat keresők később sem tudnak már józanul gondolkodni. Jósándékuk ellenére csapdába esnek. Ugyanis ezek az ún. könnyített, nem a hivatásos jogalkalmazó által lefolytatott eljárások, véleményem szerint éppen azokat az alapelveket sértik, amiket a történelem nehéz vajúdásában szült, ezért eltekinteni azoktól nem szabad.

Itt kell megemlítenem, hogy nem általában a mediációval nem értek egyet – mert azt nagyon hasznosnak tartom az élet más területén, pl. a családi konfliktusok kezelésében vagy a gyermekvédelemben -, hanem a büntetőjogi elterelésnek e formájával szemben vannak aggályaim.

A mediáció büntetőjogi hívei természetesen elfogultak e jogintézménnyel szemben. Akit a mediáció szelleme egyszer megérintett, aligha láthatja többet a büntetőeljárás világát úgy, ahogy azelőtt volt szokás. A jogintézmény alkalmazása mellett kardoskodók úgy próbálják a mediációt az igazságszolgáltatáson belül elhelyezni, hogy a hagyományos büntetőeljárást annak saját fegyvereivel próbálják legyőzni, és háttérbe szorítani.

Aki viszont a mediációban az igazságszolgáltatás bajainak orvoslását látja, alighanem csalódni fog. Egy mediációs eljárás nem kevésbé bonyolult, mint maga a büntetőeljárás. Persze, vannak más szempontok is, ebben a másképp gondolkodóknak valóban igazuk van, és meggyőző erejük, olykor-olykor kétségtelen. Éles tekintetük, kritikai módon elemző és kombináló erejük arra ösztönzi a gyanútlan olvasót, hogy higgyen a mediációban; csak a mediáció lehet képes arra, hogy ki-elégítse a különböző igényeket. A törvénné bővült szokásokat azonban a társadalom önvédelme alakította ki.

Nem véletlen, hogy a lopás, a rablás

vagy a rongálás tényállásait a büntetőjog és nem a polgári jog szabályozza. A társadalom önvédelme sokszor az egyén ellen hat, akinek érdeke sokszor ellentétes a közösségével. A büntetőjog a közösség kényszerű önvédelme az egyén külön akciója ellen, és immanens sajátja, hogy a háttérben meghúzódó hatalom biztosítja a kikényszeríthetőséget. „A büntető ítélettel az állam a büntetett szabadság iránti érdekeit teljességgel alárendeli a közösség biztonság iránti érdekeinek.”⁶ És éppen azért, hogy e jogok korlátozása jogszzerű legyen, alaptörvényi szinten kell szabályoznia minden államnak a bírói úthoz való jog és a határozatok kötelező ereje mellett a tisztességes eljárás elvét. „A büntetőügy terheltségével való bánásmód jelzi leginkább az emberi jogok általános állapotát egy társadalomban, mivel a büntető perben a kollektív és az egyéni érdekek közvetlenül ütköznek.”⁷

A büntető hatalommal rendelkező jogalkalmazás lététől éppen azért idegen az egyezség, mert hatalom. A történelem folyamán természetesen különbözőképpen oldották meg az egyének egymás közötti, illetve az egyén és a közösség konfliktusait; mindig az adott korok világképétől függött ennek „szabályozása”.

Az ügyek által okozott túlterheltség miatt azonban szükséges lehet, hogy másféle megoldásokon törjünk a fejünket, és bizonyos bűncselekmények esetében egyszerűsítsük az eljárást; az eljárás gyorsítása érdekében pedig időnként kompromisszumokra kényszerülünk (pl. lemondás a tárgyalásról). Megoldás lehet még a kisebb büntető jogsértések legalizálása, dekriminalizálása is.

Más jellegű újítások ugyanakkor nem mindenhol képesek gyökeret verni. A jogalkalmazás a túlterheltség csökkenése reményében sem fog beengedni lététől teljesen idegen jogintézményeket, és nem örül annak, ha megváltoznak a hatalomgyakorlás eszközei. A büntetőjog represszív⁸ jellege nem fog megszűnni.

⁶ Bárd Károly: *Demokrácia – tisztességes eljárás – megismerés a büntető perben*. In.: *Emlékkönyv Kratochvíll Ferenc (1933–1993) tiszteletére*. Biber Kiadó, Miskolc, 2003. 73. o.

⁷ uott: 73-74. o.

⁵ L.1 a 23/1990. (X. 31.) AB. *Határozatát*

Bizonyos kompromisszumok kötésére természetesen mód van, mint ahogy az egyezségkötés ma már az adhéziós eljárásban megengedett, de a törvény továbbra sem fogja lehetővé tenni a büntetőeljárás jellegével ellentétes szabályok alkalmazását.

Messze jutottam a petárdázástól. A céloom mindössze annyi volt, hogy felhívja az olvasó figyelmét és esetleg vitára is ösztönözzem. Az elmúlt hetekben látott ugyanis napvilágot a közvetítői eljárásról szóló igazságügyi minisztériumi előterjesztés, amely elfogadása esetén módosítaná a büntető anyagi és eljárási jogi szabályokat azáltal, hogy bevezetné a kiengedést és a mediációt. Sajnos a jogi norma fogalmazói figyelmen kívül hagytak két igen fontos elvet a mediáció bevezetésének végiggondolásakor. Az egyik, hogy – bár kivételekkel, de – továbbra is a legalitás (minden bűncselekményt üldözni kell) elve marad meg főszabályként, a másik pedig, hogy mediátornak, közvetítőnek a pártfogó felügyelőt képzelik el. A mediátor sohasem lehet az igazságszolgáltatás gépezetének tagja, mindig kívülállónak kell a felek között közvetítenie.

Teremtsük-e tehát újra azokat az erőket, amelyek jelenleg a büntetőhatalmat illetik? Igaza van-e Antoine de Saint-Exupérynek, amikor azt mondja, hogy „újra teremtem az erőtereket. Völgyzáró gátakat építünk a hegyekben, hogy felfogják a vizeket. Vállalom az igazságtalanságokat, és szembeszállok a természetes hajlamokkal. Visszaállítom a társadalmi rangsort ott, ahol az emberek úgy gyűltek össze, mint a vizek, miután elvegyültek egymással a pocsolyában. Felajzom az újakat. A ma igazságtalanságából teremtem meg a holnap jogrendjét. Újra irányelveket szabok ott, ahol ki-ki letelepszik, ahol éppen van, és aztán boldogságnak nevezi ezt a poshadást. Megvetem jogrendjüket poshadó vizeit, és felszabadítom azt, akit egy szép igazságtalanság emberré tett. Így természetesebb országomat.”⁸

Esetleg a mediáció bevezetésétől függetlenül, lehet-e nagyobb szerepet adni a közösségnek a deviáns magatartások kezelésében?

Véleményem szerint a büntetőjognak vannak korokon túlmutató jellemvonásai, és ezeket nem lehet később sem figyelmen kívül hagyni. A történelmi fejlődés eredményeképpen, akár véraldozatok árán is megszületett elvek az eljárási rendszerek tartóoszlopai. Szerintem, nagyon veszélyes lehet, ha a helytelenített magatartást olyanok ítélik meg, olyanok büntetik, akik nem a megfelelően lefolytatott bizonyítási eljárás keretében, kívülállónként, pártatlanul hozzák meg az ítéletet. A helyi közösségek esetében ezek az elvek nem érvényesülnek. Az állam működéséhez hozzátartozik, hogy önmagát büntetőjogi eszközökkel is védi, de a nemzetközi normák korlátozzák mind a

büntető jogalkotásban megnyilvánuló állami büntető hatalmat, mind a büntetőeljárás folyamatát úgy, hogy a perbeli megismerés elé korlátot állít. Úgy tűnik, hogy Strasbourg szerepe igazán ez utóbbinál jelentős. „Az állam önmagát diszkriminálná az immár nemzetközi szintre emelt jogi-kulturális értékek tagadásával.”¹⁰

Mindezek mellett, számomra az is kérdés, hogy hazánkban vannak-e olyan közösségek, amik képesek arra, hogy ezt a szerepet betöltsék.

Kiss Anna

¹⁰ Király, T.: A büntetőhatalom korlátai, előadás a Magyar Tudományos Akadémián, 1988-ban. Megjelent: Magyar Jog, 1988/9. 730-743. o.

KOMMENTÁR

Kiss Anna írása vitára ingerlő, indulatos munka. Én személy szerint szinte semmiben sem értek vele egyet, de azért érzem indokoltnak a megjelenését, mert sok olyan érvet használ, ami napjainkban elfogadottnak tűnik, így jó alkalmat kínál nekem is, hogy kifejtsem saját megközelítésemet is, egyben teret egy lehetséges vitának is arról, hogyan látják olvasóink a gyerekekkel foglalkozó, őket nevelő, gondozó kollégáink ezeket a kérdéseket. Ez annál is inkább indokolt, mert esetükben nem csak a magánvéleményük fogalmazódik meg ezzel, de az az értékrend, meggyőződés is, amit a rájuk bízott gyerekeknek közvetítenek, tanítanak.

A leírt történet speciális fényszöveget kap attól, hogy a szerző érzékelése szerint a konfliktus alapja az, hogy egy férfi érzéketlenül viselkedett, a sértett fél pedig nő volt. Számomra a dolog sokkal inkább arról szólt, hogy egymásra kevésbé figyelő, esetleg rossz modorú, bizonyos kérdésekben egyet nem értő s kommunikációs zavart okozó emberek összetűzése volt a kiindulópont, függetlenül attól, hogy a felek milyen neműek voltak. A konfliktus forrása bármi lehet, a petárda és annak használata, hatása a gyerekekre, egy lehetséges, de nem kiemelkedő ügy, amitől függetlenül persze megvitatható a „jó-e ha lehet petárdázni, vagy nem” kérdés is.

Nagy szükség lenne sok olyan higgadt, értelmes, érvelő és persze érzelmeket is kifejezésre juttató beszélgetésre, ahol szét lehetne szálalni azokat az érveket, érzéseket, téves megközelítéseket és egymásnak is ellentmondó állításokat, amelyek a férfi-női szerepek, egyenjogúság és férfi dominancia, és ezek ha-

tásáról, lenyomatairól közkézen forognak. Nem spórolhatók meg ezek a beszélgetések, mert annyiféle érv és ellenérv szól a nőügyek, feminizmus, nemzetközi és hazai helyzet megítéléséről és ezek hatásáról a mindennapi életre, a szakmai kérdésekre, mint amilyen például a családon belüli erőszak.

Egy másik eleme az egyet nem értésnek, hogy Kiss Anna meglátásom szerint nem jól értelmezi a mediáció szerepét, módját, lehetőségét. Nem nevezhetjük mediációnak, legfeljebb tisztázó beszélgetésnek azt, ha minden előkészület és megfelelő közvetítő, valamint a felek felkészítése nélkül közöljük álláspontunkat, ráadásul a keletkezett konfliktus hevében. A mediáció biztosan jó lehetőség lett volna ebben az esetben is, ha minden érintett fél egyetért abban, hogy meg kívánják beszélni a történetet, találjanak ehhez számukra elfogadható mediátort, és képesek arra, hogy ne indulataik, hanem érdekeik és a lehetséges legoptimálisabb, mindenki számára jó megoldás érdekében – amiben nemcsak az anyagi kompenzáció, hanem olyan elvi kérdéseknek a tisztázására is módot lehet találni, hogy valójában miért élte meg az egyik fél érzéketlenségnek, részvétlenségnek, bagatellizálónak a másik reakcióit, és miért túlereagáltak, érthetetlennek a másik működjenek együtt.

A szemtanú gyerekeknek sokat segíthetett volna egy ilyen beszélgetés, ahol maguk is sokat tanulhattak volna az eseten keresztül a jó és erőszakmentes, egymásra figyelő kommunikációról, amit aztán maguk is gyakorolhattak volna, hiszen tőlünk tanulják a viselkedést, problémakezelést.

H. M.

⁸ L. Durkheim, Emile: A társadalmi munkamegosztásról. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

⁹ Antoine de Saint-Exupéry: Citadella

FELHÍVÁS

Kedves Olvasók!

A Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a FICE (Családjukon Kívül Nevelkedő Gyermek Nemzetközi Szövetsége) az IFCO (Nemzetközi Nevelőszülői Szövetség) és az SOS Gyermekfalu Nemzetközi Egyesülete által indított „Quality 4 Children” elnevezésű kutatás magyarországi lebonyolítására egyesületünket kérték fel.

E három kiemelkedően fontos nemzetközi szervezet annak érdekében egyesítette erejét, hogy a szakellátásba bekerülő, ott élő gyermekek esélyei, életkörülményei javuljanak. Az Európai Unió bővítését követően az együtt működő szervezetek arra a következtetésre jutottak, hogy jelentős lépés lenne a gyermekvédelmi rendszer megreformálásának folyamatában, ha összegyűjtésre kerülne az e területen működő hatékony, eredményes nemzeti tapasztalatok, gyakorlatok, szabályzások, és ez alapján meghatározhatóvá válna egy sor nemzetközi minőségi mutató, mérés.

32 ország vállalkozott e nagyszabású nemzetközi vizsgálat lebonyolítására, amely keretein belül többek között kerekasztal-beszélgetések szervezünk, interjúkat készítünk, illetve sikeres pályázatokat kutattunk fel. Tisztában vagyunk azzal, hogy a gyermekvédelemben dolgozó

szakemberek kreatívak és sok jó ötlettel rendelkeznek, hogy az intézményekben igenis vannak érdekes és innovatív programok. Mi ezeket szeretnénk összegyűjteni és a szélesebb nyilvánosság elé tárni. Amennyiben úgy gondolja, hogy szívesen megosztaná saját területén működő „jó gyakorlatokat”, kérjük írja meg nekünk egy pár sorban vagy az alábbi elérhetőségeken vegye fel velünk a kapcsolatot. Munkatársaink várják jelentkezésüket!

Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület
Budapest, 1027 Varsányi Irén u. 17. tel: 225-89-14
Sztotyori Nagy Viktória: 06-30-9510-284
Kibicher Orsolya: 06-20-497-85-94
praxis-csagy@hotmmail.com

Magyar gyermekotthon létesülhet Srí Lankán – Felhívás

Minden hivatásos nevelőszülő és a nála élő gyermekek, Minden lakásotthoni közösség, Minden Gyermekvédelmi Szakszolgálat, Minden Megyei MAGYISZ Csatlakozzon a Baptista Szeretetszolgálat által meghirdetett, jelképes „Fogadj örökbe” felhíváshoz, a katasztrófa sújtotta területeken segítségre szoruló gyerekek megsegítésére. A felhíváshoz csatlakozó közösség vállalja, hogy egy éven át havi 3000,- Ft összegyűjtésével, befizetésével jelképesen örökbefogad egy családját, környezetét, élelmét elvesztő gyermeket. Ez mindenkinek havonta egy fél doboz cigaretta, vagy egy kis tábla csoki, vagy egy pohár cola árát jelenti csupán.

Az interneten a www.fogadjorokbe.hu weboldalon a **Fogadj örökbe most!**

Felíratra kattintva lehet jelentkezni.

Pécs, 2005. január 5.

Baranya Megyei Gyermekvédelmi
Központ LOSZE Baranya Megyei
Tagozata Bm.GYVK hivatásos nevelőszülői MAGYISZ
Baranya Megyei Szervezete
Pedagógusok Szakszervezete
Lakásotthonok Alapszervezete

A csatlakozásról kérjük,
tájékoztassanak bennünket
a nszt@bmgyk.axelero.net címen,
köszönjük!

Köszönjük, hogy segített a gyermekvédelem megerősítésében 2004-ben is!

Az összegyűlt felajánlások értéke 116 001,- Ft volt.

Ha megteheti, döntsön most is így: ajánlja fel a Család, Gyermek, Ifjúság

Kiemelten Közhasznú Egyesületnek idén is személyi jövedelemadójának 1%-át!

Adószámunk: 18067752-2-41